

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLETİN GELECEĞİ:
MODERNLEŞME KURAMININ POST-MODERN ÇAĞDAKİ
GÖRÜNÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Barış ERTUĞRUL

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM

Karabük
OCAK/2018

T.C.

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLETİN GELECEĞİ:
MODERNLEŞME KURAMININ POST-MODERN ÇAĞDAKİ
GÖRÜNÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Bariş ERTUĞRUL

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM

Karabük

OCAK/2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Rönesans ve Reform'dan Aydınlanmaya Batı'nın Zihinsel Dönüşümü. 13	
1.1.1. Tarih İnşası.....	13
1.1.2. Rasyonel Akıl.....	16
1.1.3. Aydınlanma ve İnsanlık Evriminin Kurumsallaşması.....	18
1.1.4. Kartezyen Felsefe	32
1.1.5. Orta Çağ, Rönesans ve Reform	33

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı ve Ekonomi İle Birlikte Değişen İdari ve Toplumsal Yapı.....	49
2.1.1. Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı.....	49

2.1.2. Merkantilizm.....	61
2.1.3. Sanayi Devrimi: Birey Toplum ve Devlet.....	64
2.1.4. Fransız Devrimi.....	77
2.1.5. Burjuvann Devlet Aygıtı.....	81
2.1.6. Doğa Durumunda Ulus-Devlet.....	85


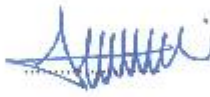

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Post-modern Çağda Devletin Değişen Rolü, Değişen Birey ve Toplum Tipleri.....	88
3.1.1. Dünya Savaşları.....	88
3.1.2. Sanayi Sonrası Toplum ve Birey.....	93
3.1.3. Post-Modernizm Nedir?.....	101
3.1.4. Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği.....	110
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	132
ÖZGEÇMİŞ	138

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Barış ERTUĞRUL'a ait "Küreselleşme Ve Ulus-Devletin Geleceği: Modernleşme Kuramının Post-Modern Çağdaki Görünümü" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	YRD.DOÇ.DR. SANEM YAMAK	
Danışman Üye	YRD.DOÇ.DR. CAN KAKIŞIM	
Üye	DOÇ.DR. ISMAIL ŞAHİN (BANDIRMA 17 EYLÜL ÜNİV.)	
Üye
Üye

Tez Sınava Tarihi: 09/01/2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Bariş ERTUĞRUL

09/ 01 / 2018

ÖNSÖZ

Ekonomiyi tarihten, tarihi ekonomiden bağımsız bir şekilde değerlendirdiğimizde, karşımıza birbiriyle ilintili olmayan muğlak bir insanlık tarihi çıkmaktadır. Bir yanda neredeyse insandan bağımsız olarak sürekli gelişen üretim araçlarının tarihi, bir yanda ise nasıl ve neden ortaya çıktıklarıyla ilgili bütüncül bir cevap bulamadığımız toplum ve siyasi yapıların tarihi durmaktadır. Sanki insandan bağımsızmışçasına ilerleyen teknoloji kendi tarihine sahipken, yaradılışındaki güdülerinden âzâd olmuşçasına, insan ve toplumların zihinsel dönüşümleri kendi tarihine sahiptir. Bu kopukluk birkaç açıdan işlevseldir muhtemelen. Bütün bir insanlık tarih menfaat varvaralığının, güç elde etme arzusunun gölgelerinden dahi arındırılırken, gerçek olabildiğince gizlenirken, diğer yandan biricik akıl sahibi insanın ilkel duyguları sümen altı edilmiş olur. Böylece insan egosu düşünceleriyle dünyayı değiştiren, ona yön veren tanrı rolüyle kutsanmış olmaktadır. Ancak bu, yarattıklarına bağımlı, tutsak bir tanrıdır.

Oysa bugün insan her zamankinden daha çok üzerinde egemenlik mücadelesi verdiği şeylere bağımlıdır. Ve sahip olma arzusu arttıkça, bu oranda tutsaklığı da artmaktadır. Bugün insan doğadaki diğer canlılardan daha özgür olmadığı gibi, bilakis daha da tutsaktır. Doğanın kendisine bahşetmiş olduğu bütün yetileri sergileyebilen diğer varoluşların aksine, kendisine verileni –ki bu daha üstün bir zekâ ve iradedir– değerlendirebilme imkânından giderek yoksunlaşmaktadır. Üstelik bu iradesizleşme sanki kişinin özgür iradesiymiş gibi algılanmaktadır. Günümüzde insan zekası bir an için en faydalı eylemi gerçekleştirebilmek adına pragmatik bir zeka halini almıştır. Ve yine bu zekâ türünün en büyük işlevlerinden biri de gerçekleştirdiği eylemi rasyonel temellere oturtmaktır. Belki de dilin gelişmesinin en büyük sebeplerinden biri de budur. Karşısındakini ikna edebilmek adına kurguladığı gerçekliğe, sonra kendisinin inanıyor olması. Ancak hakikate aykırı eylemler yalana gereksinim duyar.

Modern insanı diğerlerinden ayıran Şey, yalanı kurumsal bir kimliğe kavuŐturma başarısıdır. Modern insan yalanı gkkten indirmiyor, kurgulanmış gerŐekliđin ilkeleri yerden taşıyordu. Bkylelikle bir aracı gereksinimi de ortadan kalkmış oldu. Oysa bugun bununda ktesine geŐilmekte, kurumsallaşmış yalanların bkyyksk bozulmaktadır. Gnkmmzkde skylenceler tevatk halinde yayılıyor. GkdmlenmıŐ sskzde kzgkrlklerle birlikte, gerÇek bir kez daha ama daha da derinden yitirilmektedir.

Âcizane, kurgulanmış gerŐekliđin anlık değerlerini sergilemek işin Çaba harcadığım bu ŐalıŐma, zamandan bağımsız evrensel gerÇeklikle bir adım daha yakınlaŐmamı sađlamıŐtır. Emeği geÇen sayısız insana teŐekkkrlerimi sunarım. Asla yalnız ykrenemeyeceğinin bir kez daha farkına vardım.

Bariş ERTUĞRUL

ÖZ

Avrupa kıtasının şiddet ve acılarla dolu tarihinin mitler tarafından nasıl şekillendirildiği ve idealleştirildikleri, farklı dönemlerdeki mitlerin sağlam bir dayanak yaratma adına Avrupa'nın tarihindeki bütün çelişkilerin marjinalleştirilmesine ve meşrulaştırılmasına ne denli katkılarda bulduklarının üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Kapitalizmin evrimiyle beraber, gelinen her aşamada ortaya çıkan yeni toplum tipleri ve siyasi yapılar ekonominin dönüşümüyle birlikte değerlendirilmiş, her egemenlik aşamasına karşılık gelen, genel anlamıyla ideoloji olarak ele alınan mitlerin modern çağlarda kurumsal bir yapıya kavuştuğu ana kadar geçilen yollar irdelenmiştir.

Modernizm ile birlikte kurumsallaşan toplum ve devletin evrimi, modern çağların başlangıcından itibaren büründükleri yeni biçimleriyle, içinde bulunulan post-modern çağa kadar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ulusla özdeşleşen modern çağların egemen devlet anlayışının ulus-devletin post-modern çağda sorgulanmaya başlanan varlığıyla, akıbeti ve devletin bu yeni çağda üstleneceği rol küreselleşme ve ekonominin evrimi ile birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Modernite; Post-modernizm; Ulus-devlet; Küreselleşme; Batılılaşma.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to dwell on how the history of Europe, full of sadness and violence, is shaped through myths and to what extent the myths in different eras contributed to marginalization and legitimizing of discrepancies in European history in pursuit of a strong base.

Newly emerged social types and political structures by the evolution of capitalism are analyzed together with the transformation of economy and the process, which is equal to each phase of sovereignty and which is experienced until ideologically held myths in general reached to an institutional structure, was scrutinized.

The evolution of institutionalized society and state through modernism was tried to be analyzed with their new forms that they take from the beginning of modern times until current modern era.

Dominant state perception of modern eras which is identified with nation and the future of existence of nation-state that began to be questioned in modern times and the role which the state will take over is examined regarding globalization and the evolution of economy.

Key Words: Modernity; Post-modernism; Nation-state; Globalization; Westernization.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği: Modernleşme Kuramının Post-Modern Çağdaki Görünümü
Tezin Yazarı	Barış ERTUĞRUL
Tezin Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	09/01/2018
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	138
Anahtar Kelimeler	Modernite; Post-modernizm; Ulus-devlet; Küreselleşme; Batılılaşma.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Globalization and the Future of Nation-State: Appearance of Modernization Theory in the Post-Modern Era
Author of the Thesis	Barış ERTUĞRUL
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Can KAKIŞIM
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	09/01/2018
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBÜ/SBE
Total Page Number	138
Keywords	Modernity; Post-modernism; Nation-state; Globalization; Westernization.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Batı'da gerçekleşen ekonomik, toplumsal ve siyasi alandaki dönüşümlerin küresel çaptaki etkileri araştırılmıştır. Küreselleşme ile birlikte değişmeye başlayan devlet ve toplum yapıları ile post-modernizmin yarattığı yeni kültür ve düşün dünyası ile modern toplumun kültürü ve dünya kavrayışı bir kıyasla ancak tarihsel evrim ile incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma ile genel olarak birbirinden kopuk bir biçimde ele alınan tarihi gelişmelerin bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Toplumsal, zihinsel, ekonomik ve siyasi yapılarıdaki dönüşümler bütünlük arz edecek biçimde ele alınmış, genel eğilimin aksine tarihi gelişmelerin aktörleri arasındaki doğrudan ve birbirlerini sürekli olarak etkileyen ilişkileri tarihi süreklilik ve bütünlük içinde irdelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada ekonomik gelişmelerle toplumsal, siyasi ve düşünce sistemlerindeki dönüşümlerin arasındaki paralellik göz önüne alınarak tarihi analiz yapılmaya çalışılmış ve gelecek öngörülerinde bulunulmuştur. Tarihteki bu tutarlı ilişkileri bütüncül çerçevede ele alan kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Her yeni üretim biçimi farklı toplum tipleri ve siyasi yapılar ortaya çıkarmıştır. Üretim biçimleri ile toplum yapıları, siyasi yapılar ve düşünce sistemleri arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.

Küreselleşme ve ekonomik gelişmelerle birlikte toplum tipleri ve düşünce sistemleri değişime uğrayacaktır.

Küreselleşme ve kapitalizmin almış olduğu yeni hal ile ulus-devlet yapısına olan gereksinim ortadan kalkmıştır. Küresel çapta gerçekleşen ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümlerle birlikte devlet farklı bir işleve sahip olacaktır.

Küreselleşme Modernleşme Kuramı'nın yeni bir görüntüsüdür. Küreselleşme failden bağımsız gibi görünen yeni bir egemenlik kurma sürecidir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Batı'nın kültürel yapısını bağlamış olduğu eski Yunan ve Roma geleneklerinden başlanarak günümüze kadar varan süreçte Batı kültürünün küresel çapta yaratmış olduğu siyasi, toplumsal ve zihni dönüşümler ele alınmıştır. Bu bağlamda bütüncül bakış açılarının azlığı ile mevcudu az olan bu kaynaklara erişimin zorluklarıyla karşılaşmıştır.



1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Rönesans ve Reform'dan Aydınlanmaya Batı'nın Zihinsel Dönüşümü

1.1.1. Tarih İnşası

Eğer tarih kurgulanabiliyorsa, insanlık şu an kurgulanmış bir hayatı yaşıyor ve kurgulanmış bir geleceği yaşayacak demektir. İnşa edilen bir tarihin elbette yazgısı belirli olan birde geleceği olacaktır. Bir zamanlar coğrafi bir tanım olan Batı sözcüğü, (Corm, 2011: 9) son beş yüz yıllık gelişmelerle birlikte bir kültürü, yaşam tarzını, ekonomik bir anlayışı, genel olarak bir ideolojiyi vurgulayan bir anlama büründü. Bugün neredeyse bütün dünya toplumlarını etkileyen, kültürleri, yaşam tarzlarını, ekonomik anlayışları dönüştüren bu ideolojinin ortaya çıktığı yer Avrupa olmuştur. Yine şüphesiz bir kıta olma hüviyetinin dışında bir ideolojiyi belirten Avrupa, gelişmişlik mertebesinin kültürel köklerini Yunan ve Roma deneyimlerinde bulmaktadır. Batı kendi gözünde, eski Yunan ve Roma'ya kadar geri götürülebilen ve modern zamanlarda da süreklilik arz eden toplumsal ve kültürel gelişmeyle modernleşmişti (West, 2016: 12). Oysa henüz Orta Çağ'ın sonlarında haberdar oldukları bir kültürün kesintisiz bir tarihi süreç ile devam etmiş olduğu kabul edilmekte ve o şekilde gösterilmektedir.

Batı kendi evriminin dışındaki her türlü tarihi yok sayan bir tavırla, kendi dışındakileri geri kalmış yahut ilerleyememiş olarak addetmektedir. İşte burada kendilerini dayandırdıkları geçmişle ortak bir zeminde buluşmuş olurlar. Öyle ki, Batı'da kendi dışındakilere karşı oluşan bu tavır kısa vadede oluşmuş değildir. Bu bakış açısının kökeni Antik Yunan dönemine kadar giden eski bir tarihe

dayanmaktadır. O zamanın Batısı kendi dışındaki toplumları barbar olarak tanımlamaktaydı (Coşkun, 2012). Bu yaklaşım da kendi içinde bir evrime sahiptir.

Bu bakış açısı Batı'nın içinde bulunduğu olumsuz koşullarda kesintiye uğramış olsa da, her ne zaman silkinip kendine gelse, genetik kodlarındaki bu oryantalist bakış açısı uyanışa geçmiştir. İslamiyet'in yükseliş döneminde, dönemin Batılı tarihçileri Müslümanları yağmacı, talancı olarak tasvir etmişlerdir (Rodinson, 1983: 15).

Batı'daki genel eğilim, dünya toplumlarının iki ayrı kategori oluşturduğu yönündedir. Bir tarafta Batı-dışı geleneksel toplumlar, diğer tarafta ise gelişmiş, ileri Batı toplumları yer almaktadır. Geleneksel toplum, gelişmemiş, geleneksel inanç şekillerinin egemen olduğu, geleneksel otoritelerin idaresi altında bulunan, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan bir toplumdur. Bunun karşısında ise, endüstrileşmiş, gelişmiş ve her daim dinamik olan bir gelişmeye sahip, demokratik katılımın oldukça egemen olduğu modern toplum yer almaktadır. Değişme, geleneksel toplumdaki modern topluma doğru tek bir doğrultuda gerçekleşmektedir. Bu bakımdan yegâne bir gelişme modeli söz konusu olmaktadır. Öyleyse geleneksel toplumların modernleşmesi için gerekli olan çözüm, Batı'nın izlemiş olduğu yolun benimsenmesi ve aynen tatbik edilmesidir (Coşkun, 2012).

Toplumsal değişimin Batı tarafından her türlü ele alınışı, bu ister evrimci, ilerlemeci toplumsal değişim anlayışı olsun, isterse 20. Yüzyılda ortaya çıkan modernleşme kuramı ve günümüzdeki küreselleşme olsun, aynı egosantrik bakış açısını sergilemektedir. 19. Yüzyıldaki *ilkel* toplumlardan *uygar* toplumlara doğru olan -ki bu uygarlık Batı toplumlarına hastır- değişimin yönü, modernleşme kuramında *geleneksel* toplumların *modern* Batılı toplumlara doğru evrilmesi yönünde bir söylem değişikliğine uğramıştır (Coşkun, 2012) ki bu, köken itibarıyla bir farklılık taşımamaktadır.

Modernleşme kuramcıları tarafından toplumlar geleneksel / modern ayrımı dâhilinde ele alınmaktadır. Gelişim çizgisinin başlangıç noktasında Batı-dışı *geleneksel* / *kırsal tarımsal* toplum, nihai noktada ise *modern* / *kentsel* / *endüstriyel* Batı toplumu bulunmaktadır (Coşkun, 2012).

Her ne kadar söylemde bu ilerleme çizgisi diğer toplumlara sunumu ile bir basitlik arz ediyor olsa da, bunun pratikte uygulanabilmesi mümkün görünmemektedir. Diğer toplumların Batı'nın deneyimlerini aynı şekilde tatbik etmeleri demek, Batı'nın iç çatışmalarının ve her daim diğer toplumlarla olan çatışmasının, sömürgeleştirmenin ve savaşların aynı şekilde deneyimlenilmesi demektir. Oysa bugün oturmuş bir piyasa düzeni vardır ve bu en nihai haliyle II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenmiş bir düzendir. Bu sistemin içerisine başka herhangi bir aktörün girebilmesi olası görünmemektedir. Yüz yıl öncesinde dahi iki elin parmakları kadar sayılabilecek ülkelere dünya oldukça küçük gelmişken, bugün en ücra noktalarına kadar işgal edilmekte olan dünya ziyadesiyle küçüktür. Ancak bu “şanlı” tarih bir ego oyunu ve demokrasi söylencesiyle dünyanın geri kalanına bir umut olarak sunulmakta, daha öncesinde şiddetle dayatılan tarih bugün bir rıza süreciyle algılara işlenmektedir.

Bugün dünyanın geri kalanına düşen şey, Batı modelini bütün yönleriyle benimsemektir. Dün Avrupa toplumlarından dünyanın geri kalanına söylenen, onlar için gerekli çözümün Batı'da bulunduğu: “Doğu ile Batı arasında giderilmesi mümkün olmayan başkalklar vardır... Mümkün olan tek bir *universalite* vardır. Avrupa modelini bütün yönleri ile benimsemek” (Rodinson, 1983: 68). Bu farklılıklar giderecek imkân ve araçlara sahip olmayan Doğu, öykündüğü bu kültürle eşdeğer bir seviyeye gelme adına bu araçların ithalatını gerçekleştirecektir. Burada belki bir çift yönlülük sezilebilir. Bir taraftan Batı'nın gelişmişliğine öykünülürken, diğer yandan onun kanlı geçmişi gözler önüne serilir. Oysaki gelişmişliğinin temelinde içeride ve dışarıda gerçekleştirmiş olduğu sömürü yatmaktadır.

Bugün gelinen noktaya olan yaklaşım eğer olumlu ise bu seviyeye gelmeyi sağlayan her aşama meşru olarak kabul görülmek durumundadır. Batı kendi tarihinin inşasını geriye doğru bütün çelişkileri törpüleyerek inşa etmiştir. Bu “şanlı” tarihin inşası süreci modernleşme ile başlamış, Aydınlanma ile kurumsallaşmış bir tarih halini almıştır. Bu kurumsallaşan tarih dolayısıyla bir bakış açısı ile hareket edildiğinde, Batı'nın insanlığın evrimini, insanlığın ilerleyişini çatışma kavramında bulduğu, bütün bir tarihin hareket noktasını çatışma kavramına indirgediği görülebilir. Yaşanan bütün kanlı deneyimler birer devrim ve ilerleme olarak dünyanın geri

kalanına sunulmuştur. Ve bu halen daha bu şekilde sunulmaktadır. Bu kabulle birlikte Batı tarihi yasalaşmıştır.

Bu bir uçtan bir uca olan süreç kaçınılmaz olan bir hal şeklinde ele alınıp kabul edildiğinde, yani bütün bu süreç ve içinde bulunulan durum determinist bir bakış açısı ile ele alındığında, insanlığın içinde bulunduğu durumu ve geçirdiği evreleri her ne halde olursa olsun, nesnel bir ahlaki bakışla değerlendirmek irrasyonel (akıl dışı) olarak kabul görecektir. Burada şu soru sorulabilir; ahlak ve etik kavramlarının içinde bulunulan çağda yeri yok mudur? Şüphesiz bu kavramlar günümüzde de var olmaktadır. Ancak nesnel, evrensel kavramlardan ziyade rasyonel aklın, araçsallaştırılmış aklın kavramları olarak değerlendirilmelidirler. Bu kavramların rasyonel ahlak ve rasyonel etik olarak ele alınması daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Rasyonalite diğer bütün kavramlarda olduğu gibi bu kavramları da öznel bir hale dönüştürmüştür.

1.1.2. Rasyonel Akıl

Kurumsallaşmış tarihi süreç içerisindeki insanlığın evrimine, ilerleyişine faydalı olan eylemler bütünü rasyonel olarak yorumlanacaktır. Rasyonalite eylemlerin bu evrim güzergâhında yol ile uyumlu olup olmadıklarının öğretisini sunmaktadır. Eğer eylemler insanlık evriminin kurallarıyla çatışmıyorsa, hatta bu konuda destek olacak nitelikte iseler, rasyonel, aksi ise irrasyonel olarak kabul edilecektir. Bu eylemler rasyonel aklın süzgecinden süzülerek bir değerlendirmeye tabii olacaklardır. Frankfurt Okulu rasyonel akılı “araçsal akıl” olarak yorumlar. Araçsal akıl: Bir şeyi elde etmenin ya da bir amaca ulaşmanın en iyi yolunu hesaplamaya hasredilen akıl yürütme formudur. Temel odağı örneğin değer ve prensip sorunlarından ziyade bir şey nasıl yapılır, bir amaca nasıl ulaşılır, bir nesne nasıl elde edilire yöneliktir (Kızılcılık, 2013: 208). Araçsal akıl, temelde, araçlar ve amaçlarla ilgilidir; baştan kabul edilmiş amaçlara ulaşmak adına seçilen araçların yeterli olup olmadığı üzerinde durur (Horkheimer, 2016: 59). Pragmatik bir üslupla çalışan öznel akıl, faydaya ulaşmak için nesnelere yasalarını aklın aracılığı sayesinde kavramaya çalışır.

Weber'e göre toplumsal yaşamın akılcılaştırılması, amaçları doğrultusunda hareket eden bireylerin olabilecek en etkili eylem biçimini belirleyebilmek adına Galileo sonrası bilimin yöntemlerinin giderek daha yaygın bir biçimde kullanılmasının eşlik ettiği bir süreç olan, davranışın artan biçimde geleneksel değerler ve normlardan çok araçsal akılcılaştırma tarafından düzenlenmesinden oluşur (Callinicos, 2001: 59). Weber, “zamanımızın kaderi”, “rasyonalizasyon ve her şeyin üzerinde de ‘dünyanın büyüünün kaybolması’ tarafından karakterize edilmektedir” (Çiğdem, 2004: 159) diye yazar. “Sonuç, nihai ve en yüce değerlerin kamusal hayattan ya mitik hayatın aşkın alanına ya da dolaysız ve şahsi insan ilişkilerinin kardeşliğine geri çekilmesidir” (Çiğdem, 2004: 159). Kuşkusuz yüce değerler giderek dolaysız ilişkilerden de soyutlanacak, bunun yerine ilişkiler piyasa kuralları dâhilinde gerçekleşecektir. Böylelikle her şey arzu edilen şeye ulaşmada bir araç haline gelir. Hayatın her alanı meta halini alır, böylelikle her şey insan için bir araca dönüşür.

Hakikatin bilgisine erişme amacı yerel yahut anlık değil, evrenseldir. Çünkü hakikatin kendisi evrenseldir. Araçsal aklın evrenselliği ise nesnelerin evrensel yasaları doğrultusundadır. Bu da şüphesiz bir evrensellik barındırır, öyle ki nesnelerin işleyişi de evrensel yasalara tabidir ki bu onu evrensel kılar. Hakikatin bilgisine vakıf olmaya, amacı anlamaya çalışan bu bakışın evrensel değerleri, rasyonalite ile diğer araçsallaşan bütün kavramlar gibi yine bir araç halini almıştır. İyinin yerini işlevselliğin ve bu işlevselliğin nasıl artırılabilceğinin üzerine düşünme eylemi etiğin, bütünle, doğayla, evrenle uyumun yerini sisteme uyumlu olma ahlakın, uyumun güzelliği, iyinin güzel ya da güzelin iyi olacağına karşısında, işlevsel olanın yani egoyu tatminin ölçü olarak alındığı güzellik kavramı estetiğin yerini aldı. Daha doğrusu bu kavramlar artık bu anlamlara büründüler. Örneğin iyi kavramı Herbert Spencer için temelde, “yararlı”, “amaca uygun” kavramlarıyla eşdeğerdir (Nietzsche, 2003: 38). Sanat da giderek bir meta değerine büründürülerek araç halini alacaktır. Sanat dünyayı anlamlandırma gayesindeyken, bugün sanat, politika ve dinden olduğu gibi doğruluktan da koparılmıştır (Horkheimer, 2016: 86). Evrensel amaca, idealleri anlama amacıyla doğaya ve evrene yönelen bakış, yerini güce ulaşmayı hedefleyen bakışa bıraktı. Francis Bacon bu durumu şöyle özetliyor: “bilgi güç içindir” (Cevizci,

2011: 445). Bu bakıştaki anlama çabası doğaya egemen olma, doğa üzerinde tahakküm kurma çabasıdır.

Nesnelerin üzerinde kurulacak tahakküm için nesnelerin bilgisine vakıf olmak gerekmektedir. Yine bu durumu özetleyen bir cümle: “İnsanın doğa yasalarını kendine hizmet edecek yolda kullanması için, önce onu tanınması gerekir” (Bumin, 2010: 19). İnsanın dışında hiçbir canlı eylemlerini meşrulaştırma gereksinimi gütmmez. Muhtemeldir ki bunun nedeni insandan başka hiçbir canlının doğayla bu kadar uyumsuz yaşamamasıdır. Belki dilin gelişiminin nedenlerinden biri de budur. Öyleyse doğa üzerinde kurduğumuz tahakkümün boyutu artıkça ona uygun olarak dil de her daim gelişme halinde olmalıdır. Bu dilin modern olması anlamına gelir. Her egemenlik çağına uygun söylenceleri oluşturup aktarabilmelidir. İnsan aykırı eylemlerini bu dil aracılığıyla kendini ve başkalarını kandırarak meşrulaştırabilir. Bu barbarlıktan uygarlığa doğru kesintisiz tarihi süreç içerisindeki daha uygar bir dünyaya erişilmesi adına uygulanması gereken bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Neticesinde kurgulanmış tarihin geçilen evreleri sömürüyle, çatışmayla ve aykırı eylemlerin rasyonelleştirilmesi ile aşıldı. Sömürülen ise “şey” olan her şeydir. Dil de felsefe de, dinler de şeyleştirilmiş sömürüyü temellendirme adına birer araç olmuşlardır.

1.1.3. Aydınlanma ve İnsanlık Evriminin Kurumsallaşması

“En geniş anlamda ilerlemeci bir düşünme olarak Aydınlanmanın öteden beri hedefi, insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olmuştur (Horkheimer ve Adorno, 2014: 19).

Aydınlanma ekonomik alandaki gelişmelerle birlikte, değişen düşünce sistemlerinin nihayete ermesi ve kurumsallaşmasıdır. Yani genel anlamıyla Avrupa toplumunu XVI. Yüzyıldan beri dönüştürmekte olan olaylar ve gelişmeler dizisinin düşünsel alandaki doruk noktası olarak da görülebilir (West, 2016: 12).

Aydınlanma ile sonuçlanan toplumsal, zihinsel dönüşümün ana kaynağı olarak evveliyatındaki bilimsel devrimin olduğu söylenebilir. Aydınlanma, bilimsel alandaki dönüşümün toplumsal bir sonucu olarak yorumlanabilir. Modern bilimin şekillenişinin altında fizik alanındaki uğraşların en nihayetinde Klasik Fiziğin yattığı

savı çoğunluğun kabul ettiği bir görüştür (Kocabaş, 2002: 108). Esasen denilebilir ki doğa bilimlerindeki değişimin sosyal alanda karşılığı olmuştur. Bu doğrultuda doğa bilimlerindeki değişimin sosyal alanda sosyal bilim olarak -aslında zaten bu yaklaşım sonucunda sosyal kelimesi bilim ile buluşabilmiştir- karşılığı olmuş, toplumsal alanda bir dönüşüm yaratabilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bilimsel alandaki ilerlemelerin, dönüşümlerin toplumsal alanda da belirli dönüşümleri yarattığını gözlemek mümkün olacaktır. Bu doğrultudaki tez gerçeğe yaklaşık sonuçları beraberinde getirebilir. Öyleyse farklı bir görüş olarak şu soru sorulabilir; Orta Çağ'ın toplumsal olguları temelde hangi bilimsel gelişmelerin sonucuydu? Yahut Köleci Toplumunu şekillendiren çağın bilimsel yaklaşımı ne idi? Bu kendiliğinden bir değer olarak bilim yaklaşımı esasen araçsallaşmış aklın ideolojisine ters düşer niteliktedir.

Isaac Newton evrenin işleyiş yasalarını keşfettiği gibi Auguste Comte da toplumun yasalarını keşfetti. Comte insanlığın geçmişteki ilerleme aşamalarını ve gelecekteki ilerleyişini tahmin edecek doğal bir bilim yaratmayı amaçlamıştı. İnsanların da doğanın olduğu gibi belirli yasalara tabi olduğunu ve toplumların da doğa bilimlerindeki yöntemlerle araştırılması gerektiğini düşünüyordu. O sebepledir ki sonrasında sosyoloji olarak adlandıracağı bilim dalını öncesinde sosyal fizik olarak isimlendirmiştir (Özkalp, 2014: 52). Comte, insanlığı zaman içinde yöneten hareketin yasalarını açıklayabilme yeteneği olan bir bilim inşa etmenin yanında, herhangi bir verili tarihsel anda toplumsal istikrarı sağlayan koşulları formüllemeye çabaladı. Toplumsal dinamik ve toplumsal statik –ilerleme ve düzen, değişim ve istikrar- araştırması sisteminin ikiz sütunlarıdır (Cosser, 2010: 23). Bir düzen kuramı olan sosyal statik belirli bir andaki toplumun yapısını incelerken aynı zamanda toplumsal birliği oluşturan unsurları, toplumsal kurumları incelemektedir (Kongar, 2017: 94). Sosyal Dinamik ise bir ilerleme kuramı olduğu için insanlığın belirli bir başlangıç noktasından geçirmiş olduğu değişimleri, gelişmeleri inceleyen bir kuramdır (Kongar, 2017: 94). Şüphesiz sosyal dinamiğin yasalarını eyleme geçirilebilme yolu, sosyal statik yasaların keşfini gerektirir ki zaten Comte bu iki kuramı bir bütün olarak almıştır. Comte'un toplumların ilerleyişinin küçük bir kısmını toplumdaki sayısal değişimlere (nüfus artışı, ölüm oranları gibi)

bağladığı göze çarpsa da ilerlemenin ana unsuru olarak insan düşüncesindeki gelişimi ve entelektüel evrimi görür (Coser, 2010: 28).

Comte'un Avrupa'nın gelmiş olduğu noktayı keşfetme arzusu onu ilerlemenin yasalarını keşfetmeye itti. Barbarlıktan uygarlığa hangi aşamalardan geçmişti, hangi belirlenmiş koşullar bu süreci bir aşamadan diğerine yöneltmişti (Coser, 2010: 27). Comte ilerleyişi ortaya çıkarma amacı doğrultusunda, insan ilerleyişini, geçilen aşamaları keşfetme amacıyla temel anlayışı olan *Üç Hal Yasası*'ni formüle etmiştir. Belirli yasalara uyan ve uymakta olan, toplumların gelişmesini harekete geçiren insan düşüncesinin, insanlığın düşünsel gelişiminin ve bilimsel ilerlemenin bu ardı ardına gelen üç aşamadan geçtiği söyler.

Birinci aşama olan teolojik ya da hayali hal, insan düşüncesinin her şeyi üstün yetenekli kişilerin, tanrıların işi, eylemi olarak açıkladığı aşamadır (Kongar, 2017: 96). Olayların nedenlerinin insanlar tarafından doğaüstü varlıklarda görüldüğü bu dönem düşünsel açıdan din adamlarının, yönetim anlamında askerlerin egemen olduğu bir dönemi gösterir.

İkinci aşama olan metafizik ya da soyut hal ise, doğa, salt özgürlük, tam erdem gibi bütün olayların soyut kavramların etkisiyle gerçekleştiğine inanılan bir aşamadır. Doğadaki olayları açıklayabilmek için tanrı düşüncesi yerine, soyut güçler konmuştur (Kongar, 2017: 96). Rönesans'a karşılık gelen bir dönemi işaret etmektedir. İnsan düşüncesi olan pozitif yahut bilimsel hal olarak adlandırılan üçüncü aşamada artık bu salt gerçekliği aramaktan vazgeçecektir. Teolojik hal Comte'a göre insan zekâsının zorunlu hareket noktasıdır (Giddens, 2014: 150). Buna mukabil metafizik evre bir ara dönemi, bir geçişi ifade eder. Üçüncü hal olan pozitif evre ise, zekânın kesin ve değişmez hali olarak yorumlanmaktadır. Bu son evrede insanın amacı yasalar bulmak, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklamaya çalışmaktır. İnsan salt gerçekliği bırakıp, kendine görünen gerçek hakkında bilgi elde etmeye çalışır. Comte'un içinde bulunduğu çağda henüz ortaya çıkmakta olan bu aşamanın egemen güçleri ise, endüstriyel idareciler ve bilimsel ahlak kılavuzları olacak, bu aşama onlar tarafından yönetilecektir (Coser, 2010: 28).

Klasik Fizik anlayışında evren belli kurallara göre işleyen deterministik bir sistemdi. Bu kuralların keşfi sistemin çözümünü de beraberinde getirecekti. Bu tek bir düzlemde ilerleyen evren algısı, Comte'da tek düze ilerleyen bir tarih algısına, ilerlemeye büründü. Klasik Fizik'teki nesnelere keşfi Comte'da toplumun keşfine dönüştü ve toplumların da evrenin yasalarının sahip olduğu gibi yasalara sahip olduğu savı ile bu yasaların çözümü yine sistemin çözümünü beraberinde getirecekti. Francis Bacon'ın "doğaya itaat ederek ona boyun eğdirmek" (Bauman, 2013: 249) fikri, yani esasen doğanın yasalarını keşfederek onu insanın isteği doğrultusunda kullanmak arayışı, Comte'da aynı şekilde toplumun yasasını bilirsek ona boyun eğdiririz düşüncesine dönüştü. Bu doğrultuda toplum yönlendirilecek bir nesne ve bu yönlendirilmelere daha iyi uyum sağlayabilmesi adına içine girilip keşfedilmesi gerek bir materyal olarak algılandı ve halen daha bu yaklaşım sosyal bilimcilere topluma böyle bakmaya zorlayan bir bakış açısı dayattı. Belki bu sebeple bir toplum analizi yapan sosyal bilimci esasen bunun toplum mühendisliğine veri sağlayan bir kaynak olduğunu düşünmeyecektir.

Comte'un insan ilerleyişinin odak noktasına koymuş olduğu zihinsel evrimleri, bir an içerisindeki zihinsel durumu ve zihinsel evrimi temelde bir tezahür olarak yorumlayan Marx, Comte'un bu determinist zihinsel evrim anlayışının yerine zihnin hangi belirleyici olguların yansıması olduğuyla ilgili araştırmaları görev edinerek, bu yansımaların odak noktasına ekonomik belirleyicileri koydu. Marx, insanın maddi koşullarındaki evrimi, insanların bir yaşam kazanmak için bir araya geldikleri çeşitli biçimleri, kendi kalkış noktası olarak aldı (Coser, 2010: 58). Comte'un olağan zihinsel evriminin sonucu olarak nesnelere üzerindeki hâkimiyeti ve onları dönüştürme kabiliyetinin karşısında Marx'ın nesnelere zihinsel süreçler üzerindeki hâkimiyeti düşüncesi yer aldı. Bu da zorunlu çevresel değişimlerin zihin üzerindeki zorunlu belirleyici yansımaları fikrini doğuran bir yaklaşım olmuştur. Comte insan ilerleyişinin ve toplumsal sistemlerin değişiminin tam olarak sürekli ve kesintisiz bir şekilde olmayacağı dipnotu ile burada bir açık kapı bırakıyordu. Bu bazı çelişkileri ortadan kaldırma amacı taşıyor olabilir. Ancak üç hal yasasında olduğu üzere her bir aşamanın bir diğerinin içerisinden çıkması, o hal içerisindeki olguların bir diğer haldeki belirleyiciliği Comte için kaçınılmaz bir durumdur. Comte'un açık kapısı, onun idealist entelektüel evrim yaklaşımıyla ters düşmemesi

adına bir vurgu olma niteliği taşıyabilir. Elbette onun organizmacı yaklaşımı - şüphesiz bu yaklaşımın kendisi bir değişimi zorunlu kılmaktadır- Comte'u determinist bir söylemin içerisinde tutan, bağlayıcı bir unsurdur. Organizma büyür, gelişir ve değişir. Bu her hal kendi içerisinde bir mücadeleyi gerekli kılar. Comte'un ortaya koymuş olduğu pozitif bilim işte bu gelişim ve değişim aşamalarının öngörüsünü yapabilmek adına hatta bu süreçlere müdahale edebilmek amacıyla faydalanılan bir araçtır. Pozitif bilim o günlerden itibaren kendi yöntemlerinin dışında her türlü anlama mücadelesini bilim dışı ilan eden bir hal almıştır (Cornforth, 2009: 42). Comte, yeni bir toplumsal düzenin yıkılmaya yüz tutmuş eski düzenden sorunsuzca ortaya çıkacağını beklemenin hata olduğunu savunmuştur. Şüphesiz yeni bilimin öngörüsü her şeyden öte el yordamıyla yapılacak bir müdahalede kullanılacaktır. Comte kritik dönem olarak adlandırdığı dönemlerde eski doğruların sorgulandığını ve nihayetinde altüst edildiğini, geleneklerin altının oyulduğunu ve toplumsal beden olarak yorumlanan organizmanın dengesizlikler içinde bulunduğu yorumunu yapar. Marx bu noktada Comte'un çevreyi belirleyen zihinsel dönüşümün yaratmış olduğu bir karşıtlık mücadelesinin karşısına, çevrenin zihinsel süreci belirlediği, zihin üzerinden yürütülen maddi temelli bir çatışma kavramını koydu.

Öyle görünüyor ki, doğa bilimlerinin sosyal bilimlerde uygulanıyor olması doğa bilimlerinde olduğu üzere nesnelere nesnelere inceleyemeyecekleri gibi nesnelere gözleyen bir öznenin varlığını gerektirir. Aynı şekilde sosyal bilimlerde inceleyen ve incelenen olguları kaçınılmaz olarak var olacak olması yine özne nesne ayrımını yaratacaktır. Bu bakış açısı doğrultusunda elbette toplum bir nesne halini almaktadır. Esasen bu düşünceyle bütün bir mücadele yahut Marx'ın tabiriyle çatışma olgusu bir etken edilgen mücadelesi olarak karşımıza çıkıyor. Marx'a göre tarihsel sürecin özü, mücadele ve çatışmaydı. Bunu ilerlemenin ana unsuru olarak görüyordu, kavga ona göre her şeyin atası ve toplumsal çatışma tarihsel ilerleyişin özünü teşkil ediyordu. Burada Marx'ı farklı kılan bütün bu sürecin kökenine inebilme mücadelesidir.

Comte insanın doğayı anlama çabasının ve doğa üzerinde fikir sahibi olması konusunda belki idealistliğinin vermiş olduğu bir bakış açısı ile insanın zorunlu ihtiyaçlarının, genel olarak maddi temelli olguların böylesine bir durumu yaratacağı

fikrine sahip olmadı. İşte burada Marx; “ilk tarihsel eylem... maddi yaşantının kendisinin üretilmesidir. Bu aslında tarihsel bir eylem, bütün tarihin temel bir koşuludur” (Coser, 2010: 57) sözünü söylüyordu. Tarihteki itici güç hayati gereksinimlerini doğadan temin etmek üzere sürekli mücadele halindeki insanların birbirleriyle olan ilişkileri dolayısıyladır. Marx’a göre insan sürekli olarak tatminsiz bir hayvandır. Birincil gereksinimler olan yeme, içme, barınma gibi gereksinimler karşılandığında yeni gereksinimlere yol açar ve yeni gereksinimlerin bu üretimi ilk tarihsel eylemdir. Bir an içindeki gereksinimlerin tatminini sağlayan araçlar bulunduğu yeni gereksinimler ortaya çıkacaktır. Böylelikle insanın doğayla olan mücadelesi duraksamaz haldedir. Aynı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde (Omay, 2007) olduğu üzere Marx’ın anlatımında bir gereksinimin karşılanması bir üst aşamaya geçişi vurgular niteliktedir. İlk aşama elbette tarihsel sürecin başlangıcını teşkil etmemektedir çünkü yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlar bir organizmanın hayatta kalma koşuludur. Marx’ın vurguladığı gibi bu birinci tip gereksinimlerin karşılanmasının ötesinde bunun ötesine geçme arzusu muhtemelen ilk tarihi eylemdir. Bu eylem bir temerküz mücadelesidir ve Rousseau bu eylemi “uygar” toplumun başlangıcı olarak görür (Şenel, 1998: 470).

Esasen modern insan diyebileceğimiz varlık temelde doğanın kendisine bahsetmiş olduğu doğayı dönüştürme kabiliyetine sahip olan ve bu ilk eylemi gerçekleştirdiğinde artık bu unvanı hak eder hale gelmiş bir canlı türünün adıdır. Marx’ın “ilk tarihsel” eylem dediği şey basit bir anlatımla, ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk basamaklarını gerçekleştiren ve bu doğrultuda her karşılanan ihtiyacın yeni bir arayışa, bir ilerleme, gelişme sürecine modern insanın dâhil olmasını zorunlu kılan, tabiatının olumsuz yönünü ortaya koyuşunun adıdır. Rousseau ile benzer şekilde ama daha keskin olarak Proudhon da bu süreci mülkiyet ile ilişkilendirir (Proudhon, 2016: 15). İlk tarihsel eylemi, özde insanın doğadan sıyrılması ve doğayı dönüştürme kabiliyetini sergilemesi, esasen bir tahakkümü ortaya koyabilmesidir. Mülkiyet kavramı bunlar doğrultusunda sözcüğün kendi dilinde maliklik kavramıyla aynı özden şekillendiğini göz önünde bulundurulduğunda, mülkiyet, malik olma ve tahakküm kavramları birlikte ele alınması gereken kavramlar olarak değerlendirilebilir. Yani esasen tarihin başlangıcı yahut temelde insanlığa dayatılan kurgulanmış tarihin başlangıcı insanın doğa ve insanın insan üzerindeki tahakküm

kuruşuna denk gelecektir. Comte'un zihinsel evrim sürecinin karşısına denk gelecek olan Marx'ın ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist-komünist (Kartal, 2015) evrim aşamalarının her biri kendi içindeki ekonomik anlayışlarının zihinsel ve kurumsal karşılıklarını yaratmışlardır. Ve üstelik her bir süreç yeni bir tahakküm sürecinin oluşumunu kendi içerisinde oluşturmuştur. Marx'ın altyapı – üstyapı olarak yorumladığı bu devinim süreci, tarihsel sürecin, insanlık evriminin her aşamasında var olan yapıyı sergilemektedir. Bu tarihsel ilerleyiş dünyanın belli bir bölgesine has olmuş olsa da, neticesinde dünyaya dayatılan tarihin kökeni belli bir bölgeyi temel aldığı için diğer ekonomik süreçlere bu aşamada vurgu yapmak gereksiz görülebilir. Bu sebeple Batı coğrafyasının geçirdiği ekonomik süreçlerin yaratmış olduğu zihinsel ve kurumsal yansımaların, bu yöndeki insanlık ilerleyişinin üzerinde durulması kuşkusuz kaçınılmaz bir önem arz etmektedir. Genel bir bakışla Comte ile Marx arasındaki temel ayrımın izdüşümü bu noktada görülebilir.

Comte'un ortaya koyduğu haliyle teolojik evreyi yaratan unsur o dönemin ekonomik anlayışına denk gelecekti. Metafizik evre yine tarımla ticaretin yarıştığı ve ticaretin nihayetinde bu süreçte üstün gelmesiyle yeni bir aşama olan sanayi toplumunun düşünsel kısmına denk gelen pozitif evreye yerini bırakacaktı. Comte'un her devrede toplumların yapısını egemen düşünce şekli belirler düşüncesi ve toplumsal sistemi belirleyen temel değişken olarak egemen düşünceyi temel alan yaklaşımı onun ana unsur olarak toplumun üstyapısını temel aldığıın göstergesidir. Bu bakış açısı onun Marx'ın altyapı kavramını; yani genel olarak teknolojiyi, üretimi ve mülkiyeti dışarıda bırakmasına yol açıyordu (Kongar, 2017: 97). Comte esasen ona atfedilen şekliyle altyapıyı dışarıda bırakıyordu ancak temelde Marx'ın ekonomik altyapı bakış açısının karşısında onun zihinsel altyapı kavramı yer almaktaydı. Her ikisinde de zorunlu birer yansıma olan kavramlar Marx'ta zihinsel yansımalar ve Comte'da ekonomik yansımalar yönündeydi. Bu iki ayrı altyapı bakış açısının bir uyum içerisinde olması gerektiğini savunan Saint Simon, ekonomik ve zihni sürecin uyumuyla bir refah toplumunun oluşabileceğini öngörmüştür. Üstyapı (politika, hukuk vb) ekonomik gerekliliklere cevap verebilecek durumda olmalıydı, ancak bu şekilde bir uyum yakalanabilirdi.

Saint Simon için politik anayasalar bizatihi toplumun o andaki durumunu ifade etmeli, toplumsal gerçekliğe uygun bir yapıda bulunmalıdır. Simon toplumun birbirleriyle uyum içinde işleyen ekonomik ve politik sistemlerle bilimsel, pozitif ilkeler üzerinde örgütlenebileceğini ve uyumlu ve sağlıklı bir toplum yaratma adına böylesine bir örgütlenmenin gerekliliğini savunmaktaydı (Swingewood, 2014:37). Bu yaklaşım onun toplumsal düşüncesinde en etkili olan kavram ve aynı zamanda onu Marx'tan ayıran unsur olmuştur. Öyle ki bu ayrım Simon'un teknik-bilimsel ve "pozitif" yönden belirlenmiş endüstriyi bilim adamı, işçi ve işverenin birliği olarak görmesinden (Schilling, 1971: 355) kaynaklanmaktadır. Saint-Simon toplum içerisindeki uyumu temel alan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu doğrultuda sınıf ayrımı onun için önemli bir kavram, dikkate aldığı bir olgu değildir (Schilling, 1971: 355).

Marx'ta olduğu üzere sınıfların çatışmasının esasta üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlarla değil, mülkiyet sahiplerinin çıkarları doğrultusundaki bir çatışma dâhilinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu çatışma Marx'ta temelde bir etken edilgen çatışması olarak görünüyor olsa da esasen bu yaklaşımın aksine egemenlerin ve üretim tarzlarının bir mücadelesi şeklinde ele alınması daha sağlıklı bir sonuç doğurabilir. Bu yönde bir bakış açısıyla söylenebilir ki; her evrede edilgen durumda olanların çoğunluğu bir sonraki evrede muhtemel bir şekilde yine edilgen bir durumda olmuş, sadece değişen ekonomi üzerindeki sömürüyü yapısal olarak değiştirmiştir. Feodal dönemin bağımlı tarım işçileri sanayi çağında yine ücretli fabrika işçilerine dönüşmüştür. Simon'un 'aylak' sınıflar olarak tanımladığı, üretim sürecine dâhil olmayan soylular, hukukçular, askerler (Swingewood, 2010: 41) yeni sürece ya uyum sağlayacaklardı ya da bu sürecin dışında kalıp mevcut statülerinin çok ötesinde bir yaşam konforu dâhilinde yaşıyor olacaklardı. İnsanlık evriminin, gelişimin bu sürekliliği içinde yeni oluşan durumlara adapte olabilme yeteneği doğrultusunda her ortaya çıkan yeni konjonktürde var olup olmama mücadelesi sunanların, yani en temelde en iyi uyum sağlayanın hayatta kalacağı ve diğerlerinin bu süreç dâhilinde yiteceği savı ile bu kavramı çalışmalarının ana odağına yerleştiren Herbert Spencer'ı tarih sahnesine çıkaracaktır.

Avrupa yeni teknolojik ve bilimsel ilerlemeler sayesinde uzun deniz aşırı yolculuklarla yeni kıtalar keşfedebilmiş, yeni insan topluluklarıyla karşılaşmıştır.

Şüphesiz bu keşfetme arzusunun amacında yeni insan topluluklarını tanımak, yeni kültürler keşfetmek gayesinin dışında yatan en önemli neden yavaş yavaş dönüşmeye başlayan ekonominin gereksinimleri doğrultusunda yeni kaynaklar arayışı yatmaktadır. Nitekim Batı'nın bu yeni topluluklarla karşılaştığında, yine öznel bir bakış açısı ile geri kalmış, ilkel olarak yorumlanan halkların yaşamış oldukları sömürü ve katliamlar tüm dünyaca bilinmektedir. Ancak bütün bu yaşananlar doğal süreçler olarak yansıtılıp, meşrulaştırılır, rasyonelleştirilir. “İnsanlar arasındaki savaş, tıpkı hayvanlar arasındaki savaş gibi onların daha üst organizasyon biçimlerine ulaşmalarında büyük bir paya sahip olmuştur” (Slattery, 2017: 95).

Herbert Spencer, tıpkı doğa gibi toplumların da doğal ayıklanma, hayatta kalma ve uyum sağlama süreciyle ilgili temel kanunlara göre geliştikleri fikrini ileri sürer. Spencer'a göre toplumlarda tıpkı biyolojik organizmalarda olduğu üzere basitten karmaşıklığa doğru bir ilerleme çizgisini seyreder, basit yapılardan karmaşık sistemlere doğru gelişir (Slattery, 2017: 94).

Toplumlar yaşadığı doğa, çevresel şartlar dâhilinde bir uyuma ulaşabilmek için bir içsel farklılaşma ve bütünleşme sergiler, bunlar doğrultusunda bir uyumlaşma başarısına ulaşırlar. Homojenlikten heterojenliğe doğru gelişen topluluklar, homojen ilkel kabile topluluklarından, farklılaşmış bütünleşmiş modern sosyal sistemlere doğru bir evrim süreci geçirmiştir. Comte ve Marx'ın organizmacı yaklaşımlarını bu görüşü daha açık bir şekilde ifade eden Spencer, bu ikiliden daha az ön planda tutuluyor olsa da, onun ortaya koyduğu çalışmaların günümüzdeki yansımaları hayatın her mücadele alanında görülebilir. Bunlar geçmişin çıkar savaşları, sömürüler yahut bugün dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan acılar olsun kanıksanmakta ve bu eylemler rasyonel olarak değerlendirilmektedir. Comte, oluşan siyasal sistemlerin maddi dayanaklarından yoksun bir halde çalışmalar izlerken, Marx, devlet denilen kavramın ortaya çıkışıyla ilgili Spencer kadar derinlemesine bir izleyiş sergilememiştir. Spencer devlete ve daha büyük yapılara erişmeyi bir evrim süreci olarak ele almaktadır. Spencer'a göre, organik ve toplumsal bütünlerin özelliklerini, büyüklüklerindeki kademeli artışlar belirler. “Yaşayan bedenler gibi toplumlar da hücreler olarak başlar –bazılarının en sonunda ulaştığı büyüklükteki

kitlelerle karşılaştırıldığında aşırı ölçüde küçük olan kitlelerden ortaya çıkarlar.” (Coser, 2010: 96)

Organik bütünlerde olduğu üzere toplumsal bütünler de, içinde parçaların bir birlerine benzeyen farklılaşmamış ya da kısmen farklılaşmış bir halden, yani homojen bir durumdan, parçaların birbirlerine benzemez hale geldiği farklılaşmış yani heterojen durumlara doğru büyürler. Heterojenlik beraberinde artan karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme ortaya çıkarır. “Bir toplum başlangıçta basit bir durumdayken, herkes savaşçı herkes avcı, herkes kulübe yapıcısı, herkes alet yapıcısıdır: her parça kendisinin tüm ihtiyaçlarını karşılar.” (Coser, 2010: 97).

[Toplum] büyüdükçe onun parçaları birbirine benzemen hale gelir: bu, yapıdaki büyümeyi gösterir. Birbirine benzemeyen parçalar eş zamanlı bir şekilde birbirine benzemeyen türden etkinlikler yüklenirler. Bu etkinlikler birbirinden farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda bu farklılıklar, biri öbürünü mümkün kılacak şekilde birbiriyle ilişki içinde bulunur. Böylelikle verilen karşılıklı destek, parçaların birbirine bağımlılığa neden olur. Ve öbürü için ve onun aracılığıyla yaşayan birbirine bağımlı parçalar, tekil bir organizmanın dayandığı aynı genel ilkeye dayalı olarak oluşturulan bir bütünü meydana getirir. (Coser, 2010: 97).

“İlkin politik ekonomistlerin toplumsal bir fenomen olarak üzerinde durdukları ve ardından biyologların ‘fizyolojik işbölümü’ adını verdikleri ve yaşayan bedenlerin bir fenomeni olarak kavradıkları bu işbölümü, hayvanda olduğu gibi toplumda da, onu yaşayan bir bütünlük yapan şeydir.” (Coser, 2010: 97).

Henüz kabaca gelişmiş basit avcı kabilelerdeki işlevlerin uzmanlaşması, onları yerleşik tarım topluluklarıyla kıyasladığında, homojen bir yapıda olduğunu ve tarım topluluklarının bu kıyaslama dâhilinde, heterojen bir yapının oldukça ilerlediğini görülebilir. Yine vurgulandığı üzere basit avcı kabile toplumlarında herkes savaşçı ve avcı iken, yani temelde ekonomik gereksinimler ve güvenlik gereksinimleri alanında bir ayrışma yok iken, tarım toplumlarında bu roller birbirlerinden ayrılmıştır. Çiftçi ve savaşçının, yani ekonomik gereksinimleri üreten ile güvenlik ihtiyacını karşılayan unsurların iş bölümü belirlenmiştir. Bu iki maddi gereksinimin karşılanması ile ilgili ayrı yapıya sahip dönemlerin siyasal kurumlarının ortaya çıkışları da aralarındaki bu iş bölümünden kaynaklanmaktadır. Maddi gereksinimlerini avcı toplayıcı olarak sürdüren kabileler basit siyasal kurumlara sahip iken, yeni bir ekonomik anlayış ortaya koyan tarım toplumları daha büyük siyasal kurumlara sahip olmuştur. Bir kabile başkanından yöneticilere ve krallara kadar varan süreç ile siyasal karmaşıklık ve farklılaşma yani temelde idarenin halktan uzaklaşma durumu görülmektedir. Toplumla yönetim ayrışması ekonomik

değişim ve dolayısıyla karmaşıklaşan yönetim anlayışı doğrultusunda gerçekleşmekteydi.

Spencer'ın maddi olgulara bağımlı olan zihinsel yansımaların durumu Marx'taki ile aynı doğrultuda bir yaklaşım çerçevesinde gözlemlenebilir. Her ikisinde de fikirler, başka olgulara bağımlı idi (Coser, 2010: 96). Spencer bu durumu şöyle yorumlar; “Her çağda ve ülkede ortalama görüş, o çağda ve ülkede toplumsal yapının bir işlevidir” (Coser, 2010: 96). Comte ile aralarındaki en temel ayrımı yaratan bu bakış açısını Spencer şöyle yorumlamaktadır:

Comte'un açıkça söylediği amacı nedir? *İnsan kavrayışlarının ilerlemesinin* ilerlemesinin tutarlı bir açıklamasını yapmak. Benim amacım nedir? *Dış dünyanın* ilerlemesinin tutarlı bir açıklamasını yapmak. Comte, *fikirlerin* zorunlu ve fiili soy zincirini açıklamayı tasarlar. Ben *şeylerin* zorunlu ve fiili soy zincirini açıklamayı tasarlarım. Comte, *doğayla ilgili bilgimizin* ortaya çıkışını yorumlamayı tasarlar. Benim amacım, *doğayı oluşturan fenomenleri* ... yorumlamaktır. Biri öznel, Diğeri nesnel (Coser, 2010: 95-96).

Şüphesiz bu bakış açısı onlar arasında ki ana hatları belirleyen bir ayrışmayı gösterir fakat bu iki düşünürü bir arada buluşturan ve hatta Spencer'ı Comte'un organizmacı yaklaşımının bir takipçisi olarak yorumlanmasına yol açan yaklaşımlarından biri olarak Comte'da olduğu üzere Toplumsal Statik kavramını, toplumsal düzen ve istikrar olarak ele almıştır. Comte gibi Spencer da, toplumsal düzenin merkezini temel bir konsensüs, temel değerler ve ahlak konusunda doğal bir uzlaşma oluşturduğuna inanılmaktaydı.

Her sosyal sistemin doğasındaki içkin istikrarsızlık, toplumsal değişmeyi yaratan toplumların içerisinde barındırdığı bu doğal yapıdan kaynaklanır. Toplumsal değişme süresince Spencer'ın en uygun olanın hayatta kalması, yani doğal ayıklanma yoluyla yeni bir aşamaya geçişte yerlerini uyum sağlayabilme başarısı gösterebilmiş olanlara bırakacaklardır. İşte toplumların evrimi, toplumsal düzen ve istikrar, tıpkı doğadaki doğal bir denge durumunda olduğu gibi toplumların yapısında ki zorunlu, doğal bir durumun, yani bu denge halinin, toplumsal yapının çeşitli parçaları, uzuvları arasındaki dengenin bozulması yahut yine bir toplumun çevresi ile arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanır ve toplumların bu süreç dâhilinde yeniden toplumsal düzenin sağlanması adına bir denge arayışı yine bir ahlaki konsensüs ortaya çıkarır (Slattery, 2017: 94-95). Toplumsal dengenin sarsılmasıyla

başlayan gelişme ve yapısal farklılaşma, farklılaşan parçaların yeni bir denge kurma ve uyum dönemi dâhilinde ilerlemiş halleriyle bütünleşmesi yeni bir toplumsal statüğü oluşturan etkenler olacaktır.

Maddi süreçlerin zihinsel alandaki yansımaları olduğu görüşüne sahip olan Spencer ve Marx bu açıdan değerlendirildiğinde elbette onların bu görüşleri üzerinde içinde buldukları çağdaki ekonomik ve çevresel koşulların etkili olduğu düşüncesi belirebilir. Yine de onların bu gözlemi, özellikle Spencer'ın doğal ayıklanma görüşü nesnel bir ahlaki bakış açısıyla değerlendirildiğinde, acımasız ve ahlak dışı görülebilir. Duygusal ve ahlaki bir yaklaşımla ele alındığında bu husus, şüphesiz ciddi eleştirilere maruz kalacaktır.

Nazi Almanyası'nın ırkçı, saldırgan politikalarının meşrulaştırılması adına kullanılması, beyazların siyahlara olan üstünlüğünün vurgulanması ve beyazların siyahlar üzerinde tahakküm kurmasının, sömürünün fikirsel dayanağı olarak kabul edilmesi (Slattery, 2017: 96) hatalı yahut eksik bir yorum olarak görülebilir. Bu eylemlerin yaratıcısının Spencer'ın düşüncelerinden ziyade, insanın tahakküm arzusunun doğrultusunda gerçekleşen eylemler olduğu ve bu düşüncelerin fikirsel alandaki birer yansıma olarak kabul edilmesi daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Her ekonomik süreç kendi gereksinimleri doğrultusunda hukuksal ve bilimsel normlar yaratır. Spencer yahut Marx'ın ortaya koyduğu düşünceler bu bakış açısının ortasında yer almaktadır. Onlar bu altyapının kurucuları değil ancak maddi süreçlerin fikirler alanındaki yasa koyucuları olma vasfını üstlenebilirler. Bu bakış açıları, insanlık tarihindeki yaşanan acıların, sömürülerin, savaşların ancak tarihin bu eylemlerini meşrulaştıracak, rasyonelleştirecek araçlar olmaktan öteye gidemeyecek fikirlerdir. Yersiz sayılabilecek olmakla birlikte bu fikirlerin eleştirisiyle beraber ana unsur olarak bir tezahür şeklinde karşımıza çıkan düşüncelerin altındaki süreç irdelenmelidir. Bütün beşeri yasalar ve hukuk, eylemlerden sonra doğmuştur.

Fikirler üzerinde gerçekleşen tartışmalar insanları bir anlığına içinde buldukları durumdan bir nebze soyutlayacak olsa da bu sürecin dışında kurgulanmış gerçeklikle yüz yüze kalacak ve bu her yeri saran gerçeklikle uyum sağlama adına en rasyonel eylemleri sergilemeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda

hayatta kalabilmek için, kendi dışındaki gerçekliğe en uygun konuma gelebilmek adına, her türlü baskıya uyum sergileyecek bir aygıt haline tekrar geri döner (Horkheimer, 2016: 128). Öyleyse insan olabildiğince esnek ve pragmatik olmayı başarmalıdır. Bu kıvraklık ve faydacılık medeniyetle bütünleştirilmekte ve sadece işlevsel bir araç haline gelen akıl kutsanmaktadır. Özellikle bu kutsanma doğanın üzerinde kurulan egemenliğe atfen yapılmaktadır. Oysaki gelişen teknoloji, insanların doğadan kopuk fiziksel görüntüleri, ilkel eylemlerin üzerini örtmektedir.

Bugün evrimin kurumsallaşmasıyla öznenin bu kurumsallaşma dâhilinde ortadan kalkmasının kökeni insanın doğayı bir nesne olarak algılamasında yatmaktadır. Kurumsallaşan evrim, dinamikleri belirlenmiş bir halde özneye ihtiyaç duymadan gerçekleşen bir devinim ortaya çıkarmıştır. Comte'un Aydınlanma'ya şüpheyle yaklaşımı muhtemelen henüz bu kurumsallaşmayı kavrayamamış olmasındandır. Bu onun bakış açısının yahut öngörüsünün belli sınırlar dâhilinde kalmasından ziyade, muhtemelen bu yasa koyma eyleminin henüz başlarında yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu yasaların artık yürürlükte olduğuna şahit olsaydı, muhtemel bir şekilde Aydınlanmaya olan bakış açısı daha olumlu bir yaklaşım çerçevesinde olabilirdi. Toplumsal statik çatırdıyordu ve dolayısıyla toplumsal dinamiğin yasaları devreye girecekti. Muhtemeldir ki Comte bu toplumsal dinamik sürecinin yürütücü fikirlerinden kuşkuluydu. Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri doğrultusunda gerçekleşecek bir devrim endişesi taşıyor olması, onun bu sürece önyargı ile bakmasının temel sebeplerinden olabilir. Ancak, tabî ki süreç onun korktuğu gibi olmadı. Marx ise güzergâhtaki aşılması gereken evrelerden biri olarak gördüğü bu süreci genel anlamıyla olumlayan bir tavır içerisindeydi. Ona göre kaçınılmaz olan determinist çizginin aşamalarından biriydi ve her nasıl olduğunun önemi olmaksızın bu evre onun için idealini kurmuş olduğu nihai sona yaklaştıracak olan bir geçiş aşamasıydı.

Comte, Kartezyen felsefe ile Kurumsallaşan evrim arasındaki bir köprüydü. Spencer'in, Comte'un "Açıkça söylemeye çalıştığı amacı nedir?" sorusuna verdiği "İnsan kavrayışlarının ilerlemesinin tutarlı bir açıklamasını yapmak" cevabı ve yine Comte'un entelektüel evrim vurgusu, maddi alanı anlamada insan zekâsına vermiş olduğu önemle aynı zamanda pozitif bilimi onu Kartezyen felsefe ile evrimin

kurumsal bir kimliğe kavuştuğu Aydınlanma'ya kadar varan ara süreçte konumlanması fikrine yol açmaktadır. Kartezyen felsefeden Aydınlanma'ya kadar olan süreçte özne giderek yapıya ve yapının kurallarına bağımlı hale gelecektir. Aydınlanma felsefesinin içinde barındırdığı çelişki temel olarak insan aklına yapılan, özneyi ön plana çıkaran vurgusu ile fikirlerin esasen dışsal olgulara, çevreye olan bağımlılığı, maddi alanın zorunlu yansımaları olduğu şeklindeki iki ayrı görüşte dışarıya yansımaktadır (Swingewood, 2014: 32). Comte sonrasında kurumsallaşan evrim, özellikle Marx ve Spencer'ın fikirlerin maddi süreçlerin zorunlu yansımaları olduğu düşüncesi her ne kadar ciddi eleştirilere uğramış, tartışmalara yol açmış olsa da bu düşüncelerin pratik anlamda ki karşılık buluşları değişen ekonomik süreçlerin toplumlar ve birey üzerindeki etkisi yadsınamaz gerçektir. Toplumların yapısındaki değişimler, ahlaki ve kültürel anlayışlar, yine bir yansıma olarak sanat anlayışı, değişen ekonominin doğrultusunda yeniden ve yeniden şekillenen olgular olarak ortaya çıkıyor. Düşünme yetisine sahip olan bir canlının şüphesiz insan aklını ve iradesini bu denli ikincil yahut etkisiz bir konuma indirgenmesine karşı çıkıyor olması, insanın tabiatı gereği doğal bir durumdur. İnsan egosu kendisini odak noktasına koyup diğer bütün varlıkları kendi amacına hizmet etmek için var olan nesnelere algılamakta. Ortaya bir irade koyabilen, düşünebilen ve doğayı dönüştürebilen bu canlı her nasıl oluyor da üzerinde egemenlik kurduğu nesnelere bağımlı oluyor yahut bunlar insanın iradesi, düşüncesi, üzerinde etki sahibi olabiliyor. Bu elbette evrendeki biricik akıl sahibi olan varlığın egosunun kabullenebileceği bir şey olamayabilir. Belki de insanlık esaretinin sebebinin işte bu bakış açısında, kendini evrenin merkezinde konumlandırmasında aramalıdır. İnsanlık kendi elleriyle yarattıklarının kölesi durumuna gelmiş haldedir. Toynbee'nin tabiriyle "Çömlekçinin, kullandığı kilin kölesi olma eğilimi" (Horheimer, 2016: 72). İnsan aklına bir övgüde bulunulacaksa ve onun yaratıcılığını kutsanacaksa eğer, bu onun kendi esaretini yaratma kabiliyetine yapılmalıdır.

Bir zamanlar var olmanın koşulu öylesine insanın düşüncesine indirgendi ki, artık insanlar aynı formda olsalar dahi, diğerlerinin var olup olmadıklarından şüphe etmekteydiler. Yani esasen düşünüp düşünemediklerinden. Hatta onların var oluşları düşüncelerinin birer uzamı olarak algılanmaktaydı. Düşünemediklerinden emin olunanlar üzerinde tahakküm kurulalı zaten epey bir zaman olmuştu.

1.1.4. Kartezyen Felsefe

‘Düşünüyorum, öyleyse varım’ cümlesi ortalama bir eğitim seviyesine sahip ya da herhangi bir genel kültür programını izleyebilme şansına erişmiş olan her insanın duyacağı, duyduğunda da belli bir düzeyde algılama kapasitesine erişmiş her insanda saygınlık uyandıracak bir cümledir. Öyle ki temelde kendini düşünebilen bir varlık olarak gören bir insan en başta bu sözden kendi gururunun okşanması adına mutluluk duyacaktır.

Bugün bütün dünyayı çevrelemeye çalışan Batı egemen kültürü Aydınlanma’nın üzerine inşa edilmiştir. Aydınlanma ise Isaac Newton’un evren tasavvurunun başlatmış olduğu modernleşme sürecinin nihai noktasını göstermektedir. Bu konudaki yaygın kanaat, Aydınlanma’ya kadar varan modernleşme sürecinin Klasik Fiziğin yeni evren anlayışıyla başladığı yönündedir. Yani esasen modernite Aydınlanma ile birlikte nihai halini almıştır. Bugün Batı merkezli, dünyayı etkileyen egemen kültür yani genel anlamıyla modernite Isaac Newton tarafından başlatılan “Aydınlanma’nın” ürünüdür (Özcan, 2003: 20). Bu yaklaşım dahi Kartezyen Felsefenin durumu ele alışıyla ilgili oldukça ipuçları verecektir. Bir düşüncenin, fikrin, bilimsel bir yaklaşımın dünyayı bu denli dönüştüreceği fikri Kartezyen Felsefenin öznesini kutsayacak niteliktedir.

Modern felsefeye XVII. yüzyıldan beri, Orta Çağ’ın doğa tasavvurundan tamamen farklı olarak yeni bir evren ve doğa anlayışı egemen olur (Cevizci, 2016: 24). Doğa, Tanrı ve insanın dışında, insan varlığıyla ilgisiz ve yabancı olan, insan tarafından denetim altına alınacak cansız bir madde alanı anlamına gelmekteydi (Cevizci, 2016: 25). Özne kendisini doğadan ve bedenden ayrı bir varlık olarak yorumlar, doğa büyük ve cansız bir makineye dönüşür. ‘Modern felsefenin karakteristik benliği, bilincin soyut ve cisimleşmemiş öznesidir’ (West, 2016: 21). Tanrı ve insandan ilişiksiz doğa artık anlamlandırılmayı gereksinmez. Böylelikle öznenin uğraşı ve bilimin amacı artık Tanrı’nın planını hayata geçirmek, dünyayı anlamlandırmak ve yorumlamak değildir. Bilgi sadece bir araç anlamını taşımaktadır. (West, 2016: 22-23). Bacon’a göre bilim adamlarının amacı “doğanın sırlarını söküp almak için ona işkence etmektir” (Capra, 2009: 64). Bugün doğaya karşı olan pervasız tutumun ve doğa katliamlarının felsefi kökeni bu anlayışta görülebilir (Özel, 2007).

Basit bir mekanik sisteme dönüşen evrenin işleyiş yasalarını keşfeden Newton'un bu keşfi toplumsal yaşamı da şekillendirmeye yardımcı olacak bir temellendirme niteliği taşır. Basit kurallar çerçevesinde kontrol edilebilen basit kurallara tabi olan dünya anlayışı, dünyayı basit bir mekanik sisteme indirgeyen bu düşünce tarzı, 17. yüzyıldan bu yana kadar varlığını sürdürdü (Özel, 2007). Aydınlanmaya, Aydınlanmadan içinde bulunduğumuz zaman dilimine kadar, basit yasalara tabi olan evren tasavvuru ile aynı zamanda bu yasalara tabi olan toplumu, yönlendirme, kurgulama, kontrol etme düşüncesinin felsefi temelini oluşturmuştur.

Descartes için bedenden ayrı bir cevher olan zihin, hakikatin bilgisini doğrudan doğruya hiçbir şeye bağımlı olmayan kavrayışıyla ortaya çıkarır (West, 2016: 21-23). Kartezyen düalizmin zihni bedenden ayrı olarak ele alışı nihayetinde bedeninin de doğanın ve evrenin olduğu gibi bir makine olarak algılanmasını zorunlu kılmıştır.

Her türlü fiziki varlık mekanik kurallara bağlı olan bir makinenin parçalarını teşkil etmektedir. İşte modern zamanların başlangıcından Aydınlanmaya kadar varan süreç içerisinde akıl, bu makinenin yasalarını keşfetmeye koyuldu. Bu her parça basit ve kesinlik arz eden kurallar içerisinde harekete tabi olduğu için makinenin parçalarının işleyişi hakkında edinilecek bilgi, basit bir şekilde bütünün işleyişi hakkında bilgi sahibi yapacaktır.

Descartes'da göre benlik doğanın içinde yer almaz ancak onu etkileyebilecek kadar da yakındır da. İşte bu benlik 'ruh'u olmayan doğayı (makineyi) kendi isteği doğrultusunda kullanan egosantrik bir özneyi vurgular hale gelmiştir. Bütün bu bilimsel anlayışın, temelde insanın doğayı bir sömürge aracı olarak görmesinden kaynaklanan, sömürü temelli oluşmuş bir ego kavramının ve onun eylemlerinin meşruluğunun bilimsel temellendirmesi olarak yorumlanabilir. Bu felsefenin eleştirisi yapıldığında dahi, özde onun haklılığını ortaya çıkaran bir yaklaşımda bulunulmuş olunur. Aklın ve düşüncenin biricikliğine, onun ortaya koymuş olduğu fikirlerin ne denli büyük dönüşümlere imza attığına dair birer övgüdür bu.

1.1.5. Orta Çağ, Rönesans ve Reform

Avrupa'nın toplumsal ve kültürel dönüşüm süreçlerinin ana dinamiğini oluşturan bu iki müşterek yenilenme süreci, günümüz Batı egemenliğinin temelini oluşturan iki temel unsurdur. Avrupa'da veba salgının dehşet zamanları geride bırakılmış, bunun doğrultusunda nüfus giderek artış göstermiştir. Nüfusun artışı ve artan nüfusun şehirlere doğru yönelmesiyle birlikte yeni ekonomik gereksinimler ortaya çıkmıştır. Yahut ekonomik gereksinimler aynı zamanda artan nüfusla birlikte yeni bir toplumun yapısı oluşturmaya başlamıştır. Rönesansı ve Reformu güçlendiren olgu bu kentleşme süreci olarak yorumlanabilir (Ağaoğlu, 2014: 289). Napoli, Cenova, Floransa gibi Rönesans şehirleri, başta Cenova olmak üzere ticaretle ilişkisi geçmiş yıllara dayanan, tüccar sınıfının ağırlıklı olduğu şehirlerdi. Reform hareketinin en çok karşılık bulduğu Alman şehirleri ise yine ekonomik faaliyetlerin daha yoğun olduğu şehirlerdir. Bu kentler XIII. Yüzyıldan beri Akdeniz üzerinden temin ettikleri malı Kuzey Denizi'ne kadar ileten, bu ticari faaliyeti yürütmeye egemen olan güçler durumdaydılar. İstanbul'un Türklerce fethi onların yeni ticaret yolları aramalarını zorunlu kılmıştır. Yeni ticaret yolları ve pazarlar bulma arayışı onları henüz dünyanın el değmemiş -yani en azından her şeyi meta haline getiren Batı kültürünün eli denilebilir- topraklara doğru yönelmelerini sağladı (Ağaoğlu, 2014: 290). Bu maddi zorunluluk yeni bilimsel gelişmeleri beraberinde getirecek ana faktördü. Bu zorunluluk dâhilinde erişmiş oldukları teknolojik yenilikler sayesinde yeni topraklar keşfedebildiler. Burada, öznel bir bakışla, kendilerinden geri kalmış uygarlıklarla karşılaştıklarında onların henüz tahakküm kuramadıkları yahut henüz böyle bir gereksinim içerisinde olmayarak egemen olmadıkları topraklarını sömürgeleştirerek buradaki hemen her şeyi, karşılaştıkları toplulukların bedenleri de dâhil olmak üzere bir meta haline getirdiler. Bütün bu sürece imkân sağlayacak bilimsel gelişmelerin destekleyicisi konumundaki yeni bilim aynı zamanda sonrasında bu yapılan eylemlerin felsefi dayanaklarını oluşturacak ve bu süreci rasyonelleştirecektir. Halen daha günümüzde bilimin bu çift taraflı eylemi sürdürdüğünü söylemek yanlış bir söylem olmayacaktır.

Yeni keşfedilen sömürge alanlarının sayesinde giderek zenginleşen şehirler, paranın sürekli bu şehirlere akması sayesinde ekonomik ve kültürel anlamda sürekli gelişen, ilerleyen dinamik bir süreç içerisine girdiler. Şüphesiz bu süreç, yeni toplumsal yapıları, siyasi ve kültürel anlayışları beraberinde getirdi.

Avrupa kapalı bir ekonomi içerisindeyken İtalyan tüccarların yapmış oldukları deniz aşırı ticaretler sayesinde, modern ekonomi anlayışının ilk unsurları, bankalar, sigortacılık işlemleri, deniz aşırı kargo faaliyetleri, ticaret borsaları gibi modern ekonominin temel yapıları denilebilecek organizasyonlar ortaya çıkmıştır (Corm, 2011: 123). Bugün Roma'nın mı yoksa Hıristiyanlığın mı birbirlerini etkilemede daha baskın karakter olduğu tartışma konusu olabilir. Ancak Hıristiyanlık dininin bu yayılcı anlayışı Roma'dan miras aldığı söylenebilir. Haçlı seferlerinin İskender'den sonra Batı toplumunun Doğu'yu tekrar tanıma fırsatı yarattığını ifade edilebilir. Kutsal bir amaç üzerine bir söylemle gerçekleşen bu faaliyetler Batının Doğu dünyasının teknolojik gelişmeleriyle tanışma fırsatını yarattı. Her ne kadar bu savaşlardan askeri anlamda kayıplar vererek çıkmış olsa da, Batı ileride kendini dünyanın merkezinde konumlandıracağı bir durumu elde edişini bu savaşlara borçludur.

İtalyan kent devletleri Avrupa'nın diğer devletlerinden çok daha önce ticari faaliyetleri geliştiren durağan bir ekonomiden nispeten daha dinamik bir ekonomiye sahip seviyedeydiler. İtalyan kent devletlerinin önde gelenleri görece gelişmiş ticaretleri sayesinde Haçlı Seferlerini mali açıdan finanse etmişler, askeri donanımı temin edecek şekilde bu süreci genel anlamıyla maddi açıdan destekleyecek faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir (Pirenne, 2016: 39). Ve bu vesileyle Avrupa'nın içinde bulunduğu kısıtlanmışlık durumundan ilk çıkan onlar olmuşlardır (Corm, 2011: 125). Katolik Kilisesi'nin 'ilahi' meşruluğunu sağladığı bu sürecin maddi yükünü de bu kent devletlerindeki tüccarlar üstlenmişti. Bu günümüz emperyalist işgalleri andıran bir durumdur. Meşruluğunu demokrasi kavramının sağladığı, finansını petrol ve silah şirketlerinin temin ettiği işgaller. Şüphesiz bu süreçler sonucunda artan ekonomik faaliyetler, yeni bir toplumsal süreç yaratıp daha sonrasında Katolik Kilisesi'ni de kapsayacak şekilde yeni dinamikler yaratmıştır. Kilise de bu önünde durulamaz süreçten nasibi alacaktır.

Değişen ekonomiye kurumsallaşmış katı yapısıyla ayak uydurmakta zorlanan Kilise'ye karşı en büyük çıkışlar, güçlü ekonomik faaliyetlerin sürdüğü şehirlerden gelecekti. Şehirlerdeki sermaye artışı, artan ticaret halk kitlelerini köylerden kentlere doğru çekiyordu. Varlığını tarıma dayalı bir ekonomi üzerine temellendiren

Kilise'nin ticarete olumsuz şekilde yaklaşımı, faizi haram sayması, kendi mevcudiyetini korumak adına tarım ekonomisine sahip çıkma arzusu onu tepkilerin odak noktasına yerleştirecek eylemlerdi (Ağaoğlu, 2014: 291). Kilise mevcudiyetini koruma adına farklı yollar arama girişimindeydi. Bu doğrultuda merkezileşme düzeyini olabildiğince artırma çabası kentlerdeki siyasi örgütlenmelerle bir çatışma ortamını yaratmış olsa da, merkezileşme fikri ileride uluslaşma kavramının temeli olacak ve oradan tüm çevreye yayılarak dönemin imparatorluklarının tarih sahnesinden çekilmesine yol açacaktır. Bu fikir en ciddi karşılığı Fransa'da bulmuştur. Henüz Aydınlanmaya kadar varacak olan süreçte ulus kavramı belli bir dini hatta mezhebi vurgular nitelikte olsa da, Rönesans ile başlayan sekülerleşme süreci Aydınlanma ile birlikte nihayete ermiş olacaktır. Böylelikle dini-mezhepsel benzeşmenin yerini ırksal ve dilsel benzeşme alacak, belli sınırlar dâhilinde yaşayan, ortak dil ve kültüre, ekonominin tarzı anlamında bölgeler arası ciddi farklılıklar taşımayan topluluklar, bir ulusa karşılık gelecektir. Rönesans'ın insan merkezli düşüncesini, yani hümanizmini, her insan ilk duyduğunda olumlu bir şekilde karşılamıştır muhtemelen. Bunu yaparken kendi insan kimliğinden şüphe duymuyor olmalı ve şüphesiz böyle görüneceğinden de emin olmalı. Ancak bunun böyle olmadığı, en açık haliyle Batı'nın sömürge tarihinde görülebilir. Burada Rönesans'ın felsefesi, hümanizmi, sanat anlayışı Marksist üstyapı kavramları olarak ele alındığında, Reform hareketinin ve sonrasında ortaya çıkan Protestanlık Mezhebinin konumlanacağı yer yine bu üstyapı kavramı olacaktır. Tarıma dayalı ekonominin, feodalitenin, aristokrasinin hem meşruluk aracı hem de sermayedarı olan Katolik Kilisesi yerini ticarete dayalı bir ekonominin ve burjuvanın meşruluk aracı olacak olan Protestanlığa bırakacaktır. Daha doğrusu Protestanlık insanlık evrimi içerisinde tarım ekonomisine karşılık gelecek olan Katolik Kilisesi'nin içinden çıkmış olacaktır. Henüz o zamanlar hukuk ve din birer ayrı kavramlar olmadığı için Protestanlık hukuk kavramı ile birlikte ele alınırsa, üstyapıdaki yeri daha anlaşılır olacaktır. Almanya'nın ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu ve madencilik anlamında ilerlemiş, bunlar doğrultusunda Avrupa'nın en zengin bölgeleri sayılabilecek bölgelerde ortaya çıkan Protestanlık hareketinin (Ağaoğulları, 2014: 290), ekonomi temelinde incelenmesine mantıki dayanak sağlayacaktır.

Weber'in bakış açısıyla bakıldığında kapitalizmin ortaya çıkışı Protestanlıkla temellendirilebilir (Slattery, 2017: 80). Fakat o halde bu ana kadar varan ekonomik süreç tali plana itilmek zorundadır. Şüphesiz Weber'in üstyapı unsuruna atfettiği önem belli bir noktada değer görmeyi hak eder ancak, bir üstyapı kurumu olan Protestanlık dinini, tohumları atılmış kapitalizmin sürekli gelişim aşamasında döngüsel bir destek sağlayacak unsur yahut bir ideoloji olarak değerlendirmek daha uygun görünmektedir. Kâr, kazanç ve güç elde etme arzusu her çağ ve toplumunda var olan bir olguydu. Güç arayışı ile akılcı çalışma disiplinin bir araya gelişi tarih boyunca bir kere, modern zamanda Batı'da ortaya çıkmıştır (Aron, 1986: 372). Weber'e göre Protestanlıkla sistematikleşen kapitalizm ile ilkel ve irrasyonel güdüler rasyonel olarak dizginlenmiş ve dengelenmiştir (Torun, 2002). Kuşkusuz bütün bu güdüler insanlığın ortak noktasıdır. Kapitalizmin neden dünyanın geri kalanında değil de Avrupa'da ortaya çıktığı yahut sistematik bir hale gelme ihtiyacının niye gerektiği soruları sorulabilir. Dünyanın geri kalanında bu bilinçli bir tercih miydi, yoksa kaderleri olan coğrafya böyle bir gereksinimi yaratmadı mı?

İtalyan tüccarların denizcilik faaliyetleri sayesinde Doğu dünyasını belli sınırlar içerisinde sıkışıp kalmış diğer Avrupa halklarından çok daha önce bilmekteydiler. Haçlı Seferleri sayesinde bu iki dünya arasındaki etkileşim daha belirgin bir hal aldı. Bu seferlere Avrupa'nın diğer ülkelerinden gelen katılımlarla birlikte, bu ülkelerde Doğu'nun kendilerinde olmayan ürünler ve teknolojilerle tanışmalarını sağladı. Yeni bir ekonominin tohumları henüz atılmıştı. Ancak Türklerin İstanbul'u Fethi ve Doğu'daki gittikçe artan baskın egemenliği, bu kıtayı yine belli sınırlar içerisine hapsedecekti (Ağaoğulları, 2014: 290). Ancak günümüzde de kıyas edildiğinde, ekonominin bir ivme aldığına sınır tanımazlığı görülebilir. Bir yerden baskılandığında diğer yandan patlak veren bir halde, yeni arayışlar peşine düşmektedir. Böylelikle Avrupalılar daha önce tadına varma şansı buldukları topraklara gidebilmek adına denizlere açıldılar ve bu suretle Keşif Çağı başlamış oldu.

Keşif Çağı'nı bilinmeyen dünyanın tarih sahnesine çıkarılışı olarak yorumlanabilir. Ekonomik gereksinimlerin sonucu olarak denizlere açılan Avrupalılar, Hindistan'a gitmek üzere yola çıkmışken farklı bir kıtanın varlığını

keşfettiler. Burada karşılaşmış oldukları topluluklar bir anda kendilerini tarih sahnesinin içerisinde buldu. Elbette tarih sürecine dâhil oldukları yer pek iç açıcı bir noktayı göstermiyordu. Tarihteki yerlerini geri kalmış topluluklar sıralamasından aldılar. Şüphesiz boşlukta birer yer kaplayan bu topluluklar, tarih sürecine dâhil oldukları gün, zaten geri kalmış oldular. Bu keşif onları tarih sahnesine çıkaran “uygar”lığa, onların geleceklere konusunda belirleyici olma hakkını veriyordu. Şüphesiz belli bir düzeyde eğitim almış her birey bu keşfin sonuçlarını bilir. Hiçbir gereksinimleri yokken bir evrim sürecine dâhil olan bu toplulukların yaşadıklarını rasyonelleştirme adına evrimci yaklaşım meşrulaştırma araçlarından biridir. Bu, Batı merkezinden başlayan bir uygarlaştırma projesidir. Marx Avrupa toplumunu en şiddetli şekilde eleştiren düşünürlerden biri olsa da, onu merkezden çevreye bütün dünyayı kapsayacak şekilde uygarlığı ve ilerlemeyi ulaştıracak ana unsur olarak görür (Corm, 2011: 34).

Bugünkü Avrupa topluluklarının çok büyük çoğunluğu Kavimler Göçü olarak adlandırılan tarihi olaylar sonucunda bu kıta içerisindeki yerlerini almışlardır. Buna rağmen kesintisiz olarak yorumladıkları tarihi süreçte, köklerini Roma ve Yunan geleneklerinde bulan bu toplulukların, bu düşüncelerini temellendirebilmek adına en gerçekçi bakış açısı, Hıristiyanlık inancının Roma gelenekleriyle birbirlerini karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yeni kültürün, Hıristiyanlık inancı sayesinde bu kıtaya yeni ayak basan topluluklara din üzerinden sirayet etmesi olarak görünmektedir. Bu kıtada, ilk ortaya çıktığı yerden oldukça farklılaşan bir kültür halini alan Hıristiyanlık inancı, yeni Avrupa topluluklarını homojen bir hale getirecek çatı görevini üstlenmiştir. Roma eğer evrimini Hıristiyanlık üzerinden gerçekleştiremeseydi muhtemelen kökenindeki evrenselcilik görüşü çok dar bir alana sıkışmış bir halde, yerel bir ütopya olarak kalırdı.

Avrupa'ya sonradan dâhil olan topluluklar, Yunan felsefesini, Roma kültürünü bu din aracılığıyla öğrendiler. Kimliklerin, ulus-devlet kavramının henüz ortaya çıkmadığı, din üzerinden tanımlandığı bu dönemde, Hıristiyanlık inancının içerisine sirayet eden Roma ve Yunan kültürü, böylelikle din üzerinden yine bu toplulukların kültürlerine sirayet edebilmiştir. Rönesans ile birlikte Yunan ve Roma kültürünün Katolik Kilisesi tarafından korunan tohumları tekrar filizlenmeye

başlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 77). Sanatta mimaride, bilimin pratik yansımalarında bu kültürün izleri görülebilir. Yine Orta Çağ'daki toplumsal tabakalaşmaların ve sonrasındaki dönemlerdeki tabakalaşmaların Roma ve Yunan toplumlarındakilere benzer bir yapı görülebilir. Kökenini Roma'ya ve eski Yunana atfeden Batı'nın elbette ekonomik anlayışı olan kapitalizmi de o zamanlara kadar götürmesi gerekir. Örneğin kölelik kavramı ele alındığında burada ciddi anlamda benzeşen unsurlar görülebilir. O zamanlar köle mülkiyetin bir parçasıydı ve köle hayatın sürdürülmesi adına, ev yönetiminin sağlanması hususunda bir araç olarak yorumlanıyordu (Ağaoğulları, 2014: 141). Aristoteles'in bu durumu meşrulaştırma yahut "rasyonelleştirme" çabalarından çıkan cümleleri şu yöndedir:

"Bazı şeyler daha doğumlarından itibaren yöneten ve yönetilen olmak üzere ayrılmışlardır. 'Sürekli ya da kesintili öğelerden oluşan ve sonuçta ortak bir birliği olan her şeyde, yöneten-yönetilen ilişkisi ortaya çıkar'. Zihnin bedeni yönetmesi gibi, efendinin köle üzerindeki yönetimi de doğaldır" (Ağaoğlu, 2014:141).

Aralarında onlarca yüzyıl zaman dilimi olan Antik Çağın köleleriyle, modern çağın köleleri arasındaki en büyük benzerlik, ikisinin de bu durumu kanıksamaları olarak yorumlanabilir.

Evrimci tarih anlayışının kökleri de yine Yunan felsefesine kadar götürülebilir. Aristoteles doğanın durağan olmayıp, devinim içinde olduğunu ve bu deviminin bir amaca doğru yönlendiğini ifade eder (Ağaoğlu, 2014: 133).

Bütün evrimci yaklaşımlarda bir yöne doğru yönelişin vurgusu yapılmıştır ancak bir amaç anlamında yorumlanabilecek en elverişli yaklaşım, Marksizm'in sınıfsız toplum idealidir. Yine Descartes'da tekrar tezahür eden düalist felsefenin kökenleri Aristoteles'te görülebilir. Aristoteles ruhu bedeninin nedeni ve ilkesi olarak yorumlamaktadır. Ona göre insana ait olan ruh gücü akıl ve düşünme gücü ile bu anlamda diğer varlıklarla kıyaslandığında en üstte yer alır, bilimsel düşünme ve irade koyma olmak üzere iki şekilde işler (Ağaoğlu, 2014: 134). Bu felsefenin esasen neyi temsil ettiği yahut hangi eylemleri meşrulaştırdığı, rasyonel kıldığı düşünüldüğünde, ortaya çıkacak en önemli unsurun hiyerarşi kavramı olduğu görülebilir. Bazı insanların köle olarak doğması, bazılarının efendi olmak için var olmuş olması, böylesine bir kadercilik anlayışının yüzlerce yıl öncesinden başlayan, toplumların tabakalaşma sürecine nasıl rasyonellik kattığını algılayabiliriz. Herkesin amacı

belirlenmiş hayatları üzerinde yapabileceği tek şey rolünü en iyi şekilde sergilemek. Bu dönemin ahlak anlayışını yansıtır. İnsan her şeyin efendisidir, düşünen ve ortaya irade koyan, karar verme yetisine sahip insan ise insanın da efendisidir.

Yunan toplumundaki hiyerarşinin felsefi yansımalarının görüldüğü Aristoteles'in insanı, düşünen ve irade sahibi olan insanı hiyerarşinin en üstüne koyması ve bu hiyerarşiyi determinist bir anlayışla yorumlamasının benzer tezahürleri Batı felsefesinde halen daha görülebilir. Horkheimer'ın aktarımıyla bir İngiliz rahibin cümleleri bir dünya tezahürünün nasıl iyi korunduğunu gösterir niteliktedir: "Bazı insanlar başkalarının hayatı, refahı ve mutluluğu için acı çeker ve ölürlür. Bu yasanın sürekli işlediğini görebiliriz". Ve şöyle devam ediyor; "hayvanlar niçin bundan muaf olsun?" (Horkheimer, 2016: 135)

Düşünme ve irade koyma yetileri ellerinden alındığında insan da ancak bir memeli türü sayılacaktır. Yani Aristoteles'in siyasal hayvanının siyasal kısmı atıldığında geriye hayvan kısmı kalır ki bu geri kalan kısmı "şey" olarak görmemek için geriye hiçbir neden kalmaz.

Bugün doğayı dönüştüren ve onu pervasızca tahrip eden teknolojik aygıtların Roma ve Antik Yunan dönemindeki hiyerarşinin üst basamaklarında olanların ellerinde olduğu düşünülüp, bu konuda modern insanla aynı eylemi sergilemeyecekleri söylemine nasıl bir ahlaki temellendirme yapılabileceği konusunda zorluk çekilebilir. Ancak o dönemin hiyerarşik toplumuna ve köleliğe, insanın insan üzerindeki hâkimiyetine bakıldığında, temelde farklı davranılmayacağı duygusuna kapılmak, daha olası görünmekte. Aristoteles'in yurttaş tanımına baktığımızda karşılaştığımız elitist bakış açısı ile Orta Çağ'ın yönetim anlayışıyla benzerliklerini bulabiliriz. "Şey"ler üzerinde egemenlik kurabilen, karar verebilen, irade koyan biri ancak yurttaş sayılabilir. Bunların dışındakiler, devlet adına asli bir unsur olmamakla birlikte ancak bazı hizmetlerin yerine getirilmesi ve devletin temel ihtiyaçlarının temini adına gerekli birer araçtır (Ağaoğulları, 2014: 143). Kendilerini yönetme yetisine sahip olmayan çok sayıda insan vardır ve onlar devletin üyeleri olamazlar (Cassier, 2005: 301). "İnsanlar hem doğal becerileri hem de öz yapıları bakımından eşit değildir" (Cassier, 2005: 301). Kol emeğini küçümseyen, kol gücüyle çalışmanın ruhu köleleştirdiğini düşünen Aristoteles'in, emeğiyle var

olmaya çalışan insanların varlığını sadece bir araç olarak gören tutumuyla, Orta Çağ'daki lortların düşüncesi arasında farklılık bulunmamaktadır. Eski Yunan'da olduğu gibi, nasıl insanlar arasında ciddi eşitsiz bir durum söz konusu ise, bir grup elit tarafından diğerlerinin var oluşlarının nedeni kendileriyle temellendirildiyse, Orta Çağ'ın lortları da, köylülerin kendileri için var olduğuna inanıyorlardı (Huberman, 2015: 17).

Aristoteles'in öğretilerinden bugün için dahi öğrenilecek çok şey vardır. Ancak her kesimin ondan alacağı ahlak öğretileri şüphesiz farklılıklar taşıyacaktır. En başta herkes kaderine razı olmalı ve hayatın ona biçtiği rolü layıkıyla sergilemelidir. Bazılarının kaderi diğerlerinin kaderini tekrar belirlemek iken bazılarının kaderi de yine bu kadere boyun eğmek olarak payına düşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Aristoteles'in kendi rolünü en iyi şekilde gerçekleştirdiği söylenebilir. Acaba "felsefe" yapabiliyor oluşunu içinde bulunduğu konfor ortamına dayandırabildi mi? Yine içinde bulunduğu maddi şartların düşüncelerini şekillendirebilecek oluşundan bir şüpheye düştü mü? Bu konfor ortamını geçmişinin ona nasıl sağladığı özel bir tartışma konusu olacaktır. Ancak elbette ki her konfor ortamının doğuşunu tarih göz önüne sermektedir. Bu süreci diğer tahakküm süreçlerinden farklı ele almamak gerekir. Yine de onun hakkı temsil edilmeli ki her konfor ortamından bir Aristoteles çıkmamıştır. Öznel akıl tarafından bir nesnelleştirme süreci onun tarafından dâhiyane bir şekilde yürütülmüştür. Kendi tarihini meşrulaştırırken, koca bir insanlık tarihini de meşru kılmayı başarmıştır. Muhtemelen bunlar, o olmasaydı da olurdu. Denilebilir ki o sadece bir tezahürdür.

Dönemin felsefesi, inanç sistemi, tanrı yahut tanrıları ne denli dönemin ekonomi-politiğini yansıtır niteliktedir. Herkes kendine olmayanı diğeriyle paylaşıyordu. Anlamlı olmayan hayatlar felsefe ile anlam buldu. Biri diğeriyle felsefe veriyordu, diğeri onun için felsefe yapabileceği konfor ortamını temin ediyordu. Şüphesiz her devrin olduğu gibi Orta Çağ'ın inanç sistemi o dönemin ekonomi-politiğini gösterir nitelikteydi.

Orta Çağ tabiri, Ortadoğu tabirinde olduğu üzere muğlak ve tartışmalı bir anlam barındırmaktadır. Ona bu unvanı hak ettirecek olan şey, onun içinde yaşanan çağ doğrultusunda, Eskiçağ ile Yeniçağ arasında yaşanılmış olan bir zaman dilimi

olması hasebiyle değil, onun Eskiçağ ile Yeniçağ arasında gerçek anlamda köprü görevini sağlamış olması hasebiyledir. Orta Çağ bu manada gerçek anlamda bir bağ olma görevini yerine getirmiştir. Çağ, orta unvanını bu şekilde hak etmektedir.

476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla birlikte Kilise'ye yüklü bir miras kalmıştı. Batı Roma'nın yıkılması merkezi bir otoritenin boşluğunu doğurdu (Ağaoğulları-Köker, 1991: 163). Bu boşluğu kısa bir sürede dolduracak ve Roma'nın evrenselciliğinin sürdürücüsü olarak Kilise siyasal anlamda da tarih sahnesine çıkmış olacaktı. Merkezi bir gücün varlığının ortadan kalkmasıyla birlikte, yerel güçler ortaya çıkmıştı ki, bunlar esasen öncesinde Roma'yı zayıflatan ve nihayetinde onun yıkılmasına vesile olan aktörlerdi. Nihayetinde merkezi otoritenin tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte bu bölgesel yöneticiler giderek artan bir güce erişmişlerdi. Bu feodaliteyi yaratan en önemli unsurlardan biridir. Roma'nın yıkılmasına neden olan barbar kavimlerin örgütlenme tarzları, kabileler dâhilinde gerçekleşen ve şefe mutlak bir bağlılık çerçevesinde olan bir anlayışı gösteriyordu (Ağaoğulları-Köker, 1991: 157). Zaman içerisinde bu şefler zamanın feodal beyleri olarak tarih sahnesine çıktılar.

Hukuktan mülkiyet kavramını çıkartıldığında muhtemelen yazılı bir hukuk gereksinimi ortadan kalkacaktır. Roma'nın yıkılışında büyük rol üstlenen Cermen krallıkları, Roma hukukunu şekillendiren özel mülkiyet kavramına diğer Roma miraslarından daha kolay uyum sağlamayı başardılar (Ağaoğulları-Köker, 1991: 157). Öyle görünüyor ki hangi çapta olursa olsun hemen her otoritenin kolaylıkla kabul edip uyum sağlayacağı en temel unsurlardan birisidir mülkiyet kavramı. Temeldeki bu mülkiyet anlayışına uyum sağlama, nihayetinde Roma'da bu kavramı yaratan bütün bir anlayışın bu topluluklar tarafından özümsemesini sağlayan en önemli etken olacaktır. Mülkiyet kavramından doğacak olan bu yeni anlayış, feodalitenin ekonomik ve toplumsal bağlamda şekillenmesinde en önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilebilir.

Orta Çağ feodal toplumu işbölümü temelinde belirli sınıflara bölünmüş, dua edenler, çalışanlar ve savaşanlar şeklinde sıralanmış sınıflar bir birlik içerisinde ele alınır (Çetin, 2002). Hıristiyanlıktaki teslis inancının cismani bir zuhuru olarak görünen bu sınıflanma Platon'un sınıflar arasındaki bu ayrımı insanlar arasındaki

şahsiyetlere has erdemlerin farklılık taşımasına benzer nitelikte, Feodal toplumda da bu sınıflanmanın varlığı meşruluğunu Tanrı'dan almaktaydı. Bu kaderci bakış açısı doğrultusunda elbette herkesin kendi payına düşeni yaşaması gerekiyordu. Dolayısıyla bu iş bölümünde -daha doğrusu bu hiyerarşide- bir değişiklik olması, bu sınıfların birbirleri ile yer değiştirebilme olanakları söz konusu değildi. Bu görüşün şekillenmesi, sınıfsal ayrımın giderek artması ve katılaşması, şüphesiz Roma hukukundaki mülkiyet kavramına olan çabuk uyumun sayesinde. Bu sayede doğal hukuk kavramı mülkiyet anlayışı ile birlikte her anlamıyla bu toplumlara sirayet edecektir.

Cicero'nun hukuk anlayışının kökeninde Stoacı felsefe yatmaktadır ve ona göre hukuk, insan iradesinin eseri değildir. Cicero, yasaların ve adaletin kaynağını göstermeye çalışırken, adaletin kökenini doğada ve insan doğasında bulmaya yönelir (Ağaoğulları-Köker, 1991: 38). *Yasalar Üzerine* isimli kitabında sorduğu üzere “hangi işlevleri gerçekleştirmek ve yerine getirmek için doğduk?” sorusu ile esasen her sınıfın kendi üzerinde bir sorumluluk olarak belireceği belirlenmiş işlevlerin kaynağıyla ilgilenmektedir (Ağaoğulları, 2014: 184). Şüphesiz bunun neticesinde doğal hukuk olarak ortaya çıkan kavram, temelde bir aristokratik egemenliği ve siyasal hiyerarşiyi meşrulaştıran bir anlayıştır. Doğal hukuk kavramıyla herkes üzerine düşeni, doğanın ona vermiş olduğu ahlaki sorumluluğu yerine getirecektir. Böylece ahlak burada evrensel ve birleştirici bir ortak değer olacaktır. “Her yurttaş hak ettiği yerde bulunmalıdır; çünkü her yurttaşın *dignitası* (liyakat, değer ve onur) farklıdır” (Ağaoğulları, 2014: 186).

Cicero'nun temel anlayışı doğrultusunda ortaya çıkan şey; doğanın göstermiş olduğu yetenekçe üstün olanların zayıfları yönetmesi kavramıdır. Ona göre doğal yasaları doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırabilecek, neyin doğal yasa olup olmadığını belirleyebilecek olan bilgiler yasaları belirleyecekti (Ağaoğulları-Köker, 1991: 40).

İnsanoğlu yaratılırken tanrısal bir armağan olarak “ruh” bahşedilmiştir ve o ruh evrensel akıldır. Evreni yöneten yasa bu aklın ürünüdür. Cicero *Yasalar*'da bunu şu şekilde ifade eder: “Yasa yapılacak ve yapılmayacak olanı buyuran yüce akıldır... O doğanın gücüdür, o ruhtur, bilgenin akıldır, adaletli olanla olmayanın ölçüsüdür”

(Şenel, 1998: 196). “Eşitlik denen şey, aslında aşırı bir eşitsizliktir. Çünkü yukarı olana da aşağı olana da -her toplulukla bu iki sınıf mutlaka vardır- aynı önem verilince, bu eşitlik son derece eşitsizliktir” (Ağaoğulları-Köker, 1991: 43).

Cicero temelde eşitsizlik içeren bu doğal eşitliği bozmama adına herkesin bir toprağa sahip olmasına karşı çıkar. Cicero o dönemler için en başta eşitsizliği yaratan özel mülkiyeti doğal yasalara uygun bulur ve o yüzden ona göre mülkiyet yasalıdır (Ağaoğulları-Köker, 1991: 43). Bu kavram Orta Çağ yönetim anlayışı olan aristokratik yönetimi, hiyerarşik yapılanmayı doğallaştıran, Roma’dan Avrupa topluluklarına miras kalan ve o dönemin ekonomi-politiğini yansıtan en önemli unsurdur. Roma’da yurttaş vasfına erişmiş her birey özel mülkiyeti üzerinde egemenlik sahibidir. Yahut şöyle de söylenebilir, bir toprak, şey, mal vb. üzerinde bir egemenlik sahibi olan yurttaştır. Bunun dışındakiler, yani üzerinde egemenlik kurulanlar yurttaş statüsünde değildir. Örneğin köleler ve kadınlar edilgen bir tabiatla yaratıldıkları için bu statünün içerisinde yer alamazlar. Dolayısıyla yurttaş olma hakkını elinde bulunduranların kamusal alanda etkin olabilmesi mümkündür. Çünkü o bu statüyü evveliyatında bir egemenlik kurmayı başarmış olma vasfıyla hak etmiştir. Roma’da kamusal otoritenin varlığının temel nedeni işte bu mülkiyete dayalı bir rejimin sürdürülebilmesi amacıyla. Herkesin özel mülkiyeti üzerinde mutlak tasarruf hakkını sağlamak, en başta devletin ve toplumun temel görevidir (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 43).

D’Holbach mülkiyeti yurttaşlığın ölçütü olarak yorumlar. “Yurttaşı yurttaş yapan mülkiyettir” söylemi ile bir ferdin yurttaş olabilmesinin en temel şartını ortaya koymuş oluyor. Condorcet’ye göre ise “medeni ülkelerde devleti devlet yapan topraktır” (Ağaoğlu, 2011: 538). Esasen özleri itibari ile incelendiklerinde bu iki söylem arasında temelde bir farklılık yoktur. İki söylemin de vurgusu “şey”ler üzerinde egemen olmanın siyasal anlamda bir misyon sahibi olunabilmesine ilişkin kriterleri vurgulamaktadır. Şüphesiz Roma’da, eski Yunan’da ve Orta Çağ’daki yaklaşımlar arasında bu konuda doğrudan bir benzerlik bulunabilir. Bahsi geçtiği üzere Avrupa’ya göç eden barbar toplulukların kolayca uyum gösterdikleri Roma hukuk anlayışından mülkiyet kavramı olmuştur. Mülkiyet kavramına kolayca uyum sağlamaları diğer kültürel değerleri de özümsemelerini kolaylaştıracak bir unsur oldu

ve şüphesiz geçmişten gelen kültürel farklılıkların var olmasının yanında bütün topluluklar arasında birbirine benzeyecek şekilde siyasal oluşumları ortaya çıkardı. Nitekim Orta Çağ dendiğinde akla gelen ilk şeylerden biri feodal yönetim ve ekonomik anlayışı olacaktır. Avrupa topluluklarının Roma'da, Antik Yunan'da köken arayışlarını ve bu çabanın temellendirilebileceği en önemli unsur, tarihten sirayet eden ekonomik bakış açısının yaratmış olduğu siyasal ve toplumsal yapılanmanın doğrultusunda benzeşen kültürler ve ortak değer olgularıdır. Kapitalist Batı dünyasının tarihini indirgediği yer olan bu geçmiş kültürlerin ekonomi anlayışları, tarihi evrim çizgisiyle sirayet etmiş bir halde, modern toplumun şekillendirici konumundadır.

Şüphesiz kapitalizmin başlangıcı konusunda farklı yaklaşımlar vardır (Maillet, 1983: 148). Bu yaklaşımlardan bazıları tarafından kapitalizmin kökeni XII. yüzyıllara kadar indirgenir, İtalya'daki ve Almanya'daki ticari faaliyetlerin, iş adamlarının, bankacı ve bankerlerin varlığı ve bunlar dolayısıyla kâr kavramının oynadığı rol üzerindeki vurguyla bu yaklaşım temellendirilir (Maillet, 1983: 148). Yine kapitalizmin ortaya çıkışını XVI. yüzyılla bağdaştıran, XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında dönemin kapitalizmin ilk evresi olarak yorumlayan teoriler ve yine sistemin ortaya çıkışını sanayi devriminin ortaya çıkışıyla birlikte temel olarak ilişkilendiren yaklaşımlar söz konusudur (Maillet, 1983: 148-149). Ancak bu süreç Avrupa kültürü özelinde antik kapitalizm dâhilinde ele alınacak, indirgenen tarihi köken dolayısıyla özellikle bu atıf Roma ve Yunan'daki hiyerarşik düzeni oluşturan ekonomi anlayışı doğrultusunda oluşmuş toplumsal yapıya ve kültüre yapılacaktır. Muhakkak ki bu ekonomik evrimin önemli bir aracı olan Katolik Kilisesi, Orta Çağ'da en büyük mülk sahibi olarak özellikle Roma kültürünü muhafaza ederek sürdüren, dönemin en önemli aktörü konumundadır.

Kilise Orta Çağ kültürünün şekillendirilmesi ve siyasal örgütlenmeler konusunda büyük öneme sahiptir. Kilise dönemin toplumsal hayatının her noktasında ağırlığı olan bir unsurdur. Yargı makamıydı. İnfazların nasıl gerçekleşeceği konusunda belirleyiciydi. Evlenmelerden ekonomik kaidelere kadar, belirleyici unsur Kilise idi. Roma'nın yıkılışıyla birlikte doğan siyasal boşluktan ortaya çıkan iki figür olarak Kilise ve irili ufaklı feodal yönetimler, Orta Çağ dönemindeki en önemli

aktörlerdir. Siyasal boşluktan ortaya çıkan güvenlik ihtiyacı, zamanının kabile şefleri olarak nitelenebilecek küçük iktidarları güçlendirmiştir (Ağaoğulları, 2014: 238). Roma'dan kültürel ve hukuk anlamında yüklü bir mirasa sahip olmuş olan Kilise mülk anlamında da güçlü bir egemenliğe sahipti ancak güvenliği tesis edecek dinsel yahut ahlaki öğretilerden başka bir araca sahip değildi. İşte burada bu iki figürü bir araya getiren şey, bu kurumların ikisinin de karşılıklı ihtiyaçlarını giderecek unsurlara sahip olmalarıydı. Şüphesiz bu bir işbirliği demektir. Esasen Kilise'ye yönlendirebileceği, güvenlik ihtiyacını sağlayabileceği bir organ lazımdı. Feodalite ise, kabileden evrilen bu yeni oluşumlar, yeni toplumsal yapıyı temellendirebileceği bir düşün sistemine gereksinim duyuyordu. Yeni ekonomi ve toplumsal yapı, eski inanç sistemiyle uyumlu bir izleyiş sergileyecek niteliğe sahip değildi. Roma'nın mülkiyet anlayışını benimsemiş olmakla birlikte, bu yeni anlayış yeni bir kültürün veya inanç sisteminin varlığını gerektirdi. Roma'nın evrenselci yaklaşımının düşün kısmında temellendirilebileceği yegâne şey doğal hukuk kavramından başka bir şey değildi. Ancak bu Roma dışında herhangi bir dirençsiz kabulün yahut diğer toplumlar üzerinde kurulabilecek egemenliğin motivasyonunun temini konusunda başarılı olacak nitelikte değildi. Elbette sosyal darwinizm de bir nevi doğal hukuk yaklaşımının savunuculuğunu yapar ve bakıldığında bu anlayışın modern bir versiyonu olarak durmaktadır. ancak ulusların kendi içerisinde bir motivasyon ve evrensel kaide olarak algılansa da hiçbir zaman hakiki manada bir inanç sisteminin temelde bir dinin yerini tutar nitelikte değillerdir.

Her biri ayrı birer tanrı inancına sahip olan insanları buluşturabileceğimiz tek şey ortak bir ego bağlamında gerçekleşebilir. Ancak tek bir tanrı etrafında buluşma gerçek manada İmparatorluğa o ruhu veren kavram olacaktır ve dolayısıyla o ruhta bir toplulukla buluşmuş olacaktır (Schilling, 1971: 140). Orta Çağ'ın siyasal egemenleri de Kilise sayesinde böyle bir ruha kavuşmuş oldular. Kilise de yine egemenliği güçlendirecek ve varlığının güvencesini temin edebileceği organlara kavuşmuş oldu.

Tarihe bakıldığında, herkesin Katolik Kilisesi'nin iktidarı kaybetmesiyle ilgili yorum getirebileceği sayısız veri vardır. Toplumsal dinamikler, teknolojik gelişmeler ve değişen ekonomi ve daha birçok etken sayılabilir. Daha genel bir bakış açısıyla

dönüp bakıldığında, bu iktidardan oluşun kökeninin Kilise'nin en güçlü olduğu zaman dilimine kadar indirgenmesi, sürecin okunabilmesi adına, daha kapsamlı bir görüş alanını yaratması, değişen toplumsal dinamikleri yorumlayabilme adına, daha sağlıklı sonuçları doğurması muhtemeldir. Kendi iktidarını pekiştirmek, egemenliğinin sınırlarını genişletmek uğruna kutsal bir gaye ve anlam yüklenilerek gerçekleştirilen Haçlı Seferleri, Kilise'nin siyasal, iktisadi ve ruhani açıdan en güçlü, en etkin dönemini geçirmesine yol açan tarihsel bir eylem olmuştur (Huberman, 2015: 30). Şüphesiz bu Kilise için sonun başlangıcı anlamına gelecek bir eylem olarak yorumlanabilir. Öyle ki, neredeyse hareketsiz yahut çok küçük adımlarla ilerleyen bir iktisadi sürece dinamizm katan bir olgu oldu bu seferler. Bu süreç kültürel etkileşim anlamında birçok farklılığa yol açmış olsa da temelde iktisadi anlamda özellikle kıtaya gelen yeni mallar sayesinde ticarete bir artış ortaya çıkmış, böylece sermaye birikimi artmıştır. Ticaret erbabı olanlar feodal sistemdeki toprak üzerindeki maliklik gibi kendi sermayeleri üzerinde egemen olma gayesini işin doğası gereği talep etmekteydiler.

Kilise'nin kurumsallaşmış yapısı ve donmuş hukuku bu malik olma sürecine elverişli bir ortamı sunacak nitelikte değildi. Hem kendisi çok büyük bir mülkün sahibiydi hem de Kilise'nin yapısı feodal sistemin içerisindeki egemenliği meşrulaştıracak bir niteliğe sahipti. Yeni ekonomi anlayışı geleneksel siyasal yapılar için eğreti durmaktaydı. Bu yeni bir rekabet alanı demekti. Kısacası dönemin 'toplumsal statü' gittikçe güçlenen tüccar sınıfını zamanın yapısı dâhilinde eğreti durumda bırakacak örgütlenmeye sahipti. Rönesans'ın hümanizm vurgusu bir nevi Frankfurt okulunun kitle toplumunu eleştiren yaklaşımıyla benzerlik taşır. Yine her ne kadar Rönesans'ın hümanizmini eleştirmiş olsa da Luther'in tanrıyla birey arasındaki engel olarak gördüğü Katolik Kilisesi'ne karşı olan söylemi temelde bireye vurgu yapacak şekilde onunla benzer. Bir taraftan kurumsallaşmış bir yapıyı eleştirirken, bireyi belli başlı ahlaki kavramlara doğru güdümlenerek yeni bir toplumsal statik yaratma çabası görülmektedir.

Bazı kentler feodal beylere karşı özgürlüklerini kazanıyor, kendi meclislerini kuruyorlardı. Ancak kent meclisleri halkın her tabakasından değil, mülkiyet sahibi, ticaret ve sanayi yoluyla zenginleşen burjuva sınıfından oluştu (Şenel, 1998: 359-

360). Rönesans ve Reform ile sanat kitlelere ulaşıyor (Smith, 2001: 241) Rönesans'ın sanatı kentlerin her köşesinde özgürlüğün timsalleri olarak yer alıyordu. Kuşkusuz bütün bunlar halkın, kentlerin vermiş olduğu mücadeleye destek vermede psikolojik olarak büyük katkılar sağlamış olmalı. Özgürlük söylemi kitlesel olmuş olsa da temelde belli bir grubun çıkarını ilgilendirmektedir. Zaten sonrasında halk bu durumun farkına varacak ve bir tarafta kendi yoksulluğunu, diğer tarafta Rönesans'ın şatafatını görüp bu duruma isyan edecektir (Smith, 2001: 111). Kentlerde yükselişe geçen yerellik duygusu ileride ulus-devlet yapılanmasının ilk oluşumlarını başlattığı söylenebilir. Her şehirde birbirinden bağımsız Protestan kiliseleri belirleme başlamış, farklılık gösterenin hakikat olmayacağı eleştirilerine maruz kalmışlardır Protestanlar ise papaz sayısı kadar görüş olduğu savunmuşlar (Smith, 2001: 248), böylece inanç ve iman göreceli bir hal almış, yerel kültürler diğer bölgelerden farklılık arz edecek şekilde, yerel inanç değerlerine sahip olmuşlardır. Katolik Kilisesi'nin tekelinden kurtarılan İncil yerel dillere çevrilmiş, özellikle Luther tarafından desteklenen zorunlu eğitimle birlikte halk ile buluşturulmuştur (Smith, 2001: 125-126, 214) Yaşanan bu gelişmeler ulusal kimliklerin belirmesinde önemli rol oynamıştır.

Rönesans ile Reform kurumsallaşmış bir kültürü ve yapıyı çözerken, Reformasyon diğer taraftan çözülmüş parçaları yeni ahlaki ve siyasi öğretilerle bütünleştirmeye çalışmıştır. Cemaat yahut cemiyetten doğru bir dönüşüm bireyin toplum nezdinde kendini konumlandıracağı yeni yeri belirleyen bir süreci işaret etmektedir.

2. BÖLÜM

2.1. Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı ve Ekonomi ile Birlikte Değişen İdari ve Toplumsal Yapı

2.1.1. Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı

Keşif seyahatleri, Rönesans ve Reform, Avrupa'nın sosyal, kültürel ve entelektüel hayatında köklü bir dönüşümü başlatmaya yardımcı oldu (West, 2016: 16). Bu süreçlerin neticesinde, Hıristiyan öğretiyle klasik Yunan bilimi ve kozmolojisinin bir sentezi olan dünya görüşü zamanla çözülmüştür. XVI. yüzyıl düşünürleri, insanların doğaya ilişkin bilgileri, inançları ve siyasi düzen için daha sağlam ve daha rasyonel temeller bulma arayışı içinde, insanların geleneksel inançlarla dini otoriteden şüphe etmelerine yol açmaya başlamışlardı (West, 2016: 16). Üstelik dini otorite sadece dini otorite değildi. Aynı zamanda ekonomik ve siyasi egemenliği paylaşan bir aktördü. Keşif seyahatleri, Rönesans ve Reform hareketlerinin hayatın her alanında getirmiş olduğu yenilikler sonucunda yeni dengeler ortaya çıkmaya başlamıştır (Ateş, 1989: 67). Eski aktörler giderek iktidarın egemenliğinden uzaklaşırken, boşluk kabul etmeyen iktidar, yavaş yavaş sahneden çekilmekte olan ekonomik ve siyasi figürlerin yerine yeni aktörlerin sahneye çıkışıyla yeni bir yapıya bürünmüştür.

XVII. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da yeni bir devlet biçimi ortaya çıkmıştır. Bu yeni devlet yapısını diğerlerinden ayıran en önemli unsur belli bir teritoryum üzerinde egemenlik iddia etmesiydi (Habermas, 2008: 63-64). Ulus-devlet, temelleri

reform ve Rönesans ile birlikte atılan ve ekonomik gelişmeler dâhilinde farklı siyasi örgütlenmelerin ve toplum yapısının gerektirdikleri doğrultusunda bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan ulus-devlet kendini meşrulaştırmada ve egemenlik gücünün temelini oluşturmada kullandığı kavram ulus kavramı olmuştur (Esgin, 2001: 186).

Modernleşme kuramcılarının gelişmişliğin nihai noktasında görmüş oldukları *modern / kentsel / endüstriyel* Batı toplumunun devlet modeli, laik, kurumsallaşmış, yasalarca yönetilen ulus-devlettir. Bu devletin niteliklerinden laiklik ve demokrasi ilkesinin yanında belki de en önemlisi piyasa ekonomisine sahip olmasıdır (Coşkun, 2012).

Bugün bir ülkeye ekonomik yatırımlar yapmayı düşünen bir iş adamı, oradaki çıkarın getirileri üzerine kafa yormakla birlikte, o ülkenin bir hukuk devleti olup olmadığını öğrenmeye çalışır. Bu sorunun arkasında yatan anlam şudur; param, malım, yatırımım üzerinde despotik keyfi uygulamalar sergilenebilir mi sergilenemez mi? Klasik söylem bir ülke ne kadar iyi bir hukuk devleti ise o kadar yatırıma açık olacağını iddia eder. Hatta çoğu zaman bu söylem demokrasi vurgusu ile birlikte ele alınır. İktisadi kalkınma için bunların olmazsa olmaz kavramlar olduğu vurgulanır. Bu konuda haksız değiller. Ancak bu vurgu daha çok gelişmekte olan ülkelere yapılacak bir vurgudur. Tarih sahnesindeki evriminde sınırlı bir aşamaya gelmiş olan ülkelere yönelik tavsiyeler taşır bu söylemler. Fakat hukuk, demokrasi anlamında herhangi bir aşama geçirmeden ekonomik anlamda evrimin belli bir noktasında yer alan ülkelerin başında bulunan baskın egemen güç yatırım yapma adına belki yarım demokrasi ve hukuk kavramlarına sahip ülkelerden daha elverişli ortamı hazırlayabilir. Neticesinde temelde beklenen şey mülkün güvenliği üzerinedir. Güvenlik algısı her kesim için görecelik arz eden bir kavramdır. Alttaki kesim için can güvenliği ve temel ihtiyaçları öncelik sırasında yer alırken, üstteki kesim bunları içine alıp aşan bir şekilde parasının güvenliği üzerinde daha kapsamlı bir güvenlik ihtiyacı arayışındadır. Bir yerdeki asayişsizlikten en çok kaygılanacak insan parası çok olan insandır (Huberman, 2015: 85).

X. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte gittikçe güçlenen orta sınıf kurulu düzenin kendi iktisadi anlayışına denk

düşmediğinin farkındaydı. Burjuvanın ihtiyaçları ve eğilimleri ise yine karşılıklı olarak Batı Avrupa'nın geleneksel yapısıyla uyumsuz haldeydi (Pirenne, 2016: 62). Temelde örtüşmeyen ihtiyaçların başında kişisel özgürlük gelmekteydi ve bu özgürlük olmaksızın ticaretin olmayacağını bilincindeydiler (Pirenne, 2016: 63). Bu eski düzen burjuvanın beklentilerini karşılamaktan çok uzaktı. Uzun bir süredir mücadele halinde olduğu feodalizm ve onun siyasal yapısı onlar için elverişli bir ortam yaratmaktan çok uzak ve gelişen burjuva ekonomisi için engeldi. Yeni toplumsal dinamiği yaratan şehirler feodal lordların tehdidi altındaydı. Tüccar her yol üzerinde ülke içi gümrüklerle karşılaşmaktaydı. Feodalizmin hukuk anlayışı da ticaretin gelişmesini engelliyordu. Kısacası eski düzen yeni talepleri karşılamaktan çok uzaktı ve bu yapı gelişmenin önündeki en büyük engeldi (Pirenne, 2016: 64). Bu süreç orta sınıfı yeni bir arayışa yönlendirdi. Bu arayışın sonunda merkezi bir iktidarın varlığının kaçınılmazlığı ortaya çıkmıştır. Teorik olarak belli bir otoriteye sahip olduğu görülse de, Kral bu teorik otoritenin pratiğe dökülme alanında oldukça etkisizdi. Feodal baronlar görünürde krala bağlı gözükseler de esasen bağımsızdılar (Huberman, 2015: 86). Ortaya çıkan yeni sınıfın en büyük rakibi, aşmaları gereken en önemli engellerin başında yer alan feodal baronların güçlerinin kırılması gerekiyordu. Şehirler onların iktidarına meydan okudukça baronların gücü kırılmış, onlar her güç kaybettiklerinde kral gücü artan, onlara karşı olan bağımlılığı azalan bir duruma gelmiştir (Huberman, 2015: 87). Dolayısıyla bu süreçte feodal lordlara karşı mücadele veren şehirlerin güçlü bir müttefiki konumunda yer almıştır.

Şüphesiz sadece şehirlerin feodal lordlarla olan savaşı kralı güçlendiren yegâne olgu değildi, bu süreçte şehirlerde kralı ekonomik bağımlılıktan kurtaracak şekilde onu mali anlamda desteklediler. İtalyan şehir devletlerinin başlatmış olduğu ekonomik faaliyetler deniz aşırı yolculuklar, Haçlı Seferleri'nin ticareti tekrar canlandırması (Ateş, 1989: 22), Almanya'nın ticaret ve madencilik şehirleri ile devam eden iktisadi süreçten ve bunların yaratmış olduğu teknolojik gelişmeler doğrultusunda, eski düzenin elinde bulundurduğu araçlar, söylemler ve inançlar önemsiz hale gelmeye başladı. Kuşkusuz günümüzde ve yakın tarihimizde gördüğümüz üzere gelişen teknolojinin hayatın diğer yönlerine sirayeti görülse de, bunlar daha çok savaş ve askeri anlamda karşılık bulan gelişmeler olarak yer almaktadır. Savaş teknolojisinde gelişmeler, eski savaş düzenini unsurlarından farklı

olarak yeni bir askeri düzeni gerektiriyordu (Şenel, 1998: 362-363). Krallar şehirler tarafından mali anlamda desteklenerek, baronlardan bağımsızlaştıkça, onlara, askeri anlamda bağımlılığı da ortadan kalkıyordu. Eline geçen mali güçle yeni bir ordu kurabilme imkânını buldu. Şüphesiz yeni savaş araçlarının kullanılması da bu yönde profesyonel bir ordunun gereksinimini yarattı (Sander: 2014: 96). Güvenliğin standardizasyonu ülkelerin her yerinde müşterek bir bütünlük sergileyecek şekilde temin ediliyordu. Elbette karşılıklı yarar ilkesine dayanan bu birliktelik sonucu şehirler hem feodal düzenin unsurlarından kurtuluyor hem de verdiklerinin karşılığında yeni ekonominin biçimine uygun bir şekilde kraldan yeni yasaları talep ediyorlardı (Huberman, 2016: 87). Ülkenin her tarafını kapsayacak şekilde merkezi idarenin buyurmuş olduğu bu yasalar çerçevesinde, mahalli üretim anlayışları, mahalli yasalar ve idare bir standardizasyona kavuşarak ulusal birliklerin temelini atıyordu. Monarşinin ülkenin hemen her yerinde giderek artan nüfusu gelişen ekonominin ülkelerin her bölgesine ulaşmasını sağlıyordu. Ekonomik bütünleşme ile müşterek bir şekilde temin edilmeye çalışılan siyasal bütünleşme ile ulusal devletler şekillenmeye başladı (Şenel, 1998: 364-365).

Genel bir tarih anlatımıyla, feodalitenin yıkılışıyla ilgili olarak değişen savaş teknolojisine ziyadesiyle değinilir. Çağında da bilim ve teknolojinin, feodalitenin yıkılışında en önemli rolü oynadığı savı birinci sırada yerini alır. Şüphesiz değişen savaş teknolojisi buna yol açtı. Ancak görmemiz gereken şey bu teknolojiyi getirenin değişen ekonomik koşullar olduğu gerçeğidir. Çok basit bir yöntemle niye bu kalelerin yıkılması gerektiğiyle ilgili ekonomik ve genel anlamıyla egemenlikle ilgili bir yorum yapılırsa, sonucu anlama açısından daha elverişli olur. Kuşkusuz, kaleleri yıkan teknolojinin arkasındaki güç, değişen ekonomi idi.

Değişen ekonominin şehirlerdeki güçlü aktörleri olan tüccarlar ve zanaatkârların kurmuş oldukları loncalar, cemiyet örgütlenmesini oluşturacak bir yapıyı teşkil eder. Bunlar kuşkusuz değişen iktisadi anlayışın, toplumsal değişimin arkasındaki en önemli figürlerdir. Feodalitenin statükosu gibi gittikçe statüko haline gelen ve neredeyse feodal aktörlerinkine benzerlik taşıyacak şekilde düzen savunuculuğuna dönüşen bir hal alan bu aktörlerin durumu da değişen ekonomi dolayısıyla farklı bir hal alacaktır. Çünkü 'toplumsal dinamik' bir kere harekete

geçmiştir ve tam anlamıyla evriminin kurumsallaşacağı ‘statik’ bir zemine gelene kadar durmayacaktır. Şüphesiz bu duruma kimse direnemezdi. Paranın izinde denizlere atılan, korsanlara direnen, yüzlerce kilometre mallarıyla birlikte seyahatleri göze alan, haydutlara direnen tüccar için yeryüzü bir bütün olarak pazardı. Onun için pazarın sınırları yoktu.

Türkler mevcut yollar üzerinde Doğu’yu Batı’ya kapatmıştı. Bu durum Almanya ve İtalya’daki ticaret sınıfını belli sınırlar içerisine hapsediyordu. Ancak Atlantik’e açılma konusunda coğrafi avantajı olan ülkeler için böyle bir sınır yoktu. Bütün denizler onlar için ticaret yoluydu. Böylelikle Hollanda, İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa ticari üstünlüğü ele geçirdiler (Huberman, 2016: 105). Eski dönemin uluslararası ticareti Avrupa ve Asya’nın küçük bir kısmına denk gelecek bir söylemken, artık daha geniş coğrafyalarda evrensel nitelik taşıyacak şekilde genişlik kazanmıştır. Coğrafi keşiflerin yarattığı bu “Ticari Devrim” feodalite ile şehirlerin iktidar mücadelesini geride bırakacak yeni bir dönemi işaret etmekteydi. Şüphesiz bütün bunlar daha büyük bir organizasyonu gerekli kıldı.

Genişleyen pazar iktisadi etkinliğe inanılmaz bir dinamizm ve hız katmıştır. Yeni pazarların açılması, satın alınacak ve satılacak yeni mallara ulaşmak, yeni keşiflere ve bilimsel gelişmelere yol atı. Fakat yaptığı en önemli şey ekonomik anlamda geniş organizasyonları ortaya çıkarmasıdır. Ganimet büyüktü ancak diğer süreçlere nazaran daha fazla risk taşıyor, daha büyük çabalar gerektiriyordu. Tüccarların buna bulduğu çözüm anonim şirketler kurmak oldu (Huberman, 2015: 106–107). Dönem için devasa sayılabilecek organizasyonlar denilebilirdi bunlara. Şehirlerin ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak adına merkezi iktidara sığınan tüccarların bu süreçte en büyük müttefiki yine merkezi yönetimler olacaktır (Habermas, 2008: 9). Yapılacak serüvenler diğerlerinden daha büyük riskler taşıdığı ve daha kapsamlı ve disiplinli bir örgütlenmeyi gerektirdiği için gerçek manada bir devletin organizasyonu daha büyük bir önem arz etti (Habermas, 2008: 9). Üstelik artık rakip sadece feodal lordlar değildi.

Özellikle Atlantik’e kıyısı olan ülkelerde merkezi yönetimlerin daha hızlı bir şekilde güçlendikleri görülür. Ulus kavramı diğer Avrupa ülkelerine nazaran bu ülkelerde daha önce yeşermiştir. Portekiz, Hollanda, İspanya, Fransa ve İngiltere

birer rakipti artık. Daha doğrusu bu ülkelerin sınırları içerisinde yer alan tüccarlar diğer ülkelerin tüccarlarıyla rakipti. Dolayısıyla krallar da krallarla. Bu ülkelerin gemileri gittikleri yerlere İspanyol, Fransız, İngiliz gemileri olarak gidiyorlardı. Ve içindekiler de öyle. Kimliği bir malikânenin sınırları tarafından oluşturulmuş, sonrasında bir şehre sıkıştırılmış olan insanlar, artık daha kapsayıcı bir kimliğe sahiptiler. Her ne kadar bir malikânenin sınırında, hiyerarşide en altta yer alsada, onun bir parçasıydı ve ona hizmet etmek onun görevi, daha da önemlisi kaderiydi. Bu misyonu layıkıyla yerine getirmek Tanrı katında bir ibadetti. Şüphesiz bir şehir için mücadele etmek, lonca ve cemiyet içerisinde ahlaki sınırlar dâhilinde gerçekleştirilen eylemlerde kutsiyet taşıyordu. Ancak bu kez daha aşkın bir “ibadet” sunma imkânı belirdi. Bu da bir ulusa, ortak bir amaca hizmet etmekti.

Bir insan için aidiyet duygusu eksikliğini hissettiğinde belki diğer unsurlardan bile daha önemli hale gelecektir. İnsanlar bir yere ait olmak, bir şeyin parçası olmayı isterler. Bu ister bir malikâne, ister bir şehir, ister bir ülke olsun. Artık kutsanan, tapınılan bir kral yahut din hatta Tanrı'nın kendisi değil bir ırk, bir uludur (Cassier, 2005: 403).

Evlerden, kabilelerden, şehirlerden ve bunların sınırlarından taşan ait olma duygusu bir ülkenin yurttaşı olma yönünde evrimini geçirdi. Toplumsal dönüşümü, ilerleyişi bu yönde ilerleten şey, zihnin zorunlu evriminden mi yoksa nesnelere zorunlu hareketinden mi kaynaklanmaktadır? Toplumlar, farklılaşmamış birliklerden, evrim doğrultusunda, daha karmaşık yapılara doğru bir yön izlemiştir. Homojen bir yapıdan heterojen bir yapıya doğru bir evrim süreci. Bir evden, bir kabileden, şehir devletinden bir ülkeye doğru ilerleyen, toplumsal yapısı giderek farklılaşan, homojen bir üretim sürecinden, heterojen bir üretim sürecine ve yerel kültürlerden homojen bir kültüre doğru giden bir yönde ilerleyiş.

İnsanları bir araya getiren şey, ortak bir amaç, ortak bir düşman, ortak bir inanç sistemi ve mitlerdir. Bir kabilenin diğer kabilelerle olan mücadelesi, şehirlerin birbirleriyle olan rekabeti gibi ulusların uluslarla olan mücadelesinin görülmeye başlandığı, ticari devrim ve sonrası oluşumlar, endüstriyel devrimin kökenini oluşturan, modern toplumu yaratan en önemli dönüşümlerden birisidir. Gelişen savaş teknolojisi sayesinde yahut değişen ekonomi doğrultusunda gelişen savaş

teknolojileri, farklılaşan iktidar yapısı ve ortaya çıkan iş bölümü dolayısıyla ulus devlet bir organizma olarak ortaya çıkmıştır.

Bir kabile şefi ile kabilenin dini önderi yahut büyücüsünün iş birliği görülebilir. Kabilenin büyücüsü şefin liderliğine meşruluk katacak ilahi kavramları toplumun algısına işler, bir bağlılığa ilahi bir misyon yükler. Belli ahlaki sınırlamalar, cezalar ve yasaklar belirlemek onun işidir. Bu yaptırımların uygulanması ise kabilenin meşrulaştırılmış otoritesi tarafından gerçekleştirilecektir. Orta Çağ'ın kabile şeflerinden evrilmiş feodal lordların meşruluğunu sağlayan Katolik Kilisesi'nin ruhaniyeti idi. Şehirlerin büyümesi, güçlenmesi ticaretin gelişmesi ile yeni meşruluk gereksinimi ortaya çıkmıştı. Genel olarak denilebilir ki, Skolastik dönem iktidar anlayışının meşruiyetini sağlayan din ve Kilise iken, reformla başlayan sekülerizasyonla bu unsurlar yavaş yavaş meşruiyet sağlayıcı özelliğini kaybetmiştir (Habermas, 2008: 8). Bu yönde Protestanlık inancının nasıl ortaya çıktığıyla ilgili diğer örnekleri baz alarak bir değerlendirme yapmak yanlış bir tutum olmayacaktır. Bugün Avrupa'nın yaşamış olduğu kanlı mezhep savaşları, eğer istenirse, bir teoloji tartışması içerisinde ele alınabilir. Katolik ve Protestanlık inançlarının karşılaştırılması sonucunda aralarında farklılıklarının da bulunacağı, şüphesiz aşikârdır (Harari, 2017: 217). Ancak bu kadar insanın ölümü dini ritüeller yahut kısmi inanç farklılıklarına indirgenirse, bu kanlı olayların arkasındaki ana nedeni görmekten çok uzak kalınacağı kesinlik arz eder.

Değişen ekonominin ortaya çıkarttığı yeni meşruluk tasdikleyicileri, statükocu ekonomik düzenin ilahi kanun koyucusu ve tasdik makamına saldırıyordu. Martin Luther Kilise'ye karşı Rönesans'ın önde gelen isimleriyle benzerlik taşıyacak şekilde düşmanca sözlerini söylemekteydi: "Roma Kilisesi yeryüzünün gelmiş geçmiş ve gelecek en büyük hırsızdır. Biz zavallı Cermenler aldatıldık. Efendi olmak için doğduk; tiranların boyunduruğu altına alındık. Görkemli Töton halkının Roma Piskoposunun kuklası olmaktan kurtulmasının zamanıdır" (Şenel, 2015: 378).

Orta sınıf, feodal lordlarla mücadele ederken, onların düşün kısmı da birbirleriyle mücadele halindeydiler. Luther'in bir ırkın vurgusu üzerinden yönlendirdiği bu sözler özerk bir toplum yaratabilmenin, dolayısıyla modern bir toplumun ilk başlangıç dönemine işaret edecek yaklaşımları gösterir şekildedir. Onun

Katolik Kilisesi'nden daha özgürlükçü olmadığı savı doğru bir ifade olacaktır. Toplum önceliği bireyi ikincil konuma iten yahut önemsemeyen bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak buradaki yanlış sayılabilecek yaklaşım, bireyin ne olduğu konusundadır. Yoksa Luther'in orta sınıfı Katolik Kilisesinin boyunduruğundan kurtarma çabası bireyin oldukça lehine olan bir durumdur. Diğer taraftan alt tabakaya karşı olan tavrı Katolik Kilisesi'nin tavrından bir farklılık taşımaz. Örneğin onun şu sözleri bu durumu ifade etmeye yardımcı olabilecek niteliktedir: "Köle efendisine boyun eğmeli, efendisi bir Türk bile olsa bırakıp kaçmamalı" (Şenel, 2015: 379). Şüphesiz bu sözler onun halkın özgürlüğü adına tutumunu özetleyecek bir anlam taşır.

Luther bir dönüşüm başlattı ancak bu dönüşüm feodal sistemin içerisindeki ekonomik büyümenin hızından pek de farkı yoktu, ağır aksak ilerleyecek bir dönüşümü işaret edecek şekilde "toplumsal statik"i fazla zedelemeyen bir dönüşüm yaratma çabası gibi görünmekte. Bunun nedeni Alman şehirlerinin ticari, iktisadi üstünlüğünü Atlantik'e kıyısı olan ülkeler nezdinde yitirmesinde aranabilir. Orta sınıftan en azından ellerinde mevcudu korumak adına elverişli bir ortamın gereksinimine ihtiyaç duyuyordu. Bir taraftan köylülerin isyana varacak rahatsızlıkları, feodal lordların halen daha kuvvetli varlığına karşı bir statüko durumunu meşrulaştıracak olan düşün sistemine ihtiyaç vardı. Luther buna karşılık gelecek niteliktedir. Luther köylülerin isyanına karşı olacak bir mücadeleyi 'ilahi' kutsiyetle donatmış ve yakın dostları olan Alman soylularına yönelik şu cümleleri seslendirmektedir:

"Gizlice ve herkesin gözü önünde, kudurmuş köpekleri gebertir gibi bunları parça parça etmeli, boğmalı, boğazlarını kesmeli. İşte bunun için aziz efendilerim, onların kafalarını kopartın, gebertin, boğun, burasını ve orasını kurtarın. Bu mücadelede ölseyiz de, bundan daha kutsal bir ölüm olamaz. (...) Köylüler Tanrı'nın sözlerine kulak vermiyorlar; bunun için kamçının, tüfeğin sesini duyurmak gerek onlara ve bunu hak etmişlerdir. Boyun eğmeleri için dua edelim. Yoksa acımak da yok, konuşturun tüfekleri, aksi halde işler çok daha kötü olacak" (Ağaoğulları, 2014: 304).

Her özgürlük arayışını kendi üzerine alınarak umutlanan her alt tabakanın unsurları, Kiliseye yönelen eleştirilerin kendilerini de kurtaracağını umuyorlardı. Kuşkusuz her zamanki gibi yine öyle olmadı. Köylüler mücadelelerinin sonucunda ağır bir yenilgi aldılar. Üstelik daha önceki durumlarını arayacak şekilde. İki rakip mülk anlayışının egemenleri bir araya gelerek, köylülerin bu direnişini kırdılar. İki mülkün egemenliğinin ilahi tasdik makamları da bir araya gelmişlerdi tabii ki.

Onlarda bu kanlı bastırmanın ilahi ideolojik tarafında yer alıyorlardı. Martin Luther'in ait olduğu orta sınıfın onun inanç anlayışı üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. Luther ile Calvin'in tarih anlatımında diğer Reform hareketi üyelerinden farklı ele alınışları belki de bu ilişki dolayısıyla. Örneğin Luther'in en sert şekilde cezalarını çekmeleri gerektiğini söylediği köylülerle birlikte mücadeleye girişen Münzer (Ağaoğulları-Köker, 2013: 125) Reform hareketi içerisinde diğerlerine nazaran daha az adı geçen isimdir. Münzer özel mülkiyete, zenginliğe karşı mücadele verirken, Luther özel mülkiyete karşı olanlar için ölüm cezasını talep etmektedir (Smith, 2001: 194).

Luther'in düşünce kalıpları dâhilinde değerlendirme yapıldığı takdirde ve dönemin tarihi olaylarını bu doğrultuda göz önüne alındığında, bir yere kadar içinde bulunulan duruma hizmet etmiş olduğu açıktır. Ancak Kilise'den özgürleşmenin sömürüden de özgürleşmek anlamına geldiğini düşünen köylülerin ütopyik hayalleri bir yana, tarih sahnesine çıkmaya hazırlanan genç burjuvazinin "rasyonel" hayalleri ile de tam olarak örtüşmeyen fetvalardı söylemleri. Onun faize, bankacılığa, finans sistemine karşı olan tutumu bu anlamda Katolik Kilisesi'nden farklı bir anlayış değildi (Ağaoğulları, 2014: 311). Şüphesiz kapitalist ekonominin emeksiz rantı düşünüldüğünde bu tutumun yeni filizlenen burjuvazinin taleplerini karşılamakta yetersiz kalacağına şüphe yoktur. Gelişen para ekonomisinin önemini fark edemeyen Luther'in aksine Calvin, bu değişimin önemini farkına varacaktır.

Calvin Hıristiyanlık kelam anlayışının insanları düşürdüğü edilgen duruma karşı mücadele etmektedir. Bu pasif teslimiyet feodalitenin ve Alman şehirlerinin ekonomik duraksama dönemlerindeki statüko korumacılığına denk düşecek zihinsel bir durumu işaret eder. Calvin için Tanrı'nın yaratmış olduğu kader her insan için Tanrı'nın zaferi uğruna mücadele etmek adına etkin bir biçimde çalışmaktır (Smith, 2001: 272). Elbette her bir ferdin yaradılış biçimi ile ilgili olarak üzerine düşen hizmeti yerine getirmesi, bu düşüncenin de içerisinde yer alır. Dünyevi alanda başarılı bir hayat sürmek, Tanrı'nın iradesi dışında bir başarı söz konusu olmayacağı için, Tanrı'nın bahşetmiş olduğu bir kaddedir. Ve kişi bu etkinlik ve başarı doğrultusunda seçilmiş olur. İnsanlar Tanrı'nın her insana farklı olacak şekilde bahşettiği yetenekler doğrultusunda çalışacaklar, Tanrı'nın belirlediği, içinde

bulunduğu konumda ve mesleki beceriler bağlamında, ödevini yerine getirecektir. Şüphesiz bu yine hiyerarşik bir iş bölümünü ve toplum yapısını vurgulayacak bir anlamı içerir.

Hiyerarşik bir toplum şekillendirmesinde, toplumsal düzenin birinci kısmında yönetici yer almaktadır ve akabinde yasalar ve son olarak her zaman olduğu üzere genelde mülksüz olan yönetilenler yer almaktadır. Şüphesiz toplumsal düzenin istikrarı ve sürekliliği adına biçtiği ödevler değişen ekonominin kurallarına uygunluk gösterecek niteliktedir. İnsanlar bu dünya için çalışacaklar ancak elde ettikleri kazancı nefislerinin buyurduğu yönde harcamayacaklardır. Tanrısal zaferin gerçekleşmesi adına dünyevi alandaki başarılarla elde edilenlerin yine bu zafer için bir nevi tekrar piyasaya geri döndürülmesi gerektiğini salık verir. Calvin böylelikle cimriliği ve tutumlu olmayı öğütlemekteydi (Smith: 2001: 271). Bu yaklaşım bir anlamda merkantilist anlayışın kökenindeki felsefeyi çağrıştırmaktadır. Paranın bu anlamda iktisadi olarak kullanılması, lüks tüketime, nefsi duygularla yapılacak harcamalardan ziyade bir sermaye birikimine olan vurgu Protestanlık ile Kapitalizm arasındaki paralelliğin görülmesini sağlayacaktır. Genel olarak Protestanlık inancı üzerinden böyle bir bağ kurulabilir. Burjuva ile Protestanlık inancının yakınlaşması ve burjuvanın bu hareketi desteklemesinin arkasında temelde bu dini ideolojinin ekonomik dönüşümleri destekleyecek nitelikler taşımasından kaynaklanmaktadır. Reform hareketi ile burjuva sınıfının aralarındaki ilişki için Febvre şöyle demektedir: “Reform belli bir toplumun çocuğudur. Bir burjuva yüzyılında, tabanı itibariyle, dini hissetmemizin burjuva bir biçimi, burjuvaca biçimiydi” (Febvre, 1995: 113).

Reform hareketi milli bilincin güçlenmesine katkı sağlarken, Kilise ile devleti birbirinden ayırıyor, Kilise’ye ait olan servet yetkiler ve görevler devlete kalmış oluyordu (Smith, 2001: 147). Böylece Reform ve Rönesans ile çözülen parçalar bir ulus kimliğiyle beraber devlette bütünleşmiş olacaktı.

Reform hareketi bir bütün olarak ele alındığında, etkili olduğu tüm alanlarda yeni bir din ve siyaset anlayışına yol açtığı açıktır. Değişen ekonomik şartları altyapı olarak değerlendirildiğinde, orta çıkan bu yeni üstyapı, yeni bir dindarlık ve siyasallık anlayışına sebep olmuştur. Reform hareketinin ortaya çıkarttığı yeni insan kimliği dindar-siyasal olarak bir arada ele alınabilecek genel anlamıyla “yurttaş”

kavramıyla tanımlanabilecek yeni bir kimlik ortaya çıkartmıştır (Ağaoğulları, 2014: 315). Reform hareketinin etkili olduğu ülkelerde dinsel alan ve dünyevi alan arasında var olan ayırım, dünyevi alının lehine olacak yönde çözülmüş, Katolik Kilisesi'nin tamamen kırılan otoritesi ile birlikte farklı şekillerde ve isimlerde Protestan kiliseleri yükselmiştir (Ağaoğulları, 2014: 315). Kuşkusuz bu durumun ana nedeni, Avrupa'nın her coğrafyasında özellikle Reform hareketinin güçlü olduğu ülkelerde, her birinde farklı tarzda ekonomik bir dönüşümün yaşanması dolayısıyladır. O sebeptendir ki ekonomik görecelik, dinsel-siyasal ve hukuksal farklılaşmalar ortaya çıkarmıştır.

Ekonomik farklılaşmanın neticesinde ortaya çıkan toplumlar birbirlerinden farklılık arz edecek yönde milli bir kimlik kazanabilmişlerdir. Bu süreç zarfında ülkelerin her biri ayrı gelişmişlik durumunda, görece ileri yahut geri olmak üzere tarihsel sürecin içerisinde yer almaktaydılar. Protestanlığa ismini veren Katolik Kilisesi'ne karşı olan protesto hareketinin salık verdiği kuşkusuz Kilise'den kopuştu. Ancak bu kopma doğrultusunda boşluk bırakmaksızın her ülkenin protestocuları yeni bir birleşmenin de kaçınılmazlığının farkında olarak bir toplumsal birleşme modeli ortaya koymuşlardır.

Katolik Kilise'nin kırılan otoritesi ve meşruluğu doğrultusunda yitirilen dini yahut siyasi kimliklerin bir *Anomi* (Marshall, 1999: 32) olgusunu ortaya çıkarttığı şüphesizdir. Avrupa topluluklarının düşmüş oldukları bu kimliksizlik durumu, Avrupa'nın en kanlı dönemlerinden biri olarak görülmektedir. Kimliksiz kalan yığınlar yeni bir kimlik sahibi olacakları *Gesellschaft*'da yani toplumda kimliklerini bulacaklardır.

Bir evin, bir malikânenin, bir şehrin sınırlarının belli olduğu gibi, toplum da sınırlara sahip olmak zorundaydı. Rönesans, bireysel iktisadi özgürlüğü arzulayan, egosunun buyurduğu yönde özgürce bir yaşamın tahayyülünü kuran iktisadi yapıların düşün ve bilimsel yansımalarına karşılık gelmektedir. Rönesans ile birlikte Reform hareketi, bireysel ve genel anlamıyla kitlesel bir kopuşu buyuran, ortaya çıkan yeni ekonomik anlayışın mevcudiyetini koruma ve sürekliliği adına yeni bir toplumsallaşma mücadelesinin dinsel düşün alanına karşılık gelmektedir. Reform hareketi ile Rönesans, ulusal dil ve kültürleri, ulusal sınırların yavaş yavaş belirmeye

başladığı yeni ekonominin şekillendirdiği yeni bir toplum ve siyasi yapıların ortaya çıkmasına destek olmuşlardır.

Kapitalizmin ortaya çıkışı Reform hareketi ile ilişkilendirilir ancak bu bakış açısı daha öncesinde böyle bir sürecin olmadığı anlamına gelecektir ki, para ve kapitalizm olgusu Reformdan çok daha önce var olan somut gerçeklerdir (Smith, 2001: 73,75). Eğer Avrupa’da kapitalizmin tohumları var olmamış olsaydı, bir düşün yahut inanç sistemi dolayısıyla bu gün bütün dünyayı etki altına alan kapitalizm var olamazdı. Ancak reform hareketi olmasaydı, kapitalizm felsefi bir söylemden yoksun kalabilirdi. Bu eksiklik Reform tarafından giderilebilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse Reform, dönemin politik ihtiyaçlarına karşılık geliyordu (Smith, 2001: 249).

Avrupa II. Dünya Savaşı sonuçlanana dek birçok kanlı dönüşümü tecrübe etmişti. Şüphesiz her bir ülkenin ulus olma sürecinde türlü acılar yaşanmıştır. Bugün şemsiyesi altında birleşmiş Batı kimliğinin ortaya çıkışı da kuşkusuz geçmişinde insanlık tarihinin en kanlı dönemlerinde filizlenmeye başlamıştır. Bugün bütün bu süreç en başından, en azından denilebilir ki Rönesans’tan bu yana, Batılı kimliğine ilişkin yegâne birleştirici bir kalkış noktası olarak sunulmaktadır. Egemenlik mücadelesinde temellenmiş din savaşları olarak yansıyan süreç “Reform” adı ile sunulmuş, yeni bir kutsiyetlik kavramı olarak milliyetçiliklerin ve devrimci hareketlerin ortaya çıkışı “halkların baharı” olarak adlandırılmıştır (Corm, 2011: 34). Nesnel bir ahlak anlayışının yitirildiği, ahlak kavramının genel bir tanımının yapılamadığı çağımızda, bütün bu süreç Batı tarafından dünyanın geri kalanına övünç kaynağı olarak sunulmaktadır. Yaşanan dramlar rasyonelleştirilmekte, üstelik bununla yetinilmeyip medeniyete ulaşmak adına, Batı’nın yaşadığı dönüşümün - içinde her ne barındırıyor olursa olsun- aynıyle tatbiki dünyanın geri kalanına bir kader olarak dayatılmaktadır ve bu emperyalizm yoluyla sağlanmaktadır (Callinicos, 2001: 72).

Dün modernleşme kuramı altında Batı erki tarafından dünyanın geri kalanına bütün bu süreç, kanla şekillenen geçmiş, gelişmişliğin koşulu olarak sunulmuştur. Bugün bu süreç küreselleşme ile birlikte öznesiz bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu kimisi için gayri ahlaki, acımasız bir süreç olarak okunabilir. Bazıları için ise,

insanlık evriminin kaçınılmaz halleri anlamına gelip rasyonelleştirilecektir. Batı merkezden çevreye yayılan bu emperyalist süreç, istifçiliğin, ötekileştirmenin, “ego”yu merkeze koymanın göstergesidir. Ve bu süreç gelinen sözde gelişmişliğin sembolleriyle birlikte meşrulaşmaktadır. Ancak ona bu meşruluğu kazandıran en önemli olgu ona öykünmede yatmaktadır. Bugün piyasa ekonomisi dâhilinde örgütlenmiş olan kendi ulus-devlet anlayışları, bu kez Batı tarafından varlığı sorgulanır hale gelmiştir.

Ulus-devlet, kendi egemenliği altında yer alan toprakları, sınırlar vasıtasıyla diğer egemen ülke topraklarından ayırmaktadır. Egemen olduğu topraklar üzerinde herhangi başka bir egemen figürü kabul etmemektedir (Bağçe, 1999: 6). Siyasi aktör olarak her ulus-devlet, ikinci dünya savaşının sonuna kadar tam anlamıyla şekillenmeyen dünya düzeninde sürekli bir rekabet haline girmiş, gücün dengesi sürekli olarak yer değiştirmiştir. Güç yarışı içerisinde önemli bir dönemi vurgulayacak nitelikte merkantilist ekonomi anlayışı ve bu ekonomik anlayışın şekillendirdiği dönem ile birlikte, Sanayi Devrimi’ne kadar varacak olan ekonomik gelişmeler sürecinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

2.1.2. Merkantilizm

İktisada giriş birinci dersinde genel olarak şöyle bir soru sorulur; iktisat nedir? Cevap olarak ise iktisat kıt kaynakları en iyi şekilde değerlendirme bilimidir olarak karşılık bulur bu soru. Talep fazladır ancak arz yeteri kadar mevcut değildir. Öyleyse bu kıt olan kaynaklar için ne yapılmalı? Bunun üzerine bir dünya teorii üretilebilir ki üretilmiştir de, grafiklerle ve rakamlara teorik düzlemde en “iktisadi” sonuca varılmaya çalışılmaktadır. Esasen ne yapılmalı sorusuna cevaben ne gerekiyorsa olarak karşılık verilebilir. Bu her şeyin içerisinde savaş da dâhildir. Hatta en çok o dâhildir.

Merkantilizm, Orta Çağın sonu ile Sanayi Devrimi arasında, ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan bir politik iktisadi sistem olarak ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1993: 35). Bu dönem iktisadi açıdan sermaye birikimi ve piyasa ekonomisi koşullarını hazırlayan ticari kapitalizmin ortaya çıktığı bir dönemdir ve bu dönem Sanayi Devrimi’nin temellerinin atıldığı, o yüzden Orta Çağın sonu ile Sanayi

Devrimi'nin arasında bir geçiş aşaması olarak nitelenebilecek bir dönemi kapsamaktadır. Bir ulus-devlet karakteri sergilemeye başlayan Batı Avrupalı ülkeler birbirleri ile olan rekabetlerinde güçlü bir konuma gelebilmek adına aşırı miktarda sermaye birikimi elde etmiş ve biriken sermaye ileride ortaya çıkacak olan sanayi üretimi anlayışının, ekonomik anlamda altyapısını oluşturmuştur.

Devlet ile tüccarın çıkarları örtüştüğü için, merkantilist öğretisi milli devletlerin ekonomi politikasını temsil etme hakkına sahip olmuştur (Habermas, 2008: 9). İkisi adına ekonomik anlamda gücü kendilerinde toplama sürecidir. Bu süreçte ülkenin ne kadar altına sahipse o kadar zengin ve güçlü olacağı görüşü hâkimdir. Bu manada merkantilistler devletin ihracatı özendirip, ithalatı yasaklayan, genel anlamıyla korumacı iktisadi önlemleri alınması ile ilgili aynı zamanda buna güvenlik açısından askeri düzenlemeler de dâhil olmak üzere bir dizi düzenlemelerin hayata geçirilmesini talep etmişlerdir (Öztürk, 2006).

Erkliğin evrim aşamalarından daha gelişmiş bir yapı olarak ortaya çıkan ulus-devlet, erk olmak karakteristiğini –bu gücü korumak, daha da güçlenmek, egemenliğinin hinterlandını genişletmek- zamanın erk bireylerinin eylemlerini gösterecek şekilde yansıtır. Erkliğin makro organizasyonu olan ulus-devlet, erk bir bireyin olduğu üzere -ki bu erkliği ona veren en önemli unsur onun mülkiyetidir- bir ülke de zengin ve büyük bir mülkün maliki olmalıdır (Huberman, 2016: 137). Bu sebeple dönemin zenginliği ve gücü vurgulayan en önemli unsuru altın ve gümüş biriktirmek ve bu doğrultuda bir ülkeyi zenginleştirme düşüncesidir. Artık bir malikânenin yahut şehrin değil bir ülkenin çıkarı için neyin yararlı olacağı düşünülmek zorundadır. Çıkar odaklarının bireysel savaşlarında olduğu gibi, bir karakter sahibi olmuş, kimlik sahibi ulus-devlet de kendi yaşamsal mücadelesini verecektir. Böyle bir ekonomik anlayışın uygulanabilmesini mümkün kılacak en başarılı örgütlenme şeklinin ulus-devlet üslubunda bir örgütlenme olduğunun farkına varılacaktır (Sander, 2014: 94). Örgütlü benliklerin makro organizasyonu olan ulus-devletin benlik mücadelesi vermiş olduğu bu dönemde, sermaye birikimi ve yeni kaynaklara ulaşmak ve mevcudun korunması hedeflenmekteydi. Bütün bir sürecin güvenliğini temin etmek adına örgütlü askeri donanımları daha üstün bir konuma getirilmesi amaçlanmaktaydı. Böylelikle savaş teknolojileri sürekli bir gelişme

içerisine girmiş oldu. Sanayi devriminin temelleri bu gelişmelerle birlikte atıldı. Teknik alanda savaş teknolojilerin deki ilerleyişin fabrikasyonun temelini atacak şekilde gelişmesi ve biriken sermayenin varlığı Sanayi Devrimi'ni oluşturan önemli etkenlerdir.

Yeni savaş teknolojileri ve bu teknolojilerin askeri anlamda kullanımı doğrultusunda “sürekli ordu” anlayışı ortaya çıkmıştır. Otuz Yıl Savaşları ilk kez arkasında bir ulusun desteği, top ve tüfeğin ellerinde olduğu düzenli ve sürekli orduların karşı karşıya geldikleri savaşlardır (Sander, 2014: 96). Çıkar temelli bu din savaşlarının sonucunda imzalanan Westphalia Barışı daha önce uluslararası nitelikte sayılabilecek dini toplantıların aksine, ilk kez savaş ve iktidar sorunlarının yani esasen gerçek meselelerin konuşulduğu laik bir konferans olmuştur.

Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde eden devletler uluslararası sahnede yerlerini almışlardır. Bu ülkeler Avrupa ulus-devlet karakterini yansıtacak olgular haline geleceklerdir. Katolik inancını devletle bütünleştiren Fransa, bu savaşların sonunda Katolikliği yine resmi devlet dini olarak korudu. Ancak temelde en başından beri Fransa'nın ulusal çıkarları Papalığın çıkarlarından daima ayrı düşünülmüştür (Sander, 2014: 96). Hatta XIII. Louis'in saltanatı sırasında, kralın başbakanı aynı zamanda Kilise'nin kardinali olan Richelieu, merkezi otoriteyi kabul etmeyen kentleri ve kaleleri ortadan kaldırmak adına orduyu başarılı bir şekilde kullanmıştır (Sander, 2014: 98). Böylelikle, monarşinin egemenliği Fransa'nın hemen her yerinde ilk defa tam anlamıyla sağlanabilmiş, Fransız mutlakiyetçi monarşi anlayışı, Avrupa'nın modern yönetim şekli olarak başarı kazanmıştır ve diğer devletler nezdinde örnek bir model teşkil etmiştir.

Fransa en başta Katolik inancını devletin resmi dini olarak kabul ederek, içerisinde barındırdığı farklı etnisiteleri bir araya getirmeyi, bir kimlik altında buluşturmaya başarmıştır. Buna bir diğer örnek olarak İran gösterilebilir. İran da içerisinde barındırdığı birçok farklı kimliği Şia mezhebinin şemsiyesi altında buluşturabilmiş, Şia bu anlamda bir tutkal görevini görmüştür. Bu kimlik kuşkusuz diğer yerel kimliklerin bir potada eritilmesini kolaylaştırmış, ileride ortaya çıkacak ulus kimliğinin en başarılı örneklerinden birisinin hatta en önemli deneyimin Fransa'da yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Bugün anladığımız manada modern devlet Westphalia Barışı ile ortaya çıkan, Fransız Devrimi'ne kadar varan sürecin ürünü olarak kabul edilmektedir (Kakışım, 2017). Kuşkusuz o zamana kadar yaşanan bütün süreçler modern devlet kavramının ortaya çıkışında birer aşamadır. O zaman dilimine atıfla Avrupa için taşlar henüz yerine oturmamıştır. Bunun için aşılması gereken evrim basamakları ve tecrübe edilmesi gereken birçok deneyim olacaktır.

Ekonominin evrimiyle birlikte aldığı şekille birlikte değişen devlet yapıları, modern kapitalizme doğru giden dönemde bir “milletin” sembolik olarak inşa edilmesi ile birlikte modern devlet, milli devlet yapısına erişmiştir (Habermas, 2008: 80). Esasen modern kapitalizmin temelini atıldığı süreçle birlikte müşterek olarak milli devletin de temeli atılmış ve milli devlette dönemin ekonomi-politiğini yansıtacak bir yapıya bürünmüştür.

Tarihin ilk hareket noktasından bu yana insan benliğinin dünyayı tahakkümü altına alma çabası, insanı dur durak dinlemeyen bir egemenlik mücadelesinin içerisinde bırakmıştır. Elbette doymak bilmeyen ego, her tatmin edilmek istediğinde, insanı kölesi durumuna düşüren nesnelere insanı daha da esir almaktaydı. Her tahakküm insan üzerinde ayrı bir tahakkümü ve esareti yaratıyordu. Bu yeniden ve yeniden üretilen egemenlik süreci, şüphesiz kendisini sürekli yenileyen ve geliştiren maddi üretim süreçleri doğrultusunda yeni siyasi yapılar ve toplum türleri ortaya çıkarmıştır. Her biri bir öncekinin omuzları üzerinde yükselen yeni süreçleri göz önüne seriyor insanlık tarihi.

2.1.3. Sanayi Devrimi: Birey, Toplum ve Devlet

İngiltere'de 1688 yılında gerçekleşen burjuva devrimi ile kapitalistler ve burjuvalaşmış soyluluk arasında bir sınıf uzlaşmasıyla birlikte sona erdiğinde ülkede egemen sınıflar arasındaki ilişkilerde önemli değişimler meydana gelmiş, toprak aristokrasisi, bankerler ve tüccarlar, müttefiklere dönüşmüştür (Narski, 2013: 25).

“Ticari Devrim” ile biriken sermaye ve gelişen savaş teknolojileri sayesinde endüstriyel devrimin zemini hazırlanmış oldu. Bu süreç içerisinde XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ilerleme kazanan buluşlar sanayinin bütün üretim süreçlerinde uygulanmıştır. Esasen ortaya çıkan yeni üretim biçimi, kökeni itibari ile ele

alındığında bir devrim olmaktan ziyade insanlık evriminin yol üzerindeki bir uğrak noktası olarak durmaktadır. Bu aşamaya kadar geçilen bütün bir sürecin, deneyimlerin an itibari ile aldığı son haldir. Göçebe toplumlardan yerleşik hayata geçişte, tarımın güçlenmesi ve ticaret dönemine kadar her toplumun örgütlenmesi, siyasi yapısını ve üretim anlayışını yansıtır. Şüphesiz Sanayi Devrimi de sanayi toplumu olarak tanımlanabilecek bir toplum biçimini yaratmıştır. Kapitalist sistemin ortaya çıkışı Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle bilim, sanayi ve askeri teknoloji birbirlerine bağlandı ve bu etkileşim gerçekleştiği andan itibaren inanılmaz bir sinerji ile dünyayı çok hızlı bir şekilde dönüştürdü (Harari, 2017: 259).

Endüstriyel toplum bir nevi uygarlığın nihai durağı olarak ele alınarak evrimci ilerlemeci anlayışlar tarafından evrimde erişilebilecek en son nokta olarak yorumlanmıştır. Kuşkusuz bu Batı toplumuna özgü bir ilerleyiştir. Böylesine bir gelişmişliğe erişmeleri adına II. Dünya Savaşı sonrasında diğer toplumlara modernleşme kuramı adı altında izleyecekleri yollar Batı tarafından bir koşul olarak ortaya konulmuştur. Bu düşüncenin kökenlerinin XVII. ve XVIII. Yüzyıllara dayandığı söylenebilir ki Batı'nın dünya üzerindeki yükselen hâkimiyetinin tarihi bu yıllarda başlamaktadır. Modernleşme Kuramı Batı'nın dünya savaşlarıyla birlikte kaybettiği özgüvenin savaşlar sonrasında tekrar kazanılmasıyla dünya üzerindeki dayatmalarının yeni bir söylemi olarak yorumlanabilir (Poole, 1993: 10). Uygarlığa ulaşmanın koşulu, yeni siyasi yapıları, toplum ve birey tiplerini gerektirmekteydi.

Sanayi kapitalizmiyle üretici emek metaya dönüştü ve akrabalık veya diğer cemaat ilişkileri gibi kişiselleşmiş toplumsal çalışmadan ayrıldı (Raskin ve Chomsky, 2012: 63). Üretim sürecinde insanların arasında kopan duygusal bağlarla birlikte modern toplumun tam anlamıyla Sanayi Kapitalizmi ile oluştuğu söylenebilir. Serbest dolaşıma ve sınırsız sermaye birikimine izin veren ekonomik bir örgütlenme biçimi olan kapitalizm, XIII. ve XIV. yüzyıllardan başlayarak, özgür kentlerin ortaya çıkışıyla birlikte belirmeye başlamıştır (West, 2016: 15). Kapitalizm geleneksel üretim ve ticari anlayışın dışında kendine has üretim ve Pazar anlayışıyla geleneksel üretimi süreç içerisinde yapının dışına iter. Kapitalizmin getirmiş olduğu yeni üretim anlayışı aynı zamanda geniş kapsamlı sosyal dönüşümleri başlatmıştır.

Kentlerin gelişen ekonomisi ile köylerden kentlere yoğun göçler yaşanmış, bu göçlerle beraber geleneksel otorite giderek zayıflamıştır (West, 2016: 15).

Modern toplum tabiri ile modern toplumdaki önce de toplumun var olduğu söylenmiş olur. Epikür'ün toplumu ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulmuş, salt bencil bireyler kurumu olarak tanımlaması (Schilling, 1971: 329), artık sanayi toplumu olarak adlandırılan modern toplumun yapısına denk düşecek bir yaklaşım sergiler. Birey sanayi devriminin öncesinde kişisel becerilerini gösterebileceği, doğasında olan maharetleri sergileyebileceği bir üretim tarzına sahipti. Nispeten vardı ve varlığını emeğinde yahut eserinde sergileyebiliyordu. Her bir eser doğanın kendine has okunuşuyla hayat buluyordu ve ortaya çıkarttığı biçim ferdin karakterini, doğa algılayışını resmeder şekildeydi. Yani denilebilir ki birey nispeten özerk bir varlıktı. Sanayinin belli bir kişisel beceri istemeyen makineleşmiş üretim yapısı bireyin bu son özerkliğini de elinden almış oldu. Fiziksel açıdan ciddi dezavantajlara sahip olmayan birisi, pekâlâ fabrikalarda çalışabilirdi. Ortaya kendi dünya algısının tezahürlerini koymasına gereksinim yoktu. Yapılması gereken makinenin fitratına uygun bir şekilde onunla koordineli olarak üretim sürecine katılmaktır. Makinenin karşısındaki işçi onu yönlendiren değil, onun tarafından yönlendirilendi ve makineye karşı yabancıydı. İşçi ortaya bir düşünce koymadan bu yabancıyı olduğunu şeyin karşısında ona boyun eğmek durumundadır. O, onun elindeki kendi özel zevkleriyle, sanat anlayışıyla şekillendireceği bir ahşap yahut buna benzer bir malzeme değildir. Emekçi emeğine gittikçe yabancılaşır. “Emekçi kendisini değil, bağımsız bir güç üretir... Üreticinin dünyasına ait bütün zaman ve mekân, yabancılaşmış ürünlerinin birikimiyle ona yabancı hale gelir” (Debord, 1996: 23).

Emeğine yabancılaşan bir toplum artık her şeye yabancılaşacaktır. Bu üretim anlayışıyla birey sadece fiziksel varlığıyla bir önem arz eder. Bu ikamesi çok da zor olmayan bir şeydir, değeri de ikame derecesiyle belirlenir.

Bir kabilenin üyesi, kabilenin yönetimiyle ilgili belli bir yabancılaşma sürecine girmiştir. Ancak onun için yine de her şey hala olabildiğince somuttur. Henüz yabancılaşma sürecinin oldukça başlarında yer alır. Kabilenin büyücüsünün yarattığı mitlerle doğru orantılı bir kısmi yabancılaşma sürecidir. Orta Çağın örgütleniş biçimi de belli anlamda daha ileri bir yabancılaşma sürecine denk gelir.

Ancak halen daha otoriteyle arasında belli bir dokunabilirlik vardır ve bağımlı olarak ürettiği yine görece bir bağımsızlık barındıracaktır. Ancak modern toplumun örgütlenişiyle ilgili bunlar söylenemez. Daha karmaşık yapıların, soyut bir idarenin ve tüm hepsinin karşısında bir yabancılaşma süreci söz konusudur. Öyle denilebilir ki modern toplum yabancılaşmanın evriminin o an için hali hazırdaki nihai durağıdır. Piyasa kuralları dahilindeki yasalarla örgütlenmiş, organik ilişkiler yerine tamamen pragmatik biçimde gerçekleşen ilişkilerin olduğu modern bir toplum. Bu açıdan bakıldığında modernlik, kapitalist üretim tarzının küresel gelişimi ve hâkimiyeti ile biçimlenmiş bir kültür olarak düşünülebilir (Callinicos, 2001: 63-64).

Marx insanlık tarihini iki boyuta indirger: “tarih insanın doğa üzerinde artan denetiminin tarihidir, hem de insanın giderek artan yabancılaşmasının” (Coser, 2010: 63). Siyasi ve ekonomik olarak hatta dinsel olarak ele alınabilecek bu yabancılaşma, insanların kendi yarattıkları güçlerin karşısına yabancı güçler olarak çıktığı, en nihayetinde onların egemenliği altına girdikleri bir durum olarak ortaya çıkar. Temelde Marx’ın altyapı ve üstyapı kavramlarından yola çıkarak bir yorum yapılacak ise, ilk yabancılaşmanın siyasi yahut dinsel değil üretim süreciyle başladığını ifade etmek gerekir. Her üretim tarzına uygun siyasi yapıların, adalet ve hukuk anlayışının ortaya çıktığı göz ardı edilmezse eğer.

Marx’ın yabancılaşma üzerine olan çalışmaları, kapitalizmin insanların duygu ve dış dünyanın bilinçlerine yansımada yarattığı sosyal, psikolojik ve bireysel etkilere yönelik bir araştırmadır (Slattery, 2017: 125). Marx için insanı hayvanlardan ayıran şey, bir bilince ve hayal gücüne sahip olması ve kendi çevresini kontrol edebilme yetisidir. İnsanın bu yetisi, yansımada en açık ve tabii haliyle, insanların işbirliği içinde doğayı dönüştürdükleri bir üretim sürecinde gösterir. Her ne kadar insanların buradaki bir araya gelişleri yine belli bir çıkar doğrultusunda gerçekleşiyor olsa da, modern toplumun örgütlenişinden farklı olarak, aralarında duygusal bir bağı gerektiren, mekanik ilişkilerden farklı olacak yönde bir araya gelişini ifade eder bu birliktelik. Marx, bu kendini ifade edişin ve toplumsal işbirliğinin sınırlandırıldığı yahut engellendiği takdirde yabancılaşmanın ortaya çıkacağını savunur (Slattery, 2017: 125). Kapitalist toplumda, din, devlet, politika ve ekonomi gibi tüm temel kurumsal alanlara bir yabancılaşma söz konusudur. Marx’a göre yabancılaşmanın bu

çeşitli boyutları birbirine bağımlıdır. Bu, “Nesneleşme, yabancılaşma pratiğidir”. Nesneleşme artıkça yabancılaşma, yabancılaşma artıkça yine nesneleşme artacaktır. İnsanların inanç duygularıyla ilgili olan yabancılaşma örnekleme ile para ve devlet yabancılaşma araçlarına şu şekilde değinmektedir:

Tıpkı insanın kendini dine kaptırmış olduğu sürece, sadece kendi özünü yabancı ve fantastik bir varlıkla nesneleştirebilmesi gibi, insan sadece, bencilce ihtiyacın etkisi altında, kendi ürünlerini ve kendi etkinliğini yabancı bir varlığın egemenliği altına sokarak ve onlar *yabancı* bir varlığın yani paranın anlamını atfederek pratikte kendisi olumlayabilir ve nesnelere üretebilir” (Coser, 2010: 64). “Para, insanın iş ve var oluşunun yabancılaşmış özüdür; bu öz insana egemen olur ve insan ona tapar” (Coser, 2010: 64).

Devlet, insanlar ile insan özgürlüğü arasında bir araçtır. Tıpkı İsa'nın, insanın sahip olduğu tüm kutsallığını ve tüm dinsel *bağlarını* kendisine mal ettiği bir araç olması gibi devlet de insanın tüm kutsal olmayışını ve tüm insani özgürlüğünü kendisine emanet ettiği araçtır (Coser, 2010: 64).

Şöyle söylenebilir ki, insanın yaratıcı yahut evren kavrayışıyla arasındaki her araç, kendi idaresini gerçekleştirmedeki her engel ve kendi imgelerini emeğine yansıtabilmesinin önündeki her kısıtlama bir “yabancılaşma” yaratacaktır.

Bir araya gelişlerindeki doğal bağları kaybetmiş insanların oluşturduğu bir toplum nasıl bir arada kalabilecektir? Adam Smith toplum içindeki bir insanın, bir başkasına karşı olan yükümlülüğünü karşılıklı çıkar yahut yarar ilişkisi çerçevesinde, yarar duygusundan hareketle sevgi ve bağlılık olmaksızın da yaşantısını sürdürebileceğini söyler (Schilling, 1971: 340). Yine Smith'e göre, bir toplum içinde bir insan, bir başkasına karşı yükümlülük altında olmadığı halde bile, toplum gene de dürüst hizmetlerin bir çeşit ticari alışverişiyle sürdürülebilir olacağını vurgular (Schilling, 1971: 340). Böylelikle insan ilişkisi olarak sevgi yahut yakınlık duyma ekonominin özerkliğiyle eklemlenecektir veya böyle bir gereksinime gerek dahi olmayabilir (Schilling, 1971: 340). İnsanlar arasında olan duygusal bağlılık, sevgi ekonominin özerkliğine evrensele yayılmış bir nevi Epikürcü dostluk gibi eklemlenir ve onun içerisinde kaybolur. Bu açıdan bakıldığında toplum denilen şey zaten moderndir. Modern toplum denildiğinde, yeni ortaya çıkan yapıyı diğer herhangi bir şekilde bir araya gelmiş daha önceki yapılardan ayırmak için kullanılır. Ancak bu anlamda bakıldığında toplum moderndir, *Gesellschaft*tır, *Gemeinschaft* değildir. Öyleyse modern kavramı siyasi anlamda ulus-devlete, inanç anlamında pozitif felsefeye, kitle bakımından da sanayi toplumuna denk gelecek anlamları bünyesinde

barındırır. Modern toplum daha doğrusu zaten modern olan toplum homojen bir kültüre ve heterojen bir üretim anlayışına sahip bir oluşumu resmeder şeklindedir. Yönetimde, yasalarda, inançta ve kültürde birlik, emekte ve üretimde ise geçişkenliği vurgular şekilde bir iş bölümünün olduğu bir topluluktur modern toplum. Ortak bir amaç ile örgütlenen, dilinin, kültürünün, inancının, tepkisinin bile birliktelik arz ettiği bir yekvücuttur. Adam Smith için, bir ulus, karakter olarak ne denli farklı olursa olsun her bir bireyin emeğinin bütünün zenginliğine eklendiği devasa bir işyeriydi (Coser, 2010: 43). Aslında neredeyse tam anlamıyla var olmayan bireyin düşüşü yahut yok oluşu tam da bu alanda gerçekleşmiş olacaktır.

Tönnies moderniteyi *Gemeinschaft*'tan *Gesellschaft*'a geçiş olarak kavramsallaştırır. Bu şekilde evrimci ve kaderci anlayışı birbirine eklemli hale getirmektedir. Bu iki farklı dönem içinde her biri kendi eylem tipini, örgütlenme biçimini ve üretim tarzını oluşturmaktaydı (Çiğdem, 2004: 102). Genellikle topluluk veya cemaat olarak çevrilen *Gemeinschaft* terimini Tönnies daha özel bir anlamda, büyük ölçüde kişisel, yakın ve sürekli insan ilişkilerini tanımlamak için kullanmıştır: bu ilişkiler içindeki bireyler, ailede olduğu gibi, tamamen olmasa dahi yine de büyük oranda gerçek dostlar grubuna yahut sıkıca birbirine bağlı bir gruba dâhil olmaktadır (Slattery, 2017: 58).

Gemeinschaft toplumsal ve coğrafi hareketliliğin sınırlı olduğu, herkesin yerini statüsünü bildiği ve statünün atfedildiği bütün bir hayat tarzının homojen bir kültüre, örgütlü dine dayandığı ve sosyal kontrol unsurları olarak da aile ve kilisenin yer aldıkları geleneksel köy topluluklarıyla ilişkilendirilen bir terimdir. *Gemeinschaft* terimine denk gelecek olan bir yaşamın tasviri, herkesin birbirini tanıdığı, kan bağıyla yahut evlilikle birbirine bağlı olduğu bir ortamı resmeder. İlişkiler, sanayi toplumuyla yahut modern toplumla kıyaslandığı zaman, daha doğal, organik ve duygusaldır (Slattery, 2017: 59-60). *Gemeinschaft*'a karşıtlık arz edecek şekilde kullanmış olduğu *Gessellschaft* terimini modern kent hayatının yapay ilişkilerini anlatmak için kullanır. Bu organik ve doğal bağlılığın karşısında yer alan ilişkiler bütününü içinde barındıran bir duruma denk düşecek bir yapılanmadır (Slattery, 2017: 60).

Modern sanayi hayatının içerisinde insanların ilişkileri rasyonel hesaplar dâhilinde kurulur. Duyguya, yakınlığa ve sevgi bağına yer yoktur. İnsanları bir araya getiren yegâne unsur kendi ihtiyaçlarını giderebilmek adına diğer insanlarla doğal olmayan ilişkileridir. Modern yahut kapitalist toplumda birey, hem çıkarları için diğer insanlara bir ilişki sürecine girer hem de kendi hayat standardını artırmak ve statüsünü yükseltmek adına bir rekabete. Kapitalist toplumun ferdi kendi çıkarını o kadar önemser halledir ki hatta bu onun için bir zorunluluk halini almıştır, bunun karşılığında kendi özerkliğinden bile vazgeçmeyi göze alır.

Horkheimer, bireyden bahsederken esasen boşlukta yer kaplayan bir varlık türünü değil, kendi benliğinin bilincinde olan bir varlığı kasteder (Horkheimer, 2016: 153). Bireyi yok edişe sürükleyen ise benliğinin nesnelere teslim oluşunda aranabilir. Birey nefsinin doğrultusunda gelişmiş bir benlik duygusuyla kendisini kutsadığı an bir yok oluş sürecinde bulur kendisini. Her egosu gelişmiş insan türünün bencillik üzerine ortaya çıkmış bireyselliği ve onun kendi çıkarları üzerine mücadele edecek olması kuşkusuz bir kargaşa ortamını yaratacaktır. Örgütlü bir yapıya gereksinim belki de en çok egosu gelişmiş insanların varlığının olduğu yerlerde ortaya çıkar. İşte bu yüzden birey anlık doyumlarından uzun vadeli çıkarları adına fedakârlıkta bulunur (Horkheimer, 2016: 154). Bireycilik gelişmiş olarak adlandırılan toplumlarda daha çok belirgin olarak görülmektedir. Bireycilik ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bir kavramdır. Yani doğanın üzerinde etkin bir şekilde egemen olmaya başaran ülkelerde. Bireyin gelişimi doğanın üzerindeki tahakküm kurabilme kabiliyeti ile doğru orantılıdır. Çöküşü de yine aynı ilişki dolayısıyladır. Bireyin nesnelere üzerindeki egemenliği artıkça, onlara olan bağımlılığı artar ve bu oranda birey nesnelere tahakkümü altına girer. Artık öyle bir konuma gelmiş oluyor ki burada bir tercih yapmak durumunda. Ya kendi benliğinden karşılıklı çıkar ilişkisi bağlamında örgütlenmiş bir toplumla uyumlaşmak adına vazgeçecektir yahut kendi maddi çıkarlarından vazgeçmek durumunda kalacaktır. Pratikte ikincisi daha az mümkün görünmektedir.

Protestanlık öğretisi Katolik Kilisesi'nden kopuşla birlikte yeni bir bütünleşmeyi hemen ferdi ve toplumun önüne koymuştur. Kişi çalışır, zenginlik üretir, hatta bütün bunlar ilahi anlamda birer kutsiyet taşır. Ancak kişi bu elde

ettiklerini anlık doyumlar yolunda harcamamalıdır. Öyle oluyor ki birey uzun vadeli çıkarlar adına kısa vadeli bireysel çıkarlarından vazgeçmek durumundadır. Esasen birey toplumun uzun vadeli çıkarıymış gibi görünen ama temelde yine gelişmiş egonun yararına olacak şekilde kısa vadeli çıkarlarından vazgeçmek zorundadır. Kökeni Hıristiyanlıkla da ilişkilendirilebilecek bu ahlak anlayışı liberalizmin ahlak anlayışıyla benzerlik taşımaktadır.

Ancak gelişmiş egoların bir araya gelişleriyle birlikte iktisadi bir toplumun yaratılabileceğinin farkında olarak burjuva liberalizmi, bireycilik kavramını merkezine almaktadır. Horkheimer burjuva liberalizminin bireyciliği teori ve pratiğinde merkezinde barındırmasını onun toplumu farklı çıkarların serbest bir pazarda otomatik etkileşimi yoluyla ilerleyen bir mekanizma olarak algılamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Horkheimer, 2016: 160).

Farklı çıkarlar farklı egoları işaret etmektedir ki böyle bir mekanizma ancak gelişmiş egoların varlığı ve nihayetinde egonun zorunlu olarak kısa vadeli çıkarlarından vazgeçmeleri ile oluşabilecektir.

Horkheimer egoyu, “Ego, doğaya egemen olandır” diye tanımlar ve şöyle devam eder: “Egonun amaçlarını, sonsuz bir var olma ısrarının dışında herhangi bir şeyle tanımlamak, ego kavramını bulandırmak olur” (Horkheimer, 2016: 137).

Doğaya egemen olmak üzere geliştirilen araçların sayısı arttığı ölçüde bu her gelişme yeni bir yapıyı ve hayatta kalmak için yeni bir mücadele alanını yaratır. Sağ kalabilme adına bu araçlara hizmet etme zorunluluğu ve bağımlılığı da aynı ölçüde artmaktadır. Şüphesiz sağ kalmak eskiden olduğu üzere sadece fiziksel olarak bir sağ kalış değil, statü ve saygınlık olarak da bir toplumun içinde var olabilmektir. Kapitalizm insanı sadece fiziksel açıdan yorgun düşürmekle ya da yok etmekle kalmaz, zihinsel açıdan yıpratır ve bireyin kendi benliğini yok eder. Birey kendi benliğini en azından denilebilir ki kendini gerçekleştirme hayalinden kopmamak adına yapının dışına çıkmaya çalıştığında, kölesi durumuna düştüğü nesnelere bağımlılığından da kurtulmak durumunda kalır. Ancak çoğunlukla burada “rasyonel” bir tercih yapmak zorunda kalacaktır. Rasyonel bir tercih “biçimlendirilmiş” aklın pragmatik ve güdümlü tercihi dahilinde gerçekleşir. Birey kapitalizmin kurallarına

hayatta kalabilmek adına uymak zorundadır ve birey böylelikle kendi yararına benliğinden vazgeçer.

Horkheimer, bireyin varlığını sürdürebilmesi için sistemin var olma koşullarına uyum sağlaması gerektiğini söyler (Gülenç, 2016: 144). Ona göre bireylerin kapitalizme “uyum yasası” ile yatkın hale getirilir ve birey kapitalizmin kurallarına hayatta kalabilmek, varlığını sürdürebilmek adına sisteme uyum sağlamak zorundadır (Gülenç, 2016: 144).

Doğa üzerinde egemen olma çabasıyla ortaya çıkmaya başlayan ego bunu gerçekleştirebilmek adına kullanmış olduğu akli nihayetinde tahakküm kurduğu nesnelere ayrı düşünemeyecek bir hale getirmiş oluyor. Metanın toplumsal yaşamı tümüyle ele geçirmesiyle beraber insanların arasındaki ilişki tamamen metalar temelinde gerçekleşen bir ilişkiye dönüşüyor (Debord, 1996: 27).

Bir ideoloji olarak da Batı'nın tarihi gelişen egoların tarihi olarak ele alınabilir. Roma'dan, Antik Yunan'dan beridir mülk kavramının evrildiği bir dönemi işaret edecek niteliktedir sanayi toplumu yahut Kapitalist toplum ve onun ideolojisi olan liberalizm. Genellikle özgürlük kelimesi ile anlaşılan bu liberalizmin özgürlüğü göreceli bir anlam taşır. Bireyin öz seçimi, kişisel tercihler, yaşam tarzı yahut en gerçekçi anlamıyla serbest bir piyasa. Bunu daha çok esneklik kelimesiyle bağdaştırmak daha akılcı bir yaklaşım olabilir. Çünkü piyasanın yasalar çerçevesinde oluşmuş bir yapısı vardır ve bu kurulmuş yapı dâhilinde sınırları aşmadan bir özgürlük alanına sahip olunabilir. Yapı bir kez kurulmuş olduğunda artık failin sınırları bellidir ve piyasanın şartları doğrultusunda yahut nesnelere öz dinamiği çerçevesinde hareket etmek durumundadır.

Durkheim “uzmanlaşmış bireylere ayrılmış bir toplum nasıl oluyor da çözülmeye yatkın olmuyor” sorusunu sormaktadır (Callinicos, 2007: 195). Bu sorunun cevabı açık bir şekilde sorunun kendisinde yatmaktadır. Her bir ferden belli alanda bir uzmanlaşma sürecine girmesine diğer taraftan kendi adına bir yoksunluk durumunun doğmasına yol açacaktır. Öyleyse bu yoksunluk başka bir yönden giderilmelidir. Bu da ancak yoksunluğunu duyduğu şeyin bir başka ferden uzmanlığıyla giderilebileceği anlamına gelir. Bu şekilde toplumun fertleri birbirlerine

muhtaç hale gelir ve aralarında herhangi bir duygusal bağ olmadan bir arada yaşayabilirler. Comte da bu işbölümünün faydalı etkilerinin farkındaydı. Ancak henüz öznenin tam olarak yok olmadığı bir çağda bulunduğu için yahut düşüncenin nesnelere üzerindeki hâkimiyetine olan idealist inancıyla birey adına olan zararlı sonuçlarıyla da ilgilendi (Coser, 2010: 43). Liberal ekonomi felsefesinin en önemli yasa koyucularından olan Adam Smith de, bu birey adına olumsuz durumun farkındadır ve bunu, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

İşbölümünün ilerlemesinde, emekleriyle yaşayanların büyük bölümünün yani insanların daha büyük kısmının istihdamı, az sayıda çok basit işlemle sınırlanmış hale gelir; sıklıkla biriyle veya ikisiyle. ... Fakat bütün yaşantısı, etkileri de muhtemelen her zaman aynı olan veya hemen hemen aynı olan az sayıda basit işlemi yerine getirmekle geçen insanın kendi anlayışını ortaya koyması ve kendi keşfini uygulaması için hiçbir fırsatı yoktur. ...O, bu nedenle bu tür bir ortaya koyma alışkanlığını doğal olarak kaybeder ve genellikle bir insan varlığının olabileceği kadar ahmak ve cahil olur (Coser, 2010: 43).

Ulus-devlet birbirlerine eklenen parçaların bir arada olduğu bir organizmadır. Birey böyle bir yapının içinde erir ve organizmanın bir parçası olur. Kendisini meydana getiren öğelerin birbirini desteklediği canlı bir mekanizmaya dönüşür devlet, ulus-devlete. Dili, kültürü, inancı ve ideolojisi olan bir yapı olarak ortaya çıkar.

Toplumu biyolojik bir organizma, bir organizmayı da kendisi oluşturan parçalar arası ilişkilerin işlevsel bir bütünlüğü ele alan organizmacı toplum görüşü organizmanın parçaları ile toplumu oluşturan bileşenlerin arasında bir paralellik kurar (Ağaoğulları, 2014: 99). Bu paralellik sayesinde hem toplum doğal bir organizma gibi doğal hale gelir, hem de toplumu oluşturan parçaların işlevleri doğal işlevlermiş gibi yansıtılır. Bütünü oluşturan parçaların işlevlerine ve bütünlüğe yönelik müdahaleler, doğal olana müdahale olacağı için organizmacı toplum görüşü doğal olanın sınırlarında müdahale olmaksızın nesnelere doğal hareketleri doğrultusunda bir hareket alanının varlığını savunur. Bir nevi doğal hukuk kavramını ve *Laissez faire* anlayışına benzerlik taşıyan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir bu anlayış. İşte modern devlet “modern” unvanını benzer bir şekilde kuralların ve sınırların belirlendiği doğallaşan yasaların aracılığı ile yönetilmesi dolayısıyla hak eder.

Modern sözcüğü bu anlamda yeryüzüne inmiş evrensel değerlerin artık Tanrı, din yahut metafizik yaklaşımların yerine insanın eliyle nesnelere tabiatından çıkarılan ve nihayetinde nesnelleştirilen yasaların karşılığına denk gelebilecek bir ifadeyi yansıtmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte hareket edildiğinde yapılacak müdahalelerin ancak ve ancak doğal olan yasaların önünde ki engellerin aşılmasıyla ona gerekli özgürlüğü yaratabilmek adına yapılması gerektiği söylenebilir. Örneğin liberal ekonominin özerkliğinde yahut kendi işleyiş yasalarında toplumsal ürünün eşit bir biçimde pay edilmesi devlet işi olarak görülmez (Schilling, 1971: 341). Schilling'e göre bu anlamda devlet, liberal ekonominin olması gereken "doğal" yasaları çerçevesinde bir ortamı hazırlamakla görevlidir. Eşitliği sağlamakla değil (Schilling, 1971. 341). Öyle söylenebilir ki eşitlik vurgusu yapılıyor olsa dahi bunun ancak her insanın tabiatına uygun düşecek statünün, temelde hiyerarşideki yerinin temin edilmesi ve olması gerektiği yerde bulunması anlamında kullanılıyor olması muhtemeldir. Liberal ekonomi dâhilinde örgütlenmiş bir devletin üzerinde taşıdığı sorumluluğu gerçekleştirmesi gereken eylemleri ve devletin eylemleri konusundaki sınırlarını şu şekilde ifade etmektedir;

"O, yasalarıyla mülkiyet edinme oyununun kurallarını saptamakla yetinecektir. Bunun sonucunda da ortaya çalışmanın ve malların ödenmesinde, bir sunu ve istek (arz ve talep) dengesi çıkacaktır. Skolastik anlayışın Tanrı'sı kişisel çıkarın, kendi de bilmeden, genel refaha en iyi yardım etmesini sağlayacak bir "görünmez el" haline gelmiştir" (Schilling, 1971: 341).

Oyunun kurallarına göre oynanmadığı yerde "doğal" yasanın dinamikleri yine devreye girmektedir. Schilling'in tabiriyle bu "mülkiyet edinme oyunu"nun kuralları dâhilinde hareket etmeyen Fransa Devleti doğal yasanın doğal sonuçlarıyla yüz yüze kalarak bir ihtilal ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır. İngiltere bunu çok daha önce deneyimlemiştir.

XII. yüzyıl Avrupa için belli başlı bazı değişiklikleri içinde barındıran bir yüzyıl olarak nitelenebilir. Ticaretin canlanması, bu canlanma ile birlikte kentlerin artan nüfusu ve en önemlisi de kentli yeni sınıfların gittikçe önem kazanması olarak gösterilebilir ki bütün bunlar yeni toplumsal ve siyasi bir yapıyı doğuracak birbirine paralel gelişmelerdir (Ağaoğulları, 2014: 255). İngiltere kralının dışarıdaki güç elde edişiyile ve yeni topraklar üzerindeki artan hâkimiyetiyle ortaya çıkan otokratik yapı, demokrasi mücadelesine, anayasacı hareketlere ilham niteliği taşıyacak 1215 yılında

onaylanan *Magna Carta* (büyük sözleşme) ile son bulacaktır. Kralın “mülkiyet oyunu”nun kurallarının dışına çıkmasıyla başlayan bu süreç kralın tekrar oyunun kurallarına tabi kılmasıyla birlikte son bulmuştur. Kanunların kralın üzerinde olduğunu ve gerektiğinde kralın bunlara uymaya zorlanabileceği kabul ettirildi (Ağaoğulları, 2014: 256). Tam manasıyla Modern devlet kavramının neye tekabül ettiğiyle ilgili bir ipucu olan bu tecrübe ile Modern devletteki hukukun her şeyin üzerinde olduğu ilkesi ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu Modern devlet genel anlamda zaten böyle bir şeydi ve söz konusu olan tartışma eğer demokrasi ve anayasal bir tartışma ise, kuşkusuz her seferinde *Magna Carta*'ya bir göndermede bulunulur. Ancak bu sürecin iktisadi kökeni daha tali bir şekilde ele alınır. Siyasi sonuçları, hukuksal içeriği, Batı dünyası ve dünyanın geri kalan ülkeleri üzerindeki etkileri üzerinde daha fazla durulan konulardır. Üstelik *Magna Carta* neredeyse tamamen mülkiyetle ilgiliyken (Wiseman, 1966).

Ruhban sınıfı ve aristokrasinin üzerlerinde baskıyı kırmak adına destekledikleri halk ayaklanmaları ile sonrasında Avrupa'nın diğer coğrafyalarında gerçekleşecek olan devrimlerde halkın bu sürece dâhil edilmesine örnek teşkil edecek, başta Batı ülkeleri için sonrasında modernleşme sürecine dâhil olan yahut dâhil edilen bütün dünya ülkeleri adına bir referans noktası olacaktır. Toplumsal dengenin sağlanması adına terazinin bir tarafına halk diğer tarafına ise iktidar yerleştirilmiştir.

Magna Carta aristokrat, ruhban ve kentlilerden oluşan ayrıcalıklı çoğunluğun haklarını monarşiye karşı korudu. Bir yandan monarşi eksi gücünü kaybederken ve aristokrat sınıfın müdahalesiyle monarşinin çözülmesini sağlarken diğer taraftan ise monarşi sayesinde soylu sınıfın haklarının kısıtlanması önlenmiş oldu. Demokrasi kavramının işleyişi bir denge üzerine kuruludur ve eğer birisi doğal düzenin dışına çıktığında, örneğin iktidarın gücünü elinde bulunduranlar halk ile bastırılırken, halkın düzene karşı dengeyi bozacak şekilde bir eylemde bulunması ise iktidarın gücü ile dengelenecektir. İngiltere topraklarında ortaya çıkan yeni kentli sınıf bu anlamda gerçekten bir “ego” görevini yerine getirmektedir. “Batı uygarlığının tarihi, egonun gelişmesinin tarihi olarak da yazılabilir” diyen Horkheimer'ın bu tespiti gerçek

anlamda bir denge yahut arabulucu rolünü yerine getiren burjuva sınıfının varlığını konumlandırmada doğru bir yaklaşım niteliği taşıyor gibi görünmektedir.

Ego, iktidar ve halk yığınlarının arasında, her durumda işi kendi lehine olacak şekilde kotarmayı başaran bir görüntü sergilemektedir. Demokrasisini tam olarak oturtamamış ülkeler için genellikle yapılan tespit, bunun sebebinin bir burjuva sınıfının ortaya çıkmayışı üzerine yapılmaktadır. Örneğin Türkiye özelinden örnek verilecekse, uzun yıllardır bu tartışma yapılmaktadır. Bir dengeleyici rolünü üstlenecek orta sınıfın, burjuvanın var olmayışı. Bu demokrasinin gelişmeme sebeplerinden biri muhtemelen en önemli sebebi olarak gösterilir. Horkehimer'ın bakış açısıyla durum özetlenecekse eğer, demokrasinin eksikliğini, tam anlamıyla oturtulamamasının sebebi egonun yeteri kadar gelişmediği ile ilişkilendirilebilir. Yani bir bakıma gelişmemiş demokrasi, gelişmemiş ego ile bağdaştırılabilir. İngiltere'de olan dönüşüm ruhban sınıfı ve aristokrasinin eliyle gerçekleştirilebildiği için, toplumsal anlamda kültürel ve dini dönüşüm gerçekleştirilebilmiş, Fransa'nın aksine katı bir laik anlayış İngiltere'de ortaya çıkmamıştır. İngiltere'nin feodal anlayışın inanç noktasında ve kültürel anlamda bir temsilcisi olan Katolik Kilisesi'nden bağımsız bir kiliseye sahip olması, değişen ekonominin şartlarına uygun yönde gelişmelere inanç temelinde ve kültürel anlamda ayak uydurması böyle bir gereksinimin ortaya çıkmasına mani olmuştur. Toplumsal barış çoğu Avrupa ülkesinden çok önce sağlanmışır. İngiltere'de hukuk teamüllere göre işlemekte ve keyfilik arz etmekteydi. Hâkimlerin kararlarına dayalı olan yazılı olmayan kanunlar, maddeler halinde yazıya geçirilmiştir. Hukuk alanında hızlı bir gelişmeye yol açan bu uygulama ile Kral "oyun"u kurallarına göre oynayarak parlamentodan mülkiyet konusundaki sınırlamaları kaldıran yasalar çıkmış, kral sınırlandırılmış ve aristokratlar krala karşı bazı haklar ve özgürlükler elde etmişlerdir (Şenel, 1998: 372). Artık kanunlar onları uygulamak ile sorumlu olan merciler tarafından değil tek yasama organı olan parlamento kurumundan çıkarılacak ve değiştirilecektir. Bu gelişmelerin sonucunda bu olay bir ilke olarak yerleştirilmiş olacaktır.

Bir anlamda evrimi kurumsallaştıran İngiltere diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, örneğin özellikle de Fransa'da olduğu gibi bir siyasi devrimi gereksinmiyordu. Gerek coğrafi konumu, anavatanın birkaç katı büyüklüğünde ki

sömürgeleri (Ateş, 1989: 357), gerekse XII. Yüzyıldan başlayan siyasi ve ekonomik dönüşümün şekillendirdiği yapının bir norm halini almış olması İngiltere'nin Endüstri Devrimi'ni gerçekleştirmesine zemin hazırlayan en önemli etkenlerdi. Özgürlük mücadelesinin deneyimlerini diğer Avrupa ülkelerinden daha önce yaşayan İngiltere, liberalizm anlayışının ve liberal politikaların beşiği sayılacaktır.

2.1.4. Fransız Devrimi

Tarihin kaydettiği en büyük toplumsal dönüşümlerden biri olan Fransız Devrimi zamanındaki cereyan eden diğer toplumsal olaylara göre köklü ve daha derin sonuçları doğuran bir harekettir (Hobsbawn, 2012: 64).

Fransız Devrimi tabandan yani toplumdan gelen bir hareket olarak değerlendirilmesine karşın, devrim sosyo-ekonomik gerçeklikler temel alınarak değerlendirildiğinde bir burjuva devrimi olarak nitelendirilebilir (Demir, 1989: 55).

Yüzlerce yıldan beri krallar tarafından yönetilen Fransa, mutlak monarşinin idaresi altında yönetilmekteydi. Kralın egemenlik hakkını Tanrı'dan aldığı ve hiçbir güce karşı sorumlu olmadan, halkını yönetmek hakkı olduğu gerçeğine dayalı bu anlayış, salt kral merkezli bir yönetim anlayışına dayalıdır (Yakut, 69). Platoncu etkilerle şekillenmiş Patristik düşünce, giderek yerini felsefi köklerinde Aristoteles felsefesinin yer aldığı Skolastiğe bırakmaktaydı. Bilmek için iman şart koşan Patristik felsefe bu anlamda önceliği imana vermiş, bir anlamda vahiy bilginin, aklın önüne geçerek akli ve bilgiyi geri planda tutan bir anlayış sergilemiştir. Kuşkusuz bu manada yetkilerini doğrudan Tanrı'dan alan kral sorgulanamaz mutlak bir idare yetkisine sahip oluyordu.

Aquinumlu Thomas tarafından Aristoteles felsefesi ile Hristiyan teolojisinin bir sentezi ile ortaya çıkan Skolastik anlayış, Patristik felsefenin vahiy birincil sıraya koyduğu gibi bilgiyi yahut akli birincil sıraya koymaz. Temeldeki anlayışı vahiy ile bilginin birbirlerini tamamlayan unsurlar olmasıdır (Ağaoğulları, 2014: 257-258). Bu sentezden ortaya çıkan siyasi ortamın yansımaları, sorgulanamaz egemenliğini Tanrı'dan alan monarşinin karşısına bir denge yahut destekleyici olacak şekilde bilgi ve aklın yerleştirilmesiyle son bulmuştur. Bir dengeleyici unsur olarak aristokrat sınıf mutlak gücün karşısında konumlanacaktır. Bu dengeleyici unsurların İngiltere'de

daha önce çıkmış olması ekonomik anlamda daha ileri bir seviyeye gelmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Denilebilir ki, “ego”nun diğerlerine nazaran erken gelişmesiyle birlikte, böyle bir denge ihtiyacı daha önce belirmiş olabilir.

Fransa’da bu anlamda “ego”nun gelişimi yüz yıl kadar sonra gerçekleşecektir. Fransız Devrimine kadar olan süreç dâhilinde siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda birçok dönüşüm yaşandı. Bazı kurumlar bu dönüşümlerin hızına paralel olacak şekilde dönüşümlerini gerçekleştiremediler. Sanayi geliyordu, sanayici ve tüccarlar ekonomik ve toplumsal anlamda ciddi bir yer teşkil ediyorlardı. Ancak aynı manada değişen ekonomik koşullara ayak uyduramayan yerleşik yapılar gelişmenin önünde engeldiler. Feodal ekonominin örgütlenme yapısı ticaretin daha hızlı, daha kolay ve sorunsuz gerçekleşmesi adına engel teşkil etmekteydi. Üstelik ekonomik ve toplumsal hayatta önemli bir yeri teşkil etse de burjuva sınıfının siyasi anlamda her hangi bir yer teşkil ettiği söylenemezdi. Burjuva ekonomik gücüne denk olacak şekilde politik bir güce de kavuşmayı hedeflemekteydi. Devrime varana kadarki süreç içerisinde köylüler eski durumlarına nazaran toprak sahibi olma konusunda ve ekonomik anlamda belli başlı haklar ve ilerlemeler elde ettiler. Daha fazlasının önündeki engeller devletin ve ayrıcalıklı sınıfların üzerlerine yüklemiş oldukları yüklerdi (Huberman, 2015: 168). Durumu nispeten iyi olan köylülerin dışında, kırsalda ve şehirlerde oldukça zorlu şartlarda yaşam mücadelesi vermeye çalışan insanlar da vardı (Göze, 2009: 588).

Fransa ekonomik açıdan tam bir çöküntü içerisindeydi. Bu ekonomik çöküntüden dolayı halkın içinde bulunduğu sefalet durumu (Göze, 2009: 570) ile burjuvanın ekonomik ve siyasi açıdan daha güçlü bir konuma gelme arzusu iki gruba bir araya getirmiştir. Bu durum burjuva sınıfının politik anlamda güç elde etmesine yarayacak bir ortamı doğurmuştur. Bu iki sınıf bir araya gelerek mutlak monarşiye karşı birlikte direndiler. Devletin gücüne karşı, halkın gücünü kullanan burjuva sınıfı Fransız Devriminden en kazançlı çıkan grup oldu. Devrimin arkasındaki güçler, zanaatkârlar, sanatçılar, düşünürler, köylü sınıfı, işçiler ve pek tabii burjuva sınıfı olmuş olsa da, Devrim süresince ve Devrim sonrasında burjuva sınıfı mutlak monarşinin boşalan unsurlarının yerine geçerek egemen bir güç olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Burjuva bu süreci kendi lehine oldukça başarılı bir

biçimde yönetmiştir ve bu sebeptendir ki Fransız Devrimi bir anlamda burjuva devrimi olarak anılır (Demir, 1989: 55). Devrimde daha yoksul işçi sınıfının sözcülüğünü yapan Marat süreci şu şekilde özetlemektedir;

“Ayaklanma anında halk sayı gücüne dayanarak her engeli yıkıp geçti; ama başta ne kadar güçlü olsalar, sonunda usta, becerikli ve kurnaz olan üst sınıf komplocularına yenildiler. Yukarı sınıfın eğitim görmüş incelikli entrikaları başlangıçta despotlara yönelikti: Ama onların güvenini kazanıp kudretlerinden yararlandıktan sonra despotları kovdukları ayrıcalıklı yere yerleşmek, sonra da halka karşı dönmekti amaçları. Devrimi yapan ve yürütenler toplumun alt tabakalarıdır, işçiler, zanaatkârlar, küçük esnaf, köylüler, plebler, talihsizlerdir; utanmaz zenginlerin *canaille* (ayak takımı) dediği ve Romalıların utanmadan proletarya diye adlandırdıklarıdır. Ama yukarı sınıfların sürekli gizledikleri şey, devrimin sadece toprak sahipleri, avukatlar ve düzenbazlar yararına yolundan saptırılması olgusudur” (Huberman, 2015: 172).

Daha önce sözü edildiği üzere, hukuktan mülkiyet kavramı çıkarıldığı takdirde geriye yazılmaya değer pek fazla bir şey kalmaz. Bunun bir örneği Napoleon Yasası’nda görülebilir. Huberman bu yasanın 2000 maddesinden yalnız yedisinin emeği, sekiz yüze yakınının ise mülkiyeti ele aldığını söylemektedir (Huberman, 2015: 172).

Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte değişen ekonominin yapısına uygun olacak yönde dönüşen yahut dönüştürülen siyasi iktidarın yapısı sonrasında giderek varlığı güçlendirecek olan burjuva sınıfının önündeki en büyük engel oldu. Mutlak monarşinin en başarılı biçimini yaşayan Fransa’da mutlak monarşi kentli sınıfın feodal baronların karşısına dengeleyici ve baskın bir güç olarak merkezi yönetimi desteklemeleriyle birlikte çıkmıştır. Ancak sonra gücün dengeyi bozacak şekilde merkezi iktidarın tam anlamıyla kendinde toplanması burjuva sınıfını yine bir denge arayışına sürükledi. Feodal baronları mutlak monarşi ile bastıran kentli sınıf bu kez monarkı halkın gücüyle baskıladı. Ama onu yok etmedi. Kendi gereksinimleri doğrultusunda şekillendirdi. Çünkü onu yok ettiğinde piyasa ekonomisinin şartlarına göre örgütlenilmesi gereken toplumu şekillendirme konusunda en büyük araçlardan mahrum kalırdı. Üstelik Devrim’de görüldüğü üzere eğer kitlelerin desteği olmasaydı asla başarılamayacak bir süreci Devrim ve bu kitle aynı zamanda baskılanması gereken bir gücü teşkil ediyordu. Aksi takdirde bu güç kendisine dönebilirdi.

XII. ve XIII. Yüzyıllarda gerçekleşen devrimlerle şekillenen İngiliz siyasetinde hiçbir figür dışarıda bırakılmamıştır. Sadece güçleri dengelendi. Ancak yönetimin içerisinde bütün figürler bulunmaya devam etti. Hatta halen daha devam

etmektedir. Orada mutlak monarşiye karşı direnişin unsurları Fransa'dakilerden farklılık taşıyordu. Orada aristokrasi, kentli sınıfı ve ruhban sınıfı halkı arkalarına alarak mutlak monarşiyi ortadan kaldırdılar. İngiliz parlamentosunda *Magna Carta*'dan sonraki süreçte, aristokrat sınıfla burjuva sınıfının varlığı bunun göstergesidir. Oysa Fransa'da mutlak monarşi ile birlikte aristokraside ortadan kalkmıştır. Burada aristokrasinin varlığını devam ettirmedeki en büyük başarısı muhtemelen sadece toprağa dayalı bir üretim anlayışına bağlı kalmayıp aynı zamanda ticarete ve sanayi üretimine dâhil olması ile ilgilidir (Huberman, 2015: 173).

Aristokrasinin bu esnekliği onun İngiltere adına tarih sahnesinden silinmesine engel olmuştur. Aynı zamanda İngiltere'de hiçbir zaman kıta Avrupası'nda olduğu gibi özellikle Fransa'daki gibi katı bir laiklik anlayışı uygulanmamıştır. Tanrısal yetkilerin zuhur ettiği mutlak monarşiye karşı ve onun sorgulanamaz egemenliğine karşı, diğer bir direniş unsuru olan Skolastik felsefeyi benimsemiş ruhban sınıfı, bu süreçte yer alması ve manevi anlamda önemli bir yer teşkil etmesi onu da tarih sahnesinden silinmekten kurtarmış ve toplumsal yapının içerisindeki varlığı her daim devam etmiştir.

Katoliklik, Protestanlık ve en önemlisi Calvinist öğretilerle şekillenmiş Anglikanizm inancı ve bu inanç çerçevesinde kurulan Anglikan Kilisesi'nin liderliği kraliyet ailesinin en yukarıdaki şahsına karşılık gelecektir. Halen daha bunun böyle devam ediyor oluşunun İngiltere'yi kıta Avrupası'ndan ayıran önemli unsurlardan biri olarak söylenebilir. Düşünsel kısmını Skolastik felsefenin şekillendirdiği mutlak monarşinin sınırlandırılması düşüncesi İngiltere'de başarıyla gerçekleştirilmiş ve bu anlamda bir geriye dönüş yaşanmamıştır. Fransa'da yine bu felsefenin şekillendirdiği aristokrat sınıfının kralın karşısında bir baskı yahut dengeleyici unsur oluşu vahyin, Tanrı'dan gelen egemenliğinin karşısına akli ve bilgiyi konumlandırmada yeterli olmamıştır. Bir kültürel altyapı gerektiren bu süreç bir nevi burjuva ve kentli işi olarak durmaktadır. Fransa'da tam tersine işleyen bir süreç gibi görünen aristokrasinin karşısına mutlak monarşinin güç unsuru olarak konumlandırılması Patristik felsefenin yeniden canlanışına, bir nevi geri dönüşe işaret etmektedir.

Bir araç olarak kullanılmaya çalışılan mutlak monarşinin gücü sonrasında kentli sınıfın karşısına bir heyula gibi dikilmiştir. Şüphesiz burjuva bir geri dönüş yaşamak istememektedir. Sürece ayak uyduramayan bütün yapılar gibi din de bundan nasibini aldı. Bu sebeptendir ki burjuva devriminden sonra Fransa kendi dini kimliğe saldırmış ve katı bir laiklik anlayışı izlemiştir. Tanrı ile iktidar bağlantısı kesilmiş (Göze, 2009: 581) devletin laikleşmesi ile birlikte yeni yönetim biçimi olan demokrasi ve liberalizmin getirmiş olduğu mülkiyet ve zenginlik kavramları temel kavramlar olarak yer almıştır.

Kapitalizm yeni ortaya çıkan yapının felsefesini oluştururken, toplum devrime egemen olan burjuvanın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmiştir (Göze, 2009: 581). Fransa’da dini gelenek ve onun yaratmış olduğu kültür bir anda bıçak gibi kesilip atılmıştır. Belki de bu yüzden yaşananlar devrim olarak nitelenmeyi hak eder. Bu açıdan bakıldığında İngiltere evrim çizgisindeki en başarılı ülke olarak değerlendirilebilir. Tam manasıyla gelenekten bir kopuş yaşamadan ilerleyişini sürdürmüştür.

İngiltere, kıta Avrupası’ndan daha az yıpratıcı ve kanlı olacak şekilde ilerleyişi gerçekleştirmeyi başarmıştır. Halen daha esnek yapısıyla şartlara kolay uyum sağlamasıyla eski egemen gücünde olmasa da belirleyici rolüyle evrimin en önemli aktörlerinden sayılabilir. Evrim çizgisinde görünürde Fransa’nın bir geri dönüş yaşadığı söylenebiliyor olsa da, bir sıçramayla birlikte evrim çizgisindeki yerini almayı başarmıştır. “Mülkiyet oyunu”nun kurallarının dışında hareket eden kral, kuralların sınırlarına geri döndürüldü ve artık bütün yapılar bu kuralların çerçevesinde hareket etmek durumundadır.

2.1.5. Burjuvanın Devlet Aygıtı

Modern kapitalizm devlet yapılarının nasıl bir kimliğe ve ideolojiye sahip olduğuna bakmaksızın, ister totaliter yahut faşizan olsun, teokrasi veya demokrasiyle yönetiliyor olsun, devlet yapısının kanunları ve kurumları aracılığı ile ülke iç pazar ve piyasasında, kapitalizmin dolaşımına ve sınırsız kar biriktirmesinin önünde devletin herhangi bir engel çıkarıp çıkartmadığı ile ilgilenir (Habermas, 2008: 11-12).

Avrupa’da feodalitenin çöküşü ve Kilise’nin kırılan siyasal nüfuzuyla birlikte dağınık ve çatışan otoriteler arasında bölünmüş olan insanları ülke ve millet kavramları etrafında toplayan yeni bir kuruluş olan ulus-devlet farklı örgütlenme biçimiyle, siyasal bir bütünleşme ile tarih sahnesindeki yerini almıştır. Daha önceki örgütlenmelerden farklı olarak karşılık geldiği şey, modern devlet kavramı olacaktır. Yeni, olması gereken yahut çağa uygun olarak çağdaş kelimelerine denk gelecek şekilde, yeniçağa uygun olarak yapılanmış çağdaş devlet. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türk devletleri dönemlerinin en modern devletleri sayılabilir. Tarıma dayalı ekonominin siyasi yapılanmasında en başarılı kurumlara sahiptiler. Öyleyse devletin modernliğini Batı özelinde ele almak daha sağlıklı bir bakış açısı sunacaktır.

Yeniçağa uygun olarak örgütlenmiş devlet olan modern yahut ulus-devletin çağın ekonomisine, kültürüne, düşün sistemine göre örgütlenmesi genel anlamıyla modern devleti şekillendiren unsurlardır. Ekonomik etkenler yeni bir siyasal ve toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Çağın ekonomisi ile eşit düzlemde yeni ekonominin felsefesine uygun olarak çağdaş devlet ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Batı’nın modern devleti ulus-devlettir. Hangi belirlenmiş etkenler böyle bir yapının ortaya çıkışını zorunlu kılmıştır? Güç biriktirme arzusu ve bu biriktirmenin felsefi dayanakları Roma’dan ve Yunan’dan miras kalmıştı. Meşruiyetini tanrılardan, doğanın, kendisinden, dinden sağlayan felsefe, yerini milli şuur, ortak amaca bırakmıştır. Söylencelerin niteliğinde pek bir değişiklik olmasa da gelişen kapitalizm daha büyük bir iş organizasyonunu gerektirir. Bunun kölelikle, serflikle, kentsel vatandaşlıkla sağlanabilme ihtimali yoktu. Yeryüzü bir bütün olarak meta alanına dönüşmüş, iş artık çok daha büyüktür. Bütün bu işler bir örgütlenme, kurumsallaşma ve işlerin yürütülmesi üzerine bir topluluğun dizaynı tek başına burjuva sınıfının gerçekleştirebileceği eylemler değildir. Bunun için kurumsallaşmış bir iktidar gücü ve örgütlü bir toplumun varlığı gereklidir. “Ortak yarara” hizmet edecek bir toplum. İktidarın gücü halkın gücü ile bastırılır, halkın gücü ise iktidarın gücü ile. Burjuva aklı üretim tarzının, kapitalist ekonominin gerektirdikleri yönünde yasaları belirler. Bu yasaların uygulanışı ise devlet aygıtı tarafından gerçekleştirilir.

Devlet aygıtı sınırları belirli olan bir toprak parçası üzerinde kapitalist ekonomi anlayışının maddi ve zihinsel bütün unsurlarını ülkenin en ücra noktalarına kadar iletir. Batılı ülkelerin coğrafi keşiflerle birlikte ele geçirdikleri topraklardaki insanlar nasıl bir anda kendilerini tarih sahnesinde buldular ve geri kalmış uygarlıklar olarak nitelendirildilerse, aynı biçimde bir ülkenin sınırları dâhiline ancak sistemin dışında olan insanlarda devlet aygıtının iletildiği kültür ve maddi anlayışlarla kendilerini sistemin içerisinde bulmuş oldular. Bu yapılmazsa bir toplumdan bahsedilemez. Herkesin “ortak iyi”ye ortak çıkara hizmet etmesi gerektiği kabul edilirse, sınırların dâhilinde ancak sistemin haricinde bulunan kendi başına hareket eden, yalnız küçük dünyasının gereksinimleri doğrultusunda bir yaşam süren insan bir nevi ahengi bozan, sisteme aykırılık taşıyan eylemler sergilemiş olacaktır. Kapitalist ekonomi homojen bir kültürü gerektirir. Çünkü “ortak iyi” kavramı, kültürel olarak da herkes tarafından kabul edilip özümsemeyi gerektirir. Ortak bir erekten bahsedilecekse eğer, herkesin bu amaca doğru güdümlenmiş olması gereklidir. Bu bir kültür aktarımıyla elde edilir. Ortak ahlaki değerlere ve değer yargılarına sahip olunmalıdır. Yasaların herkes tarafından özümsemesi ortak ahlaki değerlerin özümsemesi ile olacaktır ki, genel olarak hukuk, ahlak kurallarından bağımsız ele alınamaz. Şüphesiz burada ahlakın öznel yahut nesnel bir ele alınışına vurgu yoktur. Bu, ülkenin her yerinde müşterek şekilde gerçekleştirilen bir eğitim kampanyası ile gerçekleştirilebilir ve ancak bu, kurumsallaşmış, sınırları içerisinde mutlak bir hâkimiyete erişmiş devlet eliyle gerçekleştirilebilecek bir eylemdir. Ülkenin her yerinde müşterek bir şekilde yürütülen eğitim süreci ile insanlar ortak bir ahlaka, değer yargılarına, kültüre ve tarihi geçmişe, bunlar dolayısıyla da ortak gelecek hedefine sahip olmuş olurlar. Bir toplumun uyum içerisinde hareket edebilmesi için aralarında kültürel farklılıklar ortadan kaldırılmalıdır. Bu dilin kullanımı ile geçerlidir. Sadece ortak bir ana dile sahip olmak değil, o dili ortak bir aksan ile ülkenin her yeriyle iletişimi sağlayacak biçimde olmalıdır. Ulusal dillerle birlikte aynı zamanda ulusal bir bilinç yaratılır (Şenel, 1998: 366). Bu anlamda ulus-devlet içerisinde kapitalizm farklılıkları törpüler, kültürü, inancı homojenleştirir. Ancak üretim anlamında bir farklılaşma söz konusudur. Belki de homojen bir kültürü, inancı, ortak bir amaçta buluşmayı sağlayan etken burada yatmaktadır.

Üretim sürecinde farklılaşan üretim eylemleri karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesinde her bireyin uzman olduğu bir alanda diğerlerinde bağımlılık yaratırken, diğer eylemler konusundaki yoksunluğu, eksikliği onu da diğerlerine karşı bağımlı kılacaktır. Herhangi bir alanda uzmanlaşmış biri, diğer uzmanların karşısında cahil durumdadır (Habermas, 2008: 47). Öyleyse hiçbir birey diğerlerinin eylemini yadsıyamaz. Belki küçümseyebilir, daha önemsiz görebilir ancak varlığı sorgulanamaz. Muhtemelen bir uzmanlığın değeri onun sistemin işleyişindeki katkısı ile doğru orantılıdır. Örneğin bir hukukçu mülkün yasal güvenliği ile ilgilidir ki bu onu mesleklerin hiyerarşisinde üst sıralara kondurur. Bir hekim yine bir mülk olarak sayılabilecek vücudun sağlığı ile ilgilenir, hem de ekonomik anlamda mülkün sürekliliği ve gelişimi adına toplumun sağlığı ile. Hekim de mesleklerin hiyerarşisinde yine üst sıralarda yer alacaktır. Piyasa ekonomisinin yaklaşımı ile ele alınacaksa bu konu, denilebilir ki, bir mesleğin elde edilişi ne kadar zor ise ve ikamesi yine aynı yönde kolay sağlanamıyorsa o meslek daha değerli addedilecektir. Örneğin bir inşaat işçisinin mesleği elde etmesi ve icra edenin ikamesi kolaydır. Ama kuşkusuz sistem içerisinde o mesleğin icrası da gereklidir. Bu şekilde fertlerinin birbirlerine icra anlamında bağımlı hale geldiği toplumun ortak bir kültürde, inançta buluşması bir nevi kolaylık arz eder. Herkes mesleğinin hiyerarşideki konumuna bakmaksızın bütüne hizmet eder. Ortak bir tarih, kültür, adalet ve ahlak anlayışına sahip olacak olan toplumun fertleri standardize edilmiş olur.

Üretim sürecindeki heterojenlik üretimin verimliliği üzerine ne kadar avantajlı ise tüketim adına homojen bir kültüre sahip olmak bir o kadar avantajlıdır. Standart ürünler standardize edilmiş kitlelere hitap edecektir. Bireyin kendi nevi şahsına münhasır kültür anlayışı gibi bütün bir toplumun ortak bir kültür altında buluşması, örneğin Fransız yahut İngiliz kültürü olarak tanımlanabilecek bir bütünün kültür anlayışını yansıtacaktır. Bir ulusun tanımlanabilecek bir kültürü ve karakteri ortaya çıkacaktır. Bugün bu karakterlerin eylemleri halen daha tartışma konusudur, örneğin Fransa'nın uluslararası bir durum ile ilgili tepkisinin nasıl olacağı, herhangi bir ülkenin uluslararası konjonktürde cereyan eden bir olaya karşı tavrını nasıl sergileyeceği soruları, ülkelerin toptan kimliğiyle birlikte sorulmaktadır. Bu bir nevi bir şahsın bir olay karşısında nasıl bir tavır takınabileceği ile ilgili öngörude bulunmaya benzer. Öyleyse ulus-devlet bir karakter olarak tanımlanabilir.

Diğerlerinden farklı olarak bir kişiliğe sahiptir. Refleksleri, kültürü ve hatta dini inancı olan bir karakter.

Devletin bir dini olup olmayacağı bir tartışma konusudur ve eğer inancı çağın gerektirdikleri ile uyum içerisinde ise bu mümkündür. Fransa da olduğu gibi eğer bu inanç donmuş kaideleri içeriyorsa çağın gerektirdiklerine aykırılık teşkil ediyorsa, bu inanç yadsınmalı ve bir bireyde olabileceği gibi devlet de dinsizliği seçmelidir. Bu bir teoloji anlamında dinsizleşmedir. Yoksa henüz ideolojiler ortaya çıkmadan farklı kültürlerin birbirleri ile olan çatışmasının zihinsel kısmı dinlerdi ve onlar o dönemin ideolojileri idiler. Katolik Protestan savaşı, çok daha önce gerçekleşmiş olan Müslümanlara karşı verilmiş olan Haçlı Seferleri çıkar temelli olan bu savaşların ideolojik kısımları dinler tarafından şekillendirilmiştir. Öyleyse ulus-devlet yeni bir din seçmiş oldu. Bu seküler dindir. Bunlar beşerin dini olarak yorumlanabilirler. Yani ideoloji beşerin dinine denk gelen şeydi. Bu anlamda her ulus bir ideolojiye sahip olarak esasen yeryüzüne ait olan bir dine sahip oluyordu. Kendi çıkarının peşine düşen her “birey” gibi, kişilik sahibi olan ulus-devletin de kendine has çıkarları olacaktır ve o da çıkarları uğruna savaşacaktır.

2.1.6. Doğa Durumunda Ulus-Devlet

Burdeau “devlet, insanlar onu düşündükleri için vardır” demektedir (Kapani, 2015: 44). Onun ne olduğu ile ilgili düşünceler oldukça farklılık içermektedir. Onun tahayyülü ve bu tahayyül ile var edilişi, insanların kişisel yargıları ya da sistematik düşünce kalıpları çerçevesinde birbirinden ayrılır. Denilebilir ki devletin birçok var ediliş varyasyonu vardır. Platon’a göre devlet, filozof-kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde ortaya çıkması, Aristo için bireyin yani “ego”nun siyasi olarak dâhil olduğu organik yapı, Hobbes için insanın varlığını güvence altına alan siyasi güç ve Hegel için tanrının yeryüzündeki yansımasıdır (Habermas, 7). Marksistler için ise “Bir sınıfın diğer sınıfların egemenliği altında bulundurduğu bir örgütlenme” (Kapani, 2014: 42). Ya da egemenlerin baskı aracı (Habermas, 7). Bu görüşlerin hepsi, muhakkak ki düşünürlerin kendi dünya kavrayışları ile ortaya çıkan düşüncelerdir. Hangi görüşün gerçeğe ulaşmada yakınlık taşıdığı uygulamaların sonucu ile ortaya çıkabilecektir.

Fransa’da mutlak monarşinin ve feodalitenin çöküşü ile birlikte burjuvazinin ülkenin sınırları içerisinde önünde bir engel kalmamıştı. Bir tüccar, sanayici için sadece içinde bulunduğu topraklar değil, tüm yeryüzü bir iktisadi alandır. Burjuvanın yaşam alanının özgürleştirmek için çıkarılan yasalar, serbest piyasanın kuralları, Napeoleon orduları tarafından Avrupa’nın bütün topraklarına doğru naklediliyordu. Fransa’nın işgal ettiği her ülkede feodalite yıkılmıştı (Huberman, 2015: 172). Üstelik gittiği her yere ulusçuluk anlayışını da götürmüş oluyordu (Ateş, 1989: 134). Sonrasında Avrupa’nın diğer ülkelerinde de yeni ekonominin kurallarına uygun olacak şekilde ulus ve ulus devlet hareketleri başlamıştır. Böylelikle ekonominin önündeki engeller sadece ülkeler bazında değil kıta genelinde kalkmış olacaktı. Yeni ekonominin devleti, yeni ekonominin özgürlüğünü temin etme adına işleyen bir aygıt dönüşmüştü. Avrupa’nın geneline yayılan uluslaşma hareketi tarih sahnesine kişilik sahibi yeni devletlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Belli sınırlar dâhilinde ancak farklı etnisite yahut kültürlerle sahip olan insanların bağımsızlık talebi ile bir dinamizm kazanmış olsa da genel anlamıyla bu ülkelerdeki orta sınıf ekonomik anlamda serbestliği Fransa’daki orta sınıfın başarısına öykünerek talep etti. Fransa bu anlamda başarılı bir rol model olmuştur.

Almanya hem büyüyen sanayisi ve gelişen ekonomisi sayesinde, hem de Napoleon’un yayılmacılığına bir tepki olarak diğerlerine nazaran geç te olsa, ulus olma hüviyetine kavuşmuştur (Ateş, 1989: 251-256). Diğer taraftan İtalya Machiavelli’nin hayalini uzun yıllar sonra gerçekleştirerek ulus kimliğine kavuştu. Böylece sahneye yeni karakterler çıkmış oldu. Diğer Avrupa ülkeleri özellikle Almanya, İngiltere Fransa kadar güç elde etti ve durumu eşitleyecek hatta denge arayışında Fransa ve İngiltere’nin terazide bir kefede bulunarak ancak dengeleyeceği bir konuma gelmişti. Avrupa’daki güçler eşitleniyordu. Hobbes’un “doğa durum”daki savaşı doğuran temel neden olarak gördüğü bir eşitlik durumu (Ağaoğulları, 2014: 435).

Mutlak bir egemenin bulunmadığı bir toplulukta her ferдин ancak kendi çıkarı doğrultusunda bencil eylemleri sergileyeceğinden ötürü Hobbes bir egemenin varlığının önemini vurgular. Esasen doğa durumu “ego”nun yükseldiği bir döneme işaret eder. Herkesin kendi doğruları ve kendi çıkarının haklılığı, özneliğin geliştiği

bir hal gibi durmaktadır “doğa durumu.” Sürekli çatışmanın, güvensizliğin olduğu kaos ortamının temelinde yükselişe geçmiş birey için varlığı adına tehlikeli bir ortamı doğurur (Şenel, 1998: 419-420). İşte bu doğrultuda denilebilir ki uzun vadeli çıkarları adına bireyselliklerinden vazgeçmiş fertlerin oluşturduğu topluluk ve parçaların bir araya eklemesiyle oluşan, ortalama benliğin zuhur ettiği ulus-devlet de bireyin “doğa durumu”nda olduğu gibi yine kendi çıkarı ve kendi benliği için mücadele edecektir.

Avrupa'nın birbirleri ile denkleşen ülkeleri üzerinde bir egemen olmadan doğa durumuna benzer bir ortamın içerisinde buldular kendilerini. Örgütlü benlikler kendi çıkarları peşinde mücadele veriyordu. Hobbes'un eşitliğin güvensizliğe neden olacağı ile ilgili yaklaşımı ve güvensizliğin sonucunu savaş olarak tanımlamasının haklılığı, ulus-devletlerin yükselişinden sonra yaşanan savaşlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bireylerin güvensizlik durumundan kurtulabilmek adına başkalarına hükmetmek ve onları kendi egemenlikleri altına alma isteği, eşitlik durumunun yaratmış olduğu güvensiz ortamdan çıkabilmek adına, sürekli bir “güç isteği”ni ve başkaları üzerinde hâkimiyet kurma çabasını doğurur (Ağaoğulları, 2014: 435). Aynı şekilde bir karakter olarak ortaya çıkan ulus-devlet de kendi varlığını güvence altına almak adına, diğer uluslar üzerinde bir tahakküm arayışına girer. Avrupa'nın içinde bulunduğu bu doğa durumu sonrasında I. Dünya Savaşı'nı başlatacaktır.

3.BÖLÜM

3.1. Post-modern Çağda Devletin Değişen Rolü, Değişen Birey ve Toplum Tipleri

3.1.1. Dünya Savaşları

Avrupa ülkelerinin ulus hüviyeti kazanmalarına etken olan yahut bu süreci onlar adına hızlandıran en önemli gelişmelerden biri Napolyon Savaşları olmuştur. Bu süreci tarih bir ilerleme olarak görmüş ve gereğince takdir etmiştir (Huberman, 2015: 174). Bir ulusun topyekûn bir savaşa dâhil oluşu Napolyon Savaşları ile gerçekleşmiş, Fransa ordularının başarılı örgütlenmesi, henüz ulus olma aşamasında olan diğer Avrupa ülkeleri nezdinde bir örnek teşkil etmiştir (S.Y. Ateş, 2012: 48). Burada bütün bir ulus psikolojik olarak savaşlara hazır hale getiriliyor, savaşmaya elverişli olan erkekler, fiziksel ve psikolojik olarak, devrin yeni söylencesi olan vatan için ölme söylencesi ile birlikte ulusal ordulara hazırlanıp dâhil ediliyorlardı (S.Y. Ateş, 2012: 48–49).

Doğa durumundan başarıyla çıkan, evrim çizgisinde diğer Avrupa ülkeleri ile denkleşen Almanya ve İtalya ulus olma hüviyetini kazanmışlardı. Özellikle Almanya'nın sanayi ve teknoloji anlamında Fransa ve İngiltere'yi yakalaması ve okyanusun diğer ucunda geleceğin süper gücü olacak olan ABD'nin yavaş yavaş tarih sahnesinde güçlü bir aktör olarak yer alması Fransa ve İngiltere'nin konumlarını sarsacak gelişmelerdi. Avrupa'da özellikle Almanya'nın bu iki ülkeyle güç

bakımından eşit seviyeye gelmesi, hatta bazı alanlarda daha güçlü bir konuma ulaşması Avrupa'daki güç dengesini sarsmıştı (Armaoğlu, 1992: 17, 19). Özellikle ulus-devlet hüviyetinde ülkelerinin sınırlarını diğer ülkelerin mallarına kapatan ülkeler ve okyanusun diğer ucundaki ABD'nin yine aynı yolu izlemesi İngiltere ve Fransa'nın ekonomik sınırlarını sarsmaktaydı. Ulusların diğer uluslara karşı kaleler ördüğü bu döneme tekelci kapitalizm dönemi denmektedir (Huberman, 2015: 274). Aşırı üretimle ellerinde biriken mallara yönelik yeni pazarlar ve yine ekonominin seyri adına hammadde arayışına düşen başta İngiltere ve Fransa sömürge arayışlarına başladı. Kuşkusuz kendi tekelci kapitalizm anlayışı benliğini bulan her ulus-devlet için geçerli bir durumdu. Aynı şekilde Avrupa'nın diğer ülkeleri ve ABD aynı arayışın peşine düşmüşlerdi. Böylece sömürge çağı başlamış oldu. Bu sömürü içeride ve dışarıda eş zamanlı gerçekleştirilmekteydi. İçeride ulusun bekası adına gerçekleştirilen sömürge, dışarıda "uygarlaştırma projesi" olarak yansıtılıyordu (Poyraz ve Arıkan, 2003: 61-71). Oysa daha önce kendi topraklarını sömürge haline getiren "ego" bu kez gözünü dışarıya çevirmişti. Her menfaat mücadelesinin bir söylencesi vardır. Bu isterse Haçlı Seferlerinin menfaat temelli din savaşları olsun, isterse Aydınlanma'ya kadar varan "büyü bozumu" veyahut "medeniyet" projeleri ya da özgür dünya söylencesi. Kavramlar sadece gerçeklerin üzerini örtmek ve onları meşru kılmak adına ortaya atılmış ve insanların bunlara inanılması umulmuştur. Bunun boşa çıkmadığı da görülmektedir. Örgütlü benlikler yahut benlik örgütleri bu beşerî dinlerin sözcülüğünü yaparak dünyayı parselleme yarışına girdiler. Bu yarış muhtemelen İskender'den sonraki en büyük küreselleşme hareketlerinden biriydi. Böylelikle 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı. 1918'de savaş sonlandı. Kazananların da kaybedenler kadar ağır bedeller ödediği savaştan tam manasıyla bir galibin çıktığından söz edilemez. En azından devletler ve halkları adına bir kazananın çıkmadığı söylenebilir. Yoksa savaşın dönem için çok büyük sayılabilecek rakamlarda ciddi maliyetleri olmuştur. Kuşkusuz bu birilerini kazançlı çıkarmıştır. Ancak okyanusun diğer tarafındaki küresel aktörün Avrupa'nın içine düşmüş olduğu durumu lehine çevirmiş olması muhtemeldir.

Avrupa'da güç dengesi halen daha eşit bir düzlemdeydi. Ancak savaştan büyük zararlar gören Avrupa'nın karşısına yeni rakipler olarak ABD ve Japonya çıkmıştı (Özcan, 2014). Batı kapitalizmi adına bu savaşın en başarılı sonucu, devasa

kaleleriyle karşısında büyük bir engel olarak duran monarşilerin ve imparatorlukların yıkılmasıdır. Ancak yine de taşlar yerine oturmuş değildi, “doğa durumu”ndaki savaşın en büyük sebebi olan eşitlik devam ediyordu, üstelik yıkılan monarşilerin, aristokrat yapının ve imparatorlukların zihni kalıntıları da sürmekteydi. Taşların yerine oturması için bir savaş daha gerekti.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ve İkinci Dünya Savaşı'na varan süreçte üç önemli olay cereyan etmiştir. Bunlarda ilki Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik Devrimi'dir. İkincisi Almanya'da Nazizm ve İtalya'da Faşizmin ortaya çıkışı ve üçüncü olarak da 1929'da yaşanan ekonomik krizdir. Almanya ve İtalya ulus olma hüviyetlerini henüz kazanmışlardı. Akabinde ulusun benliğinde derin yaralar açacak şekilde ağır bir mağlubiyet yaşadılar. Artık kendini bir topluluktan bağımsız olarak tanımlama şansı olmayan bu ulusların parçaları olan insanlar aynı şekilde bu mağlubiyeti yaşadılar ve derin bir ezilmişlik duygusuna kapıldılar. Özellikle Almanya'nın savaş sonrasında yüklü bir borcun altına girmesi, 1929 yılında yaşanan “Büyük Buhan”la birlikte Almanya'yı İkinci Dünya Savaşı'na hazırlayan gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir (Bakırtaş ve Tekinşen). İngiltere ve Fransa ulus kimliklerini kazandıkları andan itibaren diğer Avrupa ülkelerinin öykünecekleri başarılar elde etmişlerdi. Ancak İtalya ve Almanya'da süreç böyle işlemedi. Şiddet ezilmişliğin ve ezikliğin vermiş olduğu öfkeden doğar. Bu ezilmişlik ve öfke hayatları artık “heteronomi” (Gülenç, 2016: 145) haline gelmiş halk yığınlarını, intikamla yanan bu kitleleri intikam alma adına bir lider arayışına sürükledi. Modern insan otoriteye tapar (Slattery, 2017: 209). Hele ki kaos ortamında ve benliğinin maddi manevi çıkarları zedelenmişse. Batı'nın dünyaya uygarlık ve medeniyet dersi verdiğini iddia ettiği çağımızda, ekonomik çıkarları sarsıldığı zaman hemen genetik kodlarındaki ırkçılığın canlanışına tanık olunabilir. Batı medeniyetinin insan odaklı bakışı çıkarları zedelendiği zaman hemen saldırgan bir hale bürünmektedir.

1929 yılında ABD'de patlak veren kriz, bütün kapitalist ülkeleri ve bunun yanında kapitalist ekonomiyi özümsemeye çalışan devletleri etkiledi. Bu önemli bir gelişmedir çünkü kapitalist ekonominin azımsanmayacak ölçüde küreselleştiğini ve dünya ekonomisinin organik bir bütün olma yolundaki oluşumunu gösterir. Savaş

sonrasında Avrupa'daki aktörler güçlerini eskiye nazaran kaybetmişlerdir. Bağımsızlığını ilan ettiği günden beri hızlı ve derinden bir ilerleme içerisinde olan ABD Batı'nın lideri konumuna yükselmiştir. Diğer taraftan Batı'nın dışında kalan, ekonomik temeli kapitalist anlayışın dışında yer alan çoğu ülkeyi temsil etme hakkı Sovyetler Birliği'ne düşmüştür. Böylelikle dünya iki kutba bölünmüş (Armaoğlu, 1992: 273), arada kalan devletler ise bu iki gücün baskısı ve bir diğer tarafa doğru itişyle birlikte ekonomik altyapıları neticesinde bir taraf seçmek durumunda kalmışlardır. Türkiye ve Küba bu devletlere örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak bu süreçte uluslararası siyaseti belirleyen, liberalizm ve komünizm olmuştur (Ozan, 2014).

II. Dünya Savaşı ilkinden daha çok devletin katılımıyla gerçekleşmiş, bu süre zarfında savaş harici dönemlere nazaran ülkelerin sanayi hamleleri artmıştır. Silah ve mühimmat üretmek için hızlı bir endüstrileşme sürecine giren ülkeler aynı zamanda diğer alanlarda endüstri ürünleri ve teknoloji anlamında gelişme sergilemişlerdir. ABD ve Japonya'nın sergilemiş oldukları büyük gelişim buna örnek gösterilebilir (Sander, 2014: 393).

Sovyetler Birliği'ndeki devrim Batı'da olan devrimlerden farklı olarak bir burjuva devrimiyle gerçekleşmemiştir. Muhtemelen bunun nedeni, burjuva sınıfını ortaya çıkaracak herhangi bir üretim altyapısının olmayışındandır. Bunun yerine doğrudan devlet idaresi ele geçirilmiştir. Böylelikle Batı'nın aksine süreci tersten izleyen Sovyetler Birliği kapitalist üretim tarzını, sanayileşmeyi ve teknoloji yatırımlarını doğrudan devlet eliyle gerçekleştirmiş, para her ne kadar belli bir sınıfın elinde toplanıyor olmasa da, Batı'nın belki biraz gerisinde ancak aynı biçimde bir üretim süreci yaşanmıştır. Devletin sanayi hamleleri Birliğe dâhil bütün coğrafyaya yayılmış üretim tarzından dolayı İkinci Dünya ülkeleri denilen devletler de hazır olduklarında dünya ekonomisine öyle ya da böyle dâhil olmuşlar yahut hazır hale getirilmişlerdir. Bu Sovyetler'in bir başarısı olarak durmaktadır. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru başlayan liberalleşme hamleleri süreçte bir aşamaya geldiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir (Kolasi, 2013).

Batı hiçbir zaman düşman edinmeden durmamıştır. Neticesinde her şey zıddı ile kaimdir: Batı-Doğu, Hıristiyan-Müslüman ve kendi içerisinde yaşadığı çeşitli

zıtlıklar ki bunlar yaşadığı devrimler ve kanlı iç savaşlarda kendini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan zıtlık ise “Özgür Dünya” ve komünizm olacaktır. Tez anti tezi bulmuş, kurgusal bir diyalektik yaratılmıştır. ABD ile Sovyetler Birliği bu güç oyununu doğru oynamışlardır. Öyle ki tarihte denilir ki her yüz yılda bir güç unsuru ortaya çıkar. Sonra yine onun karşısına güç unsuru yahut unsurları. Ve bunların birbirleri ile olan mücadelesinden başka bir aktör belirir, tarih sahnesindeki yerini alır. Ancak ABD ve Sovyetler Birliği sürekli bir savaş algısı yaratmış fakat asla fiili olarak karşı karşıya gelmemişlerdir (Kolasi, 2013). Dünyanın geri kalanı da kendi konumlarını bu iki “süper güç”e göre belirlemişlerdir. Bir bireyin kendini belirli bir gruba atfetmesi gibi, dünya ülkeleri kendileri ekonomik altyapılarına göre Batı yahut Sovyet ideolojisine atfetmişlerdir. Bu süreçte Yugoslavya bir anomi vakası olarak durmaktadır fakat bu bağımsızlığın bedelini, tarih sahnesinden çekilerek ödemiştir. Ülkelerin içerisindeki durum da benzerlik taşımaktaydı. Ülkelerin fertleri de dünya sisteminin olduğu gibi yaşam tarzı ve ideolojilerine göre bir taraf tutmuşlardır. İlerleme, gelişme, “uygarlık” Batı’dan, eşitlik, adalet, paylaşma söylemleri neredeyse Sovyet ideolojisinden bağımsız düşünülemez bir haldeydi. ABD özgür dünyanın ve demokrasinin en büyük garantörü idi (Erkan, 2010). 1960’lardan itibaren anti-militarist eylemler ağırlık kazanmış, savaş karşıtı eylemler sergilenmeye başlanmıştır. Aynı zamanda modernizmin toptancı ve tek tipçi anlayışı sorgulanmaya başlanmış, birey odaklı özgürlük talepleri giderek artmıştır. Sol ve işçi hareketleri de sistem içerisindeki çözümler için mücadele eder olmuşlardır.

Tek yol devrimin yerine, yani yerine hem kapitalist ekonominin varlığını koruyacağı hem de işçi sınıfının daha iyi şartlarda çalışma ve yaşama şansının oluşabileceği fikriyle ortak zemin arayışları başlamıştır. Bu süreçte yerleşik dünya düzeni, sanat, kültür ve geleneksel yapı ciddi manada sorgulanmaya, sergilenen eylemlerle yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Batı’da başlayan bu gelişmeler dünyanın birçok ülkesine sirayet etmiş, her ülkede mevcut yapılar sorgulanır hale gelmişlerdir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve ABD’nin dev kültür endüstrisi sayesinde liberal ekonominin “özgür dünyası” ve komünizmin “despotizmi” bütün dünyaya ulaştırılabildiği. Bütünüyle egoya yönelen bu sunumlar şüphesiz ki çoğunluğun Batı’ya öykünmesine yol açmıştır. Muhtemelen bir iltica durumunda

birkaç idealist komünist dışında pek az insan Sovyetler Birliği sınırlarına dayanmıştır. Yahut yine iki Alman devletinden Doğu Almanya'da yaşayan insanlar Batı'ya geçebilmek için mücadele vermişlerdir. Tahminen, pek azının mücadelesi Doğu'ya geçmek adına olmuştur.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte Doğu ve Batı Almanya birleşmiş ve sonrasında da SSCB'nin çöküşü gerçekleşmiştir. Böylelikle Soğuk Savaş sona erer ve ABD bu savaştan mutlak galip olarak çıkar (Corm, 2011: 296). Kazanan sadece ABD değildir, genel olarak Batı liberalizmi sosyalizm karşısında kazanan taraf olmuştur. Dolayısıyla ekonomisiyle, kültürel aklıyla Batı kazanmıştır.

Sosyalizm düşüncesi mutlak bir mağlubiyet almıştır ve her ne halde sunuluyor olursa olsun artık insanların düşüncelerindeki yansımaları özgürlükten uzak, despotik ve gerici bir ideoloji olduğu yönünde olacaktır (Kumar, 2013: 190). Üstelik başarısızlıkla sonuçlanan sosyalizm denemelerinden sonra sisteme uyum sağlamaktan başka herhangi bir seçenek de kalmamış görünmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı'da ortaya atılan modernleşme kuramı, Savaş sonrasında Batı-dışı ülkelerin Batı egemenliğine karşı bir tehdit olmaktan çıkarılmaları adına gerekli olmuştur. Bu tehdit yeni geliştirilecek olan kavramların Batı-dışı ülkelere kolaylıkla sindirilebilmesi ve benimsenmesini sağlayacak araçlarla ortadan kaldırılacaktır (Altun, 2001). Batı bu süreçte bütün silahlarını kullanacaktır. Genel anlamıyla Batı kültürü teknoloji ve iletişim ağlarının sayesinde, Batı-dışı toplumları dönüştürebilmek adına kullanılacaktır.

3.1.2. Sanayi Sonrası Toplum ve Birey

Birinci ve İkinci Sanayi devrimlerinin ardından sanayi-ötesi toplum evresine geçildiği düşüncesi İkinci Dünya Savaşı'ndan beri birçok düşün adamını etkileyen ve bir gelecek öngörüsü çabasını da beraberinde getiren bir kavram olmuştur (Slattery, 2017: 462). Bu kavram ilk olarak Daniel Bell tarafından kullanılmasa da genel olarak onunla özdeşleştirilmektedir. Genel olarak doğadan kaynakları dönüştürmeye dayalı bir uğraş ve mücadelenin söz konusu olduğu sanayi öncesi toplum yerini gelişmiş makinelerle ve karmaşık örgütsel ve yönetsel süreçlerle ilgili bir uğraşın ve mücadelenin olduğu sanayi toplumuna bırakmıştır. Kuşkusuz toplumsal yapılar bir

gecede dönüşmez (Slattery, 2017: 464), birbirlerinin omzunda yükselen yahut içlerinden çıkan her devir, her toplum tipi gibi sanayi toplumu da, daha önce geri bıraktığının içinde, yani sanayi toplumunun içinde evrilip gün yüzüne çıkmıştır.

Sanayi sonrası toplum daha önceki dönemlerden nicelik olarak artan hizmet sektörü ve enformasyonun önem kazandığı bir dönem olarak nitelenebilir. Önceki toplumlarla kıyaslandığında sanayi sonrası toplumun en ayırt edici özelliklerin biri üretim biçiminin farklılaşması olarak gösterilebilir. Bu aynı zamanda yeni bir toplum yapısını doğuracak en önemli faktördür. Çünkü sanayi toplumunda olduğu gibi ana üretim biçimi artık sanayi üretimi değildir. İmalat sanayinin yerine finans, ticaret, sigorta, gayrimenkul, bireysel profesyonel hizmetler ve alım satım, onarım hizmetleri ve genel devlet işlerini kapsayan hizmet sektörü (Slattery, 2017: 465) toplam üretim içinde daha büyük bir paya sahip bir konuma erişmiştir. Sanayi toplumlarında yarı vasıflı sayılabilecek işçiler ağırlıklı bir yer teşkil ediyor iken, mavi yakalı olarak adlandırılan işçilerin ağırlıklı olan yerine sanayi sonrası toplumda eğitim, idare ve büro işlerinin artışıyla birlikte beyaz yakalı olarak adlandırılan işçiler konumlanmıştır (Bozkurt, 2005: 25). Devam niteliğindeki kapitalist üretim biçiminin çağ dâhilinde erişmiş olduğu noktada sanayi-sonrası toplum her dönemde olduğu gibi seçkinler yaratmıştır. Bu döneme karşılık gelecek şekilde sanayi sonrası toplum teknik seçkinler yaratarak toplumun sınıf yapısını yeniden biçimlendirmektedir (Slattery, 2017: 16).

Marksizm'deki toplumsal değişimin kanunu anlayışının artık geçerli olmadığını savunan Bell, toplumun gelişme aşamalarını saptayacak yasaların önceden belirlenmiş yani bir kader olmadığını, toplumların sermaye birikimine göre planlamasının artık sorgulanmaya başladığını, ayrıca bilimin emek dâhil olmak üzere diğer faaliyet biçimlerinden farklı olduğunu ve bu yüzden de endüstriye dayalı bir toplumla bilime dayalı bir toplumun birbirinden çok farklı özelliklere sahip olacağını belirtir (Slattery, 2017: 463).

Bell, bir nevi Yeniçağın ve Aydınlanma'nın karakterlerinde olduğu gibi, içinden çıktığı dönemi yadsıyan bir tavır sergilemektedir. Oysa ticari devrim ile bir sermaye birikimi yaratılamamış olsaydı sanayi devriminin gerçekleşmesi mümkün olmazdı. Ayrıca üretim artan biçimde mübadele aracı olma vasfını genişletmektedir.

Bu kesintisiz bir ilerleyişi göstermektedir. Öyleyse sanayi sonrası toplum olarak adlandırılan yapının ve sanayi sonrası dönemin inşasının malzeme tedarikini sanayi toplumunun ve sanayi devrinin yaptığı göz ardı edilmemelidir. Ona göre, sanayi sonrası toplumdaki en önemli sınıf “bilgi sınıfı”dır. Üniversiteler, uzmanlık alanları ve idari teşkilatın gelişmesi sonucunda ortaya çıkan “yeni bir entelijansiya” yani “bilgi sınıfı” önem kazanmıştır (Slattery, 2017: 463). Bell serveti ve sermayeyi ikincil konumuna indirger ve onun için yükselen bu yeni profesyonel ve teknik sınıflar “servet ve mülkiyetten ziyade bilgi ve uzmanlığa dayalı yeni bir güç biçimini temsil ederler” (Slattery, 2017: 463). XVII. yüzyıl Avrupası’nı andıran şekilde bilgi tapınıcılığı vurgusunun benzeri Bell’in yaklaşımlarında görülebilir. Ayrıca bilgi gerçekten serveti ve mülkiyeti getirecek bir araçtır. Bu onu servetten yahut mülkiyetten ayrı tutmaz. Eğer bilginin üzerinde bir tekel oluşturuluyor ise, bu tam da bu amaçlar için değer gördüğünün anlamına gelir. Bacon’un “bilgi güç içindir” ifadesi esasen bilimin kendinden bir değer olarak olmadığını yani bir amaç olmadığını, araç olduğunu oldukça net ifade eder. Rönesans’ın hümanizması ve bireyciliğinin esintileri Bell’in yaklaşımında görünmektedir. Bell, idealist bakış açısı bir kenara bırakıldığında gelecek tahlili anlamında oldukça başarılı addedilebilecek bir düşünür olarak değerlendirilebilir. Teknolojinin ucuzlaması ve buna mukabil kitlesel kullanımının yaygınlaşması “kitle üretimi ve haberleşmesinin çözülüşüne yol açarken, diğer taraftan da bireyin konumunun güçlenmesine yol açmıştır” (Bozkurt, 2005: 225) demektedir. Geleneksel işçi hareketleri ve dayanışmasının, yeni gelişen sınıflar ve hizmet sektöründe çalışanlar, bilgi sınıfı ile birlikte farklılaşacağı öngörüsü de gelecek okuma anlamında yine oldukça başarılı olabilecek bir öngörü olarak değerlendirilebilir. Ancak Marx’ın tarihselciliğini eleştirirken yahut geleceği okumada işlevinin eksikliğini vurgularken, aslında ekonomik belirleyicilerin dolayısı ile bir gelecek tahlili yapıyor algısını uyandırmaktadır.

Bell sanayi toplumunun büyük toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında eski gücünü yitirdiği vurgusunu yapmaktadır. Burada toplumsal ve siyasal sorunlardan kaynaklı bir güç kaybetme vurgusu yapıyor olsa da sanayi sonrası toplum “ekonomik faaliyetlerinde ‘global düşün, yerel hareket et’ felsefesinin egemen olduğu, endüstri toplumlarının merkezîyetçi eğilimlerinin zayıfladığı ve bireyselliğin güçlendiği bir toplum olacaktır” (Bozkurt, 2005: 226) vurgusu ile esasen ekonomik temelli bir

gelecek okuması yapmış gibi görünüyor. Bilgi güç içinse bilgi de güce erişme araçlarından paraya ulaşabilme adına bir araç olarak tanımlanabilir. Güçle ona erişmeye çalışanın arasına daha çok olgu sıkıştığı için bu bağlam yeterince görülemiyor olabilir. Bugün bir finans uzmanı yahut teknik bilgi hizmetini veren kişi, tatil organize eden kuruluşlar ve hizmetin karşılandığı yerler, her türlü ulaşım organizasyonu, bunlar kuşkusuz daha önceki çağdan farklı olarak ortaya çıkmış iktisadi eylemlerdir. Bütün bunlar sanayi devrinin içinden çıkmıştır. Üstelik halen daha bu iktisadi eylemler ekonomik çağ olarak geride bırakılan ancak halen daha varlığı koruyan tarım ve sanayinin işleyişine katkıda bulunan eylemlerdir. Bugün muhakkak ki uçağı yapan bilgidir, ancak o yine de bir sanayi ürünüdür, tatile yahut seyahate çıkıldığında bütün ekonomik süreçlerin hepsini kullanmak durumdadır insan. Bir tatil kredi ile yahut kredi kartı ile ödenebilir. Bu finans sektörüyle ilgilidir. Zorunlu fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda tarımı desteklemiş olacak, aynı zamanda tarımsal üretimde sanayinin malları kullanıldığı için aynı zamanda yine sanayiye katkıda bulunmuş olacak. Halen daha tek başına sanayi faaliyetleri güçlü durumda olmuş olsa talepten fazla bir arz yaratacağı için bunun sermaye sahibine bir avantajı olmayacaktır. Adam Smith'in bahsettiği üzere toplumsal refah için bir üretim söz konusu değildir. Söz konusu olan sermayenin sadece güç odaklı kullanılmasıdır.

Sermayenin döngüsü, sermayenin piyasaya salınışıyla birlikte artan bir şekilde geri dönme hayali üzerine kurguludur. 2. Dünya Savaşı ile birlikte nispeten taşların yerini oturduğu dünya piyasası -ki bunun için iki savaşta bedel ödendikendilerine sermaye ve üretim anlamında yeni rakip istemeyen bir Batılı blok yarattılar. Bunun içine konum olarak olmasa dahi dünya piyasasının aldığı şekilden dolayı Japonya da dâhildir. Bu grubun dışında başka üreticiler istenmemektedir. Muhtemel ki halen daha aşırı manada fazlalaşmış üretimden dolayı bir başka rakibin sektöre girmesi, bu bloğun sermayesini ve üretiminin değerini azalacaktır. Bu aynı zamanda bir ülkenin iç piyasası için de böyledir. Yeni sermayedarlardan ziyade mevcut sermayedarların büyümesi beklenir. Yeni rekabet üretim anlamında yine bir değersizleştirme yaratacaktır. Sermayenin tekrar kuvvetle dönüşümünü sağlama düşüncesi yeni bir toplumsal yapıyı ortaya çıkardı. XIX. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir arayış ortaya çıkmıştı. Tüketim kapasitesini aşan üretim kendine yeni

pazarlar aradılar ve biriken mamulü satmak adına yeni pazarların arayışı onların gözünü kolonilere çevirmesine neden oldu (Huberman, 2015: 275). Bugün sömürge dendiğinde daha çok bir ülkenin kaynaklarının sömürülmesi akla gelir. Ancak bir ülkenin emeğinin sömürülmesi genel anlamda akla gelmez yahut bu ikincil bir öneme sahiptir. Bir ülkenin bireyleri hem uluslararası örgütlenmeyle hem de temelde onlarla bütünleşmiş iç piyasanın unsurları tarafından emek üzerinden sömürülmektedir. Bir insanın emeğinin ay bazındaki karşılığı popüler tüketim araçlarının birine bile neredeyse zor erişebilecek orandadır.

Enformasyon toplumu yahut “*network*” (ağ) toplumu gibi tanımlamalar genel olarak sanayi sonrası toplum kavramıyla birlikte ele alınması gereken kavramlardır. Eskiye nazaran sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için değil aynı zamanda modernitenin modern insanda yaratmış olduğu zihinsel boşlukların doldurulması adına elde etmesi gereken metalar farklılaşmış, zihinsel yahut manevi boşlukların doldurulması ve kişisel tatmin adına bireyler temel maddi ihtiyaçlardan fazlasına yönelmişlerdir. Kitle iletişim araçlarının sayesinde, genel anlamıyla denilebilir ki modernitenin standardizasyonu ile toplum tüketim toplumuna dönüştürülmüştür.

Baudrillard’a göre çağımızın toplumları nesnelere, maddi malların ve hizmetlerin çoğaltılması ile oluşturulan ve insan türünün ekolojisinde bir dönüşüm yaratan çılgınlık seviyesinde tüketim ve bolluk gerçeği ile karşı karşıya bulunmaktadır. Tüketim çağı insanın tüketim nesnelere tarafından çepeçevre kuşatıldığı ve tüketimin bir var olma aracı olduğu bir dönemi işaret etmektedir. Bollukta yokluk paradoksu (Huberman, 2015: 289) ancak bu daha çok yaratılan bir manevi boşluk ve bu boşluğun nesnelere üzerinden doldurulması, esasen bolluğun yarattığı bir boşluğun nesnelere üzerinden doldurulmasıdır. Eskiden mallar bir mübadele aracıydı, günümüzde ise bilgi, eğlence, eğitim ve neredeyse hayatın bütün alanı bir mübadele alanına dönüşmüştür. Huberman kapitalist toplumda metalar kullanım için değil, mübadele için üretilir – kârla değiş tokuş edilmek üzere (Huberman, 2015: 289) demektedir. Bu açıdan bakıldığında yeniçağın ekonomisinin bir kopuş olmadığı açıktır. Çünkü artık mübadele araçları yalnızca maddi metalden oluşmamakta, aynı zamanda bilgi, eğlence, sosyal aktiviteler gibi maddi olmayan

ancak geri dönüşleri meta anlamına geleceği için meta sayılabilecek unsurlardan oluşmaktadır.

Baudrillard'a göre artık malların değişim değeri yerine gösterge değeri önemli olmaya başlamıştır (Baudrillard, 1997: 17). Bu bir aşamadır örneğin, lüks bir restoranda yemek yiyen biri, fiziksel ihtiyaçlarını giderirken, aynı zamanda manevi bir tatmin duygusunu yaşayacaktır. Bir nevi, bu tüketim aracılığıyla kendini var edecektir. Bu eylemiyle birlikte sadece maddi bir şey için para harcamış olmaz, aynı zamanda göstergeler nesnesini satın almış olur. Yahut lüks bir araba sadece bir yerden bir yere ulaşmanın aracı değil, aynı zamanda yine bir gösterge nesnesidir. Hem maddidir hem zihinsel. Maddi ihtiyaçları doydurmaktan ziyade, ihtiyaçlar ve arzuların psikolojik doyumunu sağlamaya çalışmaktır bu (Slattery, 2017: 470). Ancak bir insanın her gün yemek yeme zorunluluğunun olduğu gibi, var oluşunun ispatını nesnelere tüketimi üzerinden gerçekleştiren insan kendisini sürekli var kılabilmek adına bu eylemi sürekli olarak gerçekleştirmektedir. Baudrillard, "ihtiyaçlar sisteminin üretim sisteminin meyvesi" olduğunu söyler. Böylece tüketim toplumunda ihtiyaç, aynı zamanda sistem tarafından yaratılmakta ve birbiri ile iç içe geçirilerek yeniden ve yeniden üretilmektedir (Baudrillard, 1997: 81-84). Yaşam tarzı ve ekonominin işleyişi ne kadar farklılaşmış olsa da, neticesinde yine bu bir üretim işlevidir. Bugün bu malların tüketimi ihtiyacı olsun veya olmasın onları satın alabilenler hatta satın alabilecek konumda olmayanlar için bile zorunlu ihtiyaçlar listesinde yer alır. Bu durum birey adına rasyonelleştirilmiştir. Birey tüketim ile birlikte bir haz duyar ancak tüketim, genel anlamıyla bir haz duyma aracı değildir. Yaratılan ortam tüketim üzerine geliştirilen ideolojik bir söylem ve anlamlandırma düzenidir.

Baudrillard, kapitalist toplumda bir malın kullanım ve değişim değerinin bulunmadığından söz eder. Günümüz tüketim toplumunda bu değerlerin gösterge değere dönüştüğünü vurgular. Ancak bu ayrımı kapitalist toplum ve tüketim toplumu olarak ayırması, toplumsal ve tarihsel değişimin sürekliliğini yadsıması onun eleştirilere maruz kalmasına yol açmıştır (Slattery, 2017: 474). Daha önceki siyasal, ekonomik ve toplumsal evrimlerde olduğu gibi yeni toplum tipinin, ekonominin ve dolayısıyla ortaya çıkmış siyasal sistemin geçmişte bazı kökleri olmalıdır (Slattery,

2017: 474). Bu köklerin emareleri kendi yorumlarında görülecek niteliktedir esasen. Tüketim toplumunda birey ne kadar çok tüketirse o kadar çok saygınlık kazanır. Özellikle moda değeri olan ve hızla yinelenen malların tüketimi de prestiji artırmaktadır. Bu üretim çılgınlığı ile birlikte insanlar toplum nezdinde kendilerine ayrıcalıklı bir konuma geldikleri hissine kapılır. Baudrillard'a göre, tüketimin ilerleme ve mutluluk anlamına gelmesi ve bireyin tercihlerinin çoğalması, sistem tarafından üst gerçeklik (hiper-realite) yaratılarak, demokrasinin varlığı ile örtüştürülmekte ve toplumun refah algısının bir emaresi sayılmaktadır (Şaylan, 2002: 239). Baudrillard'a göre tüketim toplumu bir çeşit yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır (Baudrillard, 1997: 90).

Her ne kadar bu yeni olarak addedilen toplumun zihinsel durumu, değer yargıları ve yaşam tarzı diğer ekonomik dönemlerin toplumsal yapısından farklılıklar barındırsa da, bu dönemin kapitalizmden bağımsız olarak ele alınıp, bu evreye kadarki süreçte geçmiş ile bağların koparılması doğru bir sonuç veremeyebilir. Bireyin tercihlerinin çoğalması –ki bugün siyasi anlamda da çoğalmıştır- demokrasi ile ilişkilendirilmesine yönelik tespiti, bir anlamda onun “-miş gibi yapılan” (Slattery, 2017: 470) yorumu ile örtüşür. Ve bu bakıldığında, burjuva demokrasisi ile pek bir farklılık taşımamaktadır. Tüketimle birlikte bireyin edilgen kimliği sanal bir etkinlik görüntüsü içerisinde gizlenir. İktidardan ve halkın kendisinden gelebilecek tehditlere karşı, halkın önüne koymuş olduğu kurgulanmış, temelde etkisiz bir etkinlik sayılabilecek bir demokrasiden farkı yoktur. Daha doğrusu demokrasiden farkı yoktur. Tüketim toplumu sadece tercih anlamında sayıca avantajlı görünebilir ancak, bütün tercihler yine de piyasa ekonomisinin dâhilindedir. Ve bu kişinin talebiyle oluşan bir süreç değildir. Netice itibarıyla “mülkiyet oyunu”nun evrildiği bir dönemdir ve halen daha üretilen bütün tüketim ürünleri, bunlar maddi yahut manevi ve psikolojik ihtiyaçların giderilmesi üzerine kurulmuş olsun, sonucunda güç ve dolayısıyla mülkiyet ve servet getiren araçlardır. Bu açıdan bakıldığında kapitalist süreçten ayrı olarak görülmemeleri daha sağlıklı bir bakış açısı sunma adına göz ardı edilmemesi gereken olgular olarak değerlendirilebilir.

Sanayi sonrası toplumda insan teknik gelişmelerden ötürü belli bir konfor düzeyine erişmiş ve nispeten daha rahat bir ortama kavuşmuş olsa da özgür değildir

(Schilling, 1971: 381). Ancak özgürlük algısı muhtemelen eski dönemlere nazaran daha yüksektir. Kuşkusuz “ego”nun sorun çözme kabiliyeti yine kendini göstermiş, sanal bir özgürlük yaratarak, demokrasi algısını daha özgürlükçü olarak sunmuştur. Var olma yahut dâhil olma oyunu tüketim üzerinden gerçekleşmektedir. Ve temelde insanın özgürlüğünü elinden alan şey esasen bu var olmanın kaçınılmaz bağımlılığı ile ilgilidir. Schilling bu durumu şu şekilde özetler: “Bugün insanı özgürlükten yoksun bir yaratık haline getiren, politika yani bütüncül veya liberal anayasa biçimleri değildir; teknik de değildir, ihtiyaçları ve bunlardan vazgeçme olanaksızlığıdır” (Schilling, 1971: 383).

Nesnelere olan bağımlılığın sağlanması, bir nevi burjuva demokrasinin kontrol mekanizmasına benzemektedir. Baudrillard tüketim toplumunu tüketimi öğretme ve insanları tüketime toplumsal bir biçimde alıştırma toplumu olarak yorumlar. Tüketim toplumu özgül bir toplumsallaşma tarzıdır (Baudrillard, 1997: 90) ancak, denetimin ve kontrolün çağ bakımından sadece araçları farklılık taşımaktadır. Kuşkusuz her çağda kendini uygun ortamı yaratmayı başaran “ego”, çağın gerektirdiklerine yönelik baskı ve denetim mekanizmalarını kurmayı başarmıştır. Önceleri baskı ve denetim meşruluğu “yalancı sözleşme” (Ağaoğulları, 2014: 579) aracılığı ile sağlanırdı. Şimdi ise her şeyin yalan olduğu bir dönem. Bugünün sessiz sedasız işleyen “uyum yasası” çağın yalancı sözleşmesidir. Aslında var olmayan ancak herkesin uymak zorunda olduğu bir anlaşma: Uyum sağlama, Bourdieu’nun tabiriyle habitus. Uyum sağlamak, psikolojik ve biyolojik olarak oyuna ve oyundaki yerine hazır hale gelmektir (Calhoun, 2007: 104). Şüphesiz böyle bir ortamda bireyin alacağı kararlar ancak pragmatik olabilir. Yapıya dâhil olabilmek adına nelerin yapılabileceğiyle ilgilidir. Sağ kalmak adına her an en uygun tepkiyi vermek zorundadır ve bu onu şartlara göre hareket eden bir aygıtı dönüştürür (Horkheimer, 2016: 128). Öyle de yapmak zorundadır. Sağ kalmak adına toplumdan gelen baskılara kendini uyarlamalıdır. Çünkü baskı her gün kendini yenileyen ve etki alanı genişleyen bir hal almaktadır. Öyle ki modern dönemden farklı olarak insanın üzerindeki baskı bugün her yerdedir ve bundan kaçmak da neredeyse imkânsızdır. Var olabilmek adına insan bu yasaya uymak zorundadır. Hayatın her alanı bir nesnelere bütününe dönüşmüştür. Ve birey var olabilmek adına artık her zamankinden daha fazla nesnelere bağımlıdır.

Günümüzde sömürü başka bir boyuta dönüşmüştür. İlk tacir kurbanını arar ve ona zehri enjekte edebilmek adına her türlü entrikayı sergiler. Ancak sonrasında tacirin bir çaba harcamasına gerek yoktur. Kurban artık bağımlıdır. Bugünün silahları diğer dönemlerinkinden çok büyük farklılık arz ediyor. Bu herhangi bir modern ordunun kazanabileceği bir savaş değilmiş gibi durmaktadır. Artık işgaller fiziksel olmaktan ziyade zihinseldir. Öncelikle işgal edilen zihin oluyor ve sonrasında ele geçirilen zihin, bedeni zaten teslim ediyor. Kurban zehre ulaşmak için her şeyi yapacaktır. Kendinden, ilkelerinden, idealinden, ahlak ve etikten vazgeçebilecektir. Bu sonu yok oluşla biten bir var olma çabasıdır. Ancak burada değinilmesi gereken olumlu bir nokta var ki, bugünün insanı altında maddi doyum yatan bu eylemlere kutsiyet yüklemiyor. Dindarlık, adanmışlık, milliyetçilik lakırdılarına başvurmuyor. O yüzden gerçekten de Horkheimer'ın deyimiyle günümüz post-modern insanı daha az ikiyüzlüdür (Horkheimer, 2016: 132).

3.1.3. Post-Modernizm Nedir?

Post-modernizmin ne olduğuna dair mevcut görüşlerin çokluğu ve bütün bu görüşlerin arz ettiği öznellik, onun ne olduğuna dair bir ipucu verebilmektedir. Post-modernizmin tanımı ile ilgili bir fikir birliğine ulaşılabilmiş değildir (Bayram, 2007). Bu muğlaklığın onun gerçekten farklı bir dönem olduğuyla ilgili algılamalara yol açtığı muhtemeldir. Post-modernizm bir kopuş mudur yahut modernizmin devamını mı, yoksa geç kapitalizm midir? Oldukça uzatılabilecek bir liste.

Kavramın tanımında ve ne olduğuna dair bir standart olmadığı için, sanki bir kopuşu ifade ediyor gibi gelebilir. Modernizmin aksine post-modernizm, belli bir biçimselliğe sahip olmadığı gibi, onu moderniteye karşıt yapan şey temelde bu standardizasyona ve biçimselliğe olan tepkisidir. Orta Çağ teolojisinin bütün dogmalarının modernizm ve Aydınlanma ile yıkıldığı gibi, post-modernizm, Aydınlanma ve modernizmin dogmalarına, kalıplarına, yasalarına saldırmaktadır. Ya da denilebilir ki en azından reddetmektedir. Artık kitlesel bir bakış açısının değil, şahsi algılamaların ve değerlendirmelerin çağıdır. Bu görecelik hali Einstein'ın kuantum fiziği ile ilişkilendirilir. Klasik Fiziğin yani Newton fiziğinin mutlak hakikatine karşı, mutlak bir doğrunun olmadığı ve hakikatin bilgisine tam anlamıyla vakıf olunamayacağı iddia eden kuantum fiziği. Klasik fiziğin ve modernizmin “ya-

ya da” dünyasından, kuantum fiziğinin ve post-modernizmin hem- hem de dünyasına. Öyleyse insanlık, Aydınlanmayı modernizmi ve bugünü, bilimsel devrimlere ve gelişmelere borçludur. Demek oluyor ki eğer Descartes, Galileo, Kopernik, Newton dünyanın büyüsunü bozup evrenin yasalarını ortaya sermemiş olsaydılar eğer, insanlık halen daha Orta Çağ seviyesinde yaşıyor olacaktı. Bu Kartezyen felsefede olduğu üzere, yine zihnin siyasal ve toplumsal sistemleri ve ekonomiyi, genel anlamıyla dünyayı değiştirebilme gücüne yapılan güçlü bir vurgudur. Eğer öyleyse bütün bunlar olmasaydı, Einstein kuantum fiziğini keşfedemeyecek, genel görelilik diye bir kavram var olmayacaktı. Dolayısıyla post-modernizm diye bir kavram ve ona tekabül eden bir dönem de var olmayacaktı. Öyleyse bu yine bir bağı gösterir niteliktedir.

Lyotard, eğer post-modernizm, modernizmin ötesinde bir hareket değilse nedir? Sorusuna “Kuşkusuz modernin bir parçasıdır” diye cevap verir Gelenekten bütün bir kopuş değildir. “Daha çok geçmişi unutmak ya da onu baskı altına almaktadır. Yani onun bir yinelenmesidir, zapt edilmesi değil” (Callinicos, 2001: 33).

Post-modernizmin, sanattan siyasete ve neredeyse hayatın bütün alanıyla ilgilidir (Aslan-Yılmaz). Modernizmin kapsayıcılığında olduğu gibi post-modernizm de bu kapsayıcılığıyla birlikte yeni bir döneme karşılık geldiği söylenebilir. Özellikle ilk olarak mimari alanında ortaya atılan bu kavram, modernist mimarinin temsil ettiği türüne karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir (Kumar, 2013: 121). Rönesans mimarisinde ve sanatında olduğu gibi, yeniçağın insanlara sunumu daha çok kentlerdeki yeni mimari tarzın aracılığıyla gerçekleşmektedir (Kumar, 2013: 132). Post-modernite ise, siyasal ve toplumsal olarak yeni bir yapıya denk düşecek bir ifadeyi vurgulamaktadır (Akça, 2005). Bu kavramlar bir kopuşla birlikte ortaya çıktıysa eğer, her dönemin siyasal, toplumsal yapısının ve kültür anlayışının o dönemin ekonomik anlayışına karşılık geleceği savıyla, ortaya çıkan yeni siyasal, toplumsal ve kültürel yapının temelini oluşturan ekonomik altyapıya bakılarak, bu dönemin yeni bir dönem yahut bir kopuş olup olmadığı fark edilebilir.

Post-modernizm ile modernizmin biçimselliğine, tektipçiliğine olan tepkisi ve kalıplaşmış öğretilerin eleştirisi ile birlikte, bir normsuzluk çağına girildiği ifade

edilebilir. Neticesinde modernizm bir kurumsallaşmadır ve mutlaklaşmış yasalar çerçevesinde işleyecek siyasal ve toplumsal bir yapıyı savunmaktadır. O halde post-modern dönem bir normsuzluk dönemini çağrıştırmaktadır. Kültürel, toplumsal, ahlaki, genel anlamıyla üstyapı kurumlarının her alanında göreceliği ve özneliği savunan post-modernizm, modernizmin kalıplarının dışına çıkan üstyapısal bir harekettir. O bir kopuşsa eğer kapitalizmden farklı olarak yeni bir ekonomik altyapı dolayısıyla şekillenmiş bir dönemi ifade edecektir. Öyleyse ekonomik anlamda normsuzluğu çağrıştıran bir yapının var olup olmadığına bakılmalıdır.

Harvey'e göre kapitalist üretim biçiminin post-modern çağda kaybolmayan ve devam eden özellikleri vardır. Kapitalizm ekonomik büyümeye dayanmaktadır ve düzenli bir büyüme kapitalist bir ekonominin sağlığı açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Gerçek değerlerde artış, emeğin üretim sürecinde sömürülmesine dayanmaktadır ve hem üretim sürecinde hem de piyasada emek üzerindeki kontrol, kapitalizmin varlığını devam ettirmesi için hayati bir önem arz etmektedir. Kapitalizmin, teknolojik ve örgütsel anlamda dinamikliği zorunludur. Her daim örgütlü işin yeni yollarını üretmektedir. Teknolojik yaratıcılık anlamında ve gelişmeyle, rekabetçilerle baş etme yollarını aramaktadır (Harvey, 1997: 199). Kapitalizm tüketimi arttırmak amacıyla boş zaman alanına nüfus ederek, bir "boş zaman endüstrisi" yaratmıştır:

"Fordist modernizmin görece olarak istikrarlı estetiği, yerini, farklılığı, gelip geçiciliği, gösteriyi, modayı ve kültürel biçimlerin metalaşmasını yücelten post-modernist estetiğin bütün mayalanmasına, istikrarsızlığına ve bir yanıp bir sönen özelliklerine" (Harvey, 1997: 180) bırakmış haldedir.

Harari modern kapitalist toplumu boğulmamak adına, sürekli yüzme zorunda olan bir köpekbalığı gibi, sürekli bir dinamizm halinde olmak zorunluluğunu vurgular (Harari, 2017: 341). Öyle ki kapitalizm sürekli kendini yenileyebilmeli, her yenilenme ve ilerleyiş aşamasında kendi çıkarına uygun ve işlevsel kurumları yaratabilmelidir. Bunlar siyasal, toplumsal, kültürel hatta inanç sistemleri olsun, evrim geçiren kapitalist ekonominin yapısına denk gelecek şekilde biçim almalıdırlar. Hatta dönüşümsel bir süreç ile altyapının üstyapıyı şekillendirdiği gibi, bu devinim ile birlikte, üstyapının ekonominin önündeki engelleri zihinsel ve kurumsal anlamda kaldırmasıyla, yeni ekonomi politiğin yerleştirilmesi mümkün olur.

Harvey, “Post-modernizm, radikal bir kopuş mudur? Yahut modernizmin ticarileştirilmiş ve evcilleştirilmiş bir versiyonu mudur?” (Harvey, 1997: 57) diye sormaktadır. Bu sorudan hangisine öncelik verildiğine göre, kavramın ne olduğuna dair bakış açıları bir nebze gün yüzüne çıkmış olur. O modernizmden bir kopuş olarak algılanırsa ve günümüz kültürü, siyasal ve toplumsal biçim, bir zihinsel devrim sonucunda ortaya çıkan birer yansıma olarak algılanır. İkincisi ise, post-modernizmin kapitalizmin evriminin geldiği nihai halde bir tezahür olarak yorumlanmasına yol açacaktır. Frederic Jameson, post-modernitenin büyük toplumsal ve kültürel bir değişim olmadığını, post-modernizmin, geç kapitalizm çağının kültürel mantığını ifade ettiğini ileri sürmektedir (Harvey, 1997: 80). Bu açıdan bakıldığında post-modernizm geç kapitalizmin düşünsel bir yansımasıdır. Baudrillard’ın tüketim toplumu nitelemesinde olduğu üzere Jameson, hayatın her alanında olduğu gibi, kültüründe bir meta üretimiyle bütünleştiği yeni bir çağa girildiğini belirtmektedir. Kapitalizm, sürekli olarak yeni ihtiyaçların yaratılması ve sonra bu ihtiyaçların giderilebilmesi için ürünlerin silsile halinde ve çeşitliliğinin artırılma yoluyla gelişir (Kumar, 2013: 200). Kuşkusuz sanat bu anlamda iki yönlü işler. Hem bir meta haline dönüşmüştür ve oldukça büyük bir kâr alanıdır, hem de yaratmış olduğu algıyla kitlelerin yeni kültüre dâhil edilmesine büyük hizmette bulunmaktadır. Jameson, kapitalizmde her biri kendinden bir önceki dönemin diyalektik bir gelişimini oluşturan üç dönemden söz etmektedir. Bunlar piyasa kapitalizmi, tekelci dönem ya da emperyalist aşama ve yanlış bir terim olarak vurguladığı “post-endüstriyel olarak ifade edilen, ancak daha doğru bir ifadeyle çok uluslu kapitalizm olarak adlandırılması gereken, içinde bulunan dönemdir (Jameson, 1994: 31). Jameson’a göre, tıpkı kültürde gerçekçiliğin piyasa kapitalizmine ve modernizmin tekelci kapitalizme denk gelmesi gibi, post-modernizm de geç yahut çokuluslu kapitalizme karşılık gelir (Kumar, 2013: 165).

Scott Lash’a göre post-modernizm “sanayi sonrası kapitalist toplumun” kültürü olarak algılanacaktır. Post-modern kültür ile çağdaş kapitalist toplum arasında bir “uyuşma” dan bahsetmektedir. O çağdaş kapitalizmi XIX yüzyılın son yarısı ve yirminci yüz yılın ilk yarısındaki “örgütlü” kapitalizmle karşılaştırdığında yeni ortaya çıkan kapitalizm biçimini “örgütsüz kapitalizm” olarak tanımlar (Kumar, 2013: 142). Bu örgütsüzlük ulus-devletin ötesinde, bir ekonomik yapılanma

doğrultusunda ele alınabilir. Kentlerin âdemi merkezîleşmesi ve toplulukların parçalanması ile bireyciliğin canlanması, ulus-devlet dâhilinde örgütlenmiş piyasanın çözülüp, kentlerin ve bireyin henüz örgütsüz gibi görünen dünya kapitalist sistemine ve onun yaratmış olduğu yeni kültürel kimliğe eklenmesini çağrıştırmaktadır. Ulus altı yapıların, yerelliğin ve bireyciliğin günümüzdeki kutsanışı, Rönesans dönemini çağrıştıran bir benzerliğe sahiptir.

Özellikle bireycilik son yıllarda, en çok piyasa bireyciliği yahut ekonomik bireycilik türünde ortaya çıkmıştır. Böylelikle yalnızca toplumun bütün kesimlerinde ticarileşme yönünde bir dürtünün gelişmesini gerektirmekle yetinilmeyip aynı anda bütün toplumda bencil bir karakter tutumu teşvik edilir (Kumar, 2013: 203). Birey ve toplum geçmişle arasına mesafe koyar ve geçmişten sürekli hızlanarak uzaklaşır Böylece gelecek duygusundan da yoksun olur. Kalıcı olan ve üzerine düşünülme değeri olan tek şey “zaman dışı bir şimdidir”.

Böylece birey kendini toplum nezdinde konumlandırmakta sorun yaşar. Ortak bir geçmişe sahip olma ve aitlik duygusunu yitiren birey, dolayısıyla içinde bulunduğu toplumla ortak bir gelecek hayaliden mahrum kalır. Bununla birlikte toplum yavaş yavaş çözülmeye başlayacaktır.

Birey sadece anın büyümesine kapılarak romantikleşir. Gerçek olan zaman şimdinin kendisidir ve bu anlamda sergilenmesi gereken en rasyonel eylem, anın tadını çıkarmak olarak durmaktadır. Geçmişin zincirlerinden kurtulmuş birey gelecek tahayyülünden de yoksundur. Birey sadece anla ilgilidir. O yüzden çağdaştır ve bu sebeple moderndir. Post-modernizm dolayısıyla moderndir ve Baudelaire’e göre, “modern olan romantiktir” (Kumar, 2013: 110). Romantizm evrensel olan ve zaman dışı olana karşı çıkmaktadır ve onun yerine göreceli ve zamanla geçici olanla ilgilenir. “Romantizm, çağdaş hayatın, modernliğin farkında olmaktır (Kumar, 2013: 108-109). Günümüzde insanlar daha önce görülmemiş ölçüde sadece kendi yaşamlarıyla ve özel tutkularıyla ilgilenmektedirler (Sennett, 1996: 18). Sadece an odaklı yaşamak, bireyi sürekli bir haz arayışı içerisinde bırakmaktadır.

Post-modernizm, “yüksek” ve “aşağı” kültür, “seçkin” sanat ve “kitle” sanatı arasındaki modernist ayrımları yıkmaya çalışır. Tekdüze tarz dayatmak yerine

“beğeni kültürleri”nin çeşitliliğini kabul eder ve bir üslup çoğulluğu sunarak bu “beğeni kültürleri”nin ihtiyacını karşılamaya çalışır (Kumar, 2013: 132). Geçmişte bütün muhtevası ile doğa bir araca dönüştürülmüştü. Bugün belki de bireyin gerçek manada sığınabileceği tek liman olan sanat, diğer her şeyle birlikte bir meta halini almıştır.

Hayatın her alanındaki mallar, yeni görünüşler altında daha büyük miktarlarda üretilmektedir. Bununla birlikte daha önce sadece üretim alanında verilen mücadeleler, kültürel üretimi de toplumsal çatışmaların bir alanı haline getirmiştir (Harvey, 1997: 80). Esasen bu ayrım yersiz gibi durmaktadır. Çünkü hayatın bütün alanı bir meta haline geldiyse kültür bir meta, kültür üretimi de bir meta haline dönüşüyse, bu temelde yine üretim alanında gerçekleşen bir çatışmadır yahut bir mücadeledir. Her ferdin her zaman var olabilmek adına uyum sağlaması ve kendini yeni oluşan ortama uyarlaması gerekmektedir. Onun içindir ki birey artık amaçlar üzerine düşünemez. Bu bir sanatçı içinde böyledir. Zamanın idealist sanatçısı, kendisine toplumu aydınlatmak gibi bir misyon yüklerken, adaletten, eşitlikten bahsederken, bugün, yarın hayatta kalabilmek, tekrar var olabilmek adına ilkelerinden vazgeçebilmektedir. Aynı şekilde bugün insanların duygularına hitap eden, eskinin adalet, eşitlik duygularını canlandıran bir oyuncunun, aynı zamanda kredi vermeye çalışarak varlığını sürdürmeye çalışan bir finans kuruluşunun reklâmında oynadığı görülebilmektedir. Ve bu insanların büyük çoğunluğunda şaşkıncu bir durum değildir. Çünkü o anın gerçekliği, o an içinde kalmıştır ve akabinde hayatın gerçekliğine geri dönmüştür. Bu hemen herkes tarafından rasyonel olarak karşılanacak bir eylemdir. Hatta bunun sorgulanıyor olması halen daha bir nebze hakikatin nesnel bilgisine erişilebilirliğin olduğu içindir. Yoksa doğrudan böyle bir topluma doğan fert aynı doğada olduğu gibi, nasıl bir aslan grubunun dışı üyeleri oradaki erkek egemenliğini sorgulamıyorlarsa, oda aynı biçimde içinde bulunduğu durumu sorgulamayacaktır. Çünkü doğrudan, yaratılan bir gerçekliğin içine doğmuş bulunmaktadır. Yapacağı tek şey doğadaki canlıların mücadelesini verdiği gibi hayatta kalmak ve bunun koşulu olarak da uyum sağlamak zorundadır. O yüzden insan aklının zekası yalnızca bir sonraki hamleyi düşünen pragmatik zeka haline dönüşmüştür (Horkheimer, 2016: 134). Bu pragmatik yahut “araçsal aklın” şekillendirdiği post-modernizm, Jameson’un tabiriyle geç

kapitalizmin mantığını oluşturmaktadır. Öyle söylenebilir ki post-modernizm, geç kapitalizmin üst yapısıdır.

Daha öncekilerde öyleydi. Dünün ideolojileri olan milliyetçilik, liberalizm, komünizm ya da Marksizm, zamanın ideolojisi olan dinin yerine geçen, tabiat dinleridir (Harari, 2017: 228). İnsanlarının hayatlarını adadıkları kutsiyet bir anda ne denli anlamsız, değersiz hatta boş bir kavrama dönüştüyse, sanayi devrinin modern dinleri de post-modern çağda anlamsız kavramlara dönüştü. Rönesans ile başlayan “büyü bozumu” yerini Rönesans’ın büyüüne bırakmıştır. Aynı biçimde modernizmin büyüü bozuldu ve yerini post-modernizmin büyüü almıştır. Yeni büyü Rönesans’ta olduğu gibi, yine egonun merkeze konumlandırılmasıdır. İnşa edilmiş nesnelliğin yerine sözde öznellik yerleşirken, bütün ahlaki değerler kişisel yorumlamaların insafına bırakılmıştır. Bugün bir insan bana göre ahlak böyledir, adalet şu anlama gelir derken bu bilince erişmede kuantum fiziğini özümsemesinde mi aramalı? Öyleyse Rönesans’ın hümanizması da yine Kopernik’in dünyayı evrenin merkezinden alan kuramıyla ilgilidir. Bu düşünceyle birlikte salt zihinsel dönüşüme ve insan aklına yapılan bu vurgu, insanın doğanın üzerinde kurduğu tahakkümü salt bilgi amaçlı olduğu yorumunun yapılmasını gerektirir. Ancak bu tahakkümün altında yatan sebebi belki acımasızca ancak dürüstçe ifade eden Bacon’un doğa üzerindeki egemenliğin güç odaklı vurgusudur. Ve belki de tahakküm kurma arzusunun dışındaki her türlü değerlendirme, doğa üzerindeki egemenlik mücadelesinin sonucunda doğanın ve hayatın her alanının ne denli bir meta haline geldiğini görmeyi engeller. Dünün kendinden değer olan salt sanat anlayışının bugün ne denli bir meta olarak ortaya çıktığı, bu ilişki neticesinde gözlemlenebilir. İnsan ilişkileri, akrabalık, arkadaşlık hatta evlilikler olsun, pragmatik bir hal almıştır.

Dünya evrenin merkezinden alınarak yerine yerleşen “ego”dan başkası değildi. Zamanın yanılması ise egosu gelişmemiş bireylerin bu “ego” oyununun içerisinde en üst biçimde kendilerini ne denli merkeze koydukları görülmektedir. Bireycilik giderek yaygınlaşan bir söylence haline gelmiştir. Kuşkusuz zamanın araçları bunu kitleleştirmeye olanak tanımakta. Rönesans’ın portrelerinden, çağımız “selfie” lerine, teknolojinin gelişmesi sayesinde erişilebilmiştir. Var olduğunu her gün kanıtlama uğraşında kullanmış olduğu aracın nasıl yapıldığına dair en küçük bir

fikri olmayan birey, her gün şarj edilmesi gereken cihazı gibi benliğinin ispatını her gün vurgulamak zorundadır.

Benlik algısının kitleleşmesi herkesi sözde bir eşitlik durumuna koyar. Zamanın hümanizmasının, Reform'un ve Aydınlanmanın halk yığınlarına yayılan özgürlük kavramı ve onun eşitliği gibi. Oysa o özgürlük sadece gerçek manada "ego"su gelişmiş "birey"lere ait olan değerli ancak değersizleştirilen bir kavramdır. Dünün "ego"su maddi çıkarlarının doğrultusunda kendi öznelliğinden vazgeçerek özerkliğini kaybetmiştir. Bugün bunun daha dramatik bir hali yaşanmakta ve o, henüz kaybedecek bir "ego"su dahi olmayan insanların benlik savaşlarıdır. Belki de o yüzden her gün var olmanın savaşı verilmektedir. Birey üzerindeki bütün ahlaki dayatmaları reddeder ve kendi ahlak nosyonunu yaratır. Bu onun kendi özgürlüğü adınadır ve bunu algılayışı bu eyleminin gayet doğal olduğu yönündedir. Ancak talep ettiği özgürlük, tüketim, bedensel özgürlük, herhangi bir kuraldan bağımsız bir şekilde dilediği gibi yaşama, genel olarak yaşam tarzı gibi meta anlamı taşıyan ve bunların mülkiyetine sahip olma vasfıyla istediği keyfiliği sergilemeye yönelik bir taleptir. Bir nevi piyasa ekonomisinin özgürlük talebine benzer. Herkes genel kavramları kendi biricik karakteriyle yorumladığını düşünür. Bu biçimsiz görünen yaşam tarzları, ahlak ve etik anlayışları, inanç değerleri küreseldir. O yüzden moderndir. Hayatın her alanındaki marjinalleşme evrensel boyuttadır. Biçimsizlik evrenseldir. O yüzden moderndir. Sanatta, mimaride, estetikte, edebiyatta marjinalleşme evrenseldir ve bu biçimsizliğin standardizasyonudur. Bunların hepsi küresel manada bir standarda kavuştuğu için post-modernizm moderndir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma kadar moderndir. "Şimdinin yeniliğidir". Post-moderinizim, yeni bir yeniden doğuş, yeni Rönesans'tır. Ancak yeniden bütünleşme adına bir kopuştur. Yahut çözülme olarak yorumlanabilir. Ekonomik bir kopuş değildir. Öyle ki günümüz kutsanan ilerlemeciliği, bilimi, teknolojisini insanların yaşadıkları dramaları azaltmamıştır. O dramalar her gün toplumun algısına sunulmakta, kanıksanmalarını sağlamaktadır. Bütün acılar, dramalar insanlar için rasyonel bir anlam kazanmaktadır. Afrika'daki açlık haberlerinden yahut Ortadoğu'daki bombaların altında kalan çocukların haberinden sonra, bir kedinin ağaçtan kurtarılış sahnesi, pırlanta da indirim günlerinin haberleri sahnelenmektedir. Akabinde satın alınılmadığında kesinlikle eksik ve yetersiz hissettirecek ürünlerin reklamlarına geçilebilir. Böylelikle

bütün bir süreç, gerçekliğin bir kez daha ama daha derinden bir yitirilişine sebep olur. Bu meta fetişizminin yeni bir evresi, “ego”nun giderilmez açlığının, dur durak bilmez savaşımının önündeki kaleleri aşmak adına sözde yeniliği olarak yorumlanabilir.

Dünün gerçekliği sistematik yalanlardan müteşekkildi. Bugün gerçeklik, tevatür halinde yayılmaktadır. Üstelik artık marjinalleşme küresel bir boyut kazanmaktadır. Kurgulanmış gerçeklikten uzaklaşmak ve onu yermek için kullanılan araçlar ve üslup, insanları sadece kurgulanmış gerçeklikten uzaklaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda bizatihi hakikatin kendisinden de uzaklaştırmaktadır. İnsan ile hakikatin arasına bir perde daha inmiş durumdadır. İnsanoğlu kurgulanmış gerçekliği zihnen hülyalara dalarak yıkmak gibi bir tavır sergilemektedir. Zihni kurgusal gerçeklikten özgür kılma adına, onu hülyalara daldıracak, ancak yine vahşi ekonominin lehine olacak şekilde, insana sunduğu alkol, uyuşturucu gibi araçlara sığılmakta. Beden üzerindeki tahakküm yegâne cinsellikle ilişkilendiriliyor, bedeni özgür kılma mücadelesi onu sadece bir teşhir aracı konumuna düşürmektedir. Böylelikle beden bir meta halini almaktadır. Oysa bugün bütün bunlar, özgürlük ile ilişkilendirmektedir.

Bugün Batı’da bütün lüks tüketim ürünlerinin yanında gerçekleştirilen beden teşhirleri, Batı’nın gelişmişliği ile ilişkilendiriliyor ve kadınların özgürlüğü olarak algılanıyor. Oysa bugün beden bir meta olduğu için Ortadoğu ülkelerinde eve hapsedilir. Batı’da bir meta olduğu için sergilenmektedir. Bu iki eylemde temelde bir farklılık bulunmamaktadır. Modernizmin sistematikliğinin dışına çıkmak adına verilen her savaş, onu yaratan gerçekliği giderek daha da güçlendirmektedir. Bugün aileyi, ulus-devleti, inançları ve ahlakı eleştirmek büyük bir özgürlük mücadelesi olarak görülmektedir. Bu sadece yeni bir bütünleşme adına toplumların çözülmesi için bireye sunulan geçici bir özgürlük algısıdır. Kurgulanmış gerçekliğe rağmen ve bu gerçekliğin içinde bütün çözüm ve özgürlük umutları post-modernizmle birlikte sona ermektedir. Dick Heblige bu durumu şöyle özetliyor: “Post-modernlik, modernliği katlanılabilir kılmış olan umutlar ve hayallerden yoksun modernliktir” (Kumar, 2013: 126).

Post-modernizm çok-kültürlü ve çok-ırklı toplumların oluşturulmasından yanadır ve “farklılık politikası”nı desteklemektedir. Böylece, kimlik üniter ya da özle ilgili olmayıp akışkan ve değişme halindedir ve çok katlı kaynaklar tarafından beslenmekte ve çok katlı biçimlere bürünmektedir. Post-modern toplum kendine özgü bir şekilde yerel ile küreseli bütünleştirir. Küresel gelişmeler yansımalarını ulusal toplumlarda bularak ulusal yapıları kemirir ve yerel yapıları güçlendirir. Etniklik yenilenmiş bir güdüye sahip olur (Kumar, 2013: 148).

3.1.4. Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği

Küreselleşmenin daha evvelki tahakküm süreçlerinden ayrı tutuluyor oluşu muhtemelen insanlığın elindeki silahların kan dökmekten daha fazlasını yapabilecek kadar gelişmiş olmasındandır. Kuşkusuz daha önceki süreçler maceraperestlikle, keşif ruhuyla ve kutsal gayelerle insan aklına sunulmuştur. Oysa Roma'nın evrenselciliği, İskender'in maceraperestliği, kâşiflerin keşfetme ruhu, dinlerin kutsal seferlerinin arkasında yatan sebep ne idiyse, muhtemelen küreselleşmenin ana dinamiğini oluşturan da odur. Bu manada küreselleşme, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak yaygınlaşması, egemenlik kurması (Alemdar, 2001: 1) olarak yorumlanabilir.

1970'li yıllara gelinceye dek devletin sınırları ile milli toplumun örtüştüğü, ulusal bağlılığın hem bireysel hak ve ödevlerin hem de ortak kimliğin kaynağı olması düşüncesi, ulus-devletlerin meşruluğunu sağlayan unsurlardı. II. Dünya Savaşı'nın akabinde yaşanan gelişmelerle birlikte, meşruluğu bu düşünceyle temin edilmiş ilkeler sarsılmaya başlamıştır. Özellikle emek piyasasının ulusal sınırları aşması, milli toplumların etnik ve kültürel birlikleri farklılaşmaya başlaması ile ulus üstü yapılanmalarla birlikte ulusa bağlılıkla belirlenen yurttaşlık kavramının içi boşalmaya başlamıştır (Uçar, 2011).

Gelişen ve geliştikçe farklılaşan ekonomi ile birlikte değişen kültürler ulus-devletin işlevinin sorgulanmasına yol açmıştır. Liberalizm ve milliyetçilik söylemleri üzerine kurulu olan ulus-devlet modelinde, devlet gerçekte eşit olmayan, aynı şekilde özgür olmayan bireyleri, bir ulusun üyeleri olmaları dolayısıyla bütünleştirir. Bu bütünleşme ile birlikte bir birlik oluşturma iddiasıyla ulus-devlet dışarıya karşı bir

dayanışmayı örgütlerken, liberal devlet aynı zamanda bireyleri ekonomik insanlar olarak tanımlar, bireylerin mülkiyetini, güvenliğini ve özgürlüğünü güvenlik altına aldığı iddia eder (Tol Göktürk, 2006: 63).

1970'lerden itibaren ise sermayenin ulusal düzeyde tanımlanamayacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır (Ercan, 2001: 169-170). Kapitalist üretim tekniklerinin gelişmesi, erken endüstrileşen ülkelerdeki sermaye artışı ile birlikte daha önceki süreçleri andıran yeni kazanç koşullarının aranması gündeme gelmiştir. Kuşkusuz ekonomi özerktir ve devlet sınırlarında duramaz (Schilling, 1971: 341). Kapitalist ekonomi kârın maksimize edilmesi amacıyla üretimin yapıldığı tek üretim biçimidir. Üretimdeki amaç malın kullanımı ile ilgili değil, malın mübadelesi ile ilgilidir. Bu anlayış kapitalizmin en ayırt edici özelliğidir ve bu sistem XVI. yüzyıldan beri bütün dünyaya yayılmaktadır (Wallerstein, 2003: 528-529). Elbette kârın maksimize edilme amacı ardı arkası gelmeyen bir süreci ifade eder. Ekonomi özerkliğinde karşısına çıkan bütün zorlukları aşmak zorundadır. Bunun devlet yahut herhangi bir statik yapı olup olmadığı fark etmeyecektir. 1970'li yıllardan itibaren yeni sağ neoliberalizm ile neomuhafazakârlığı birleştirmiş, neoliberaler pazar ekonomisi, sınırlı devlet, ekonomide verimlilik ve birey özgürlükleri gibi genel anlamıyla kapitalist ekonomiyi ve onun kültürel dayanaklarını sınırlayan engellerin kalkması düşüncesindeydiler ve çelişki algısını uyandıracak şekilde, neomuhafazakârların otorite ve geleneklere dayanan kanun ve düzen anlayışını birbirine eklemişlerdir.

Refah devlet anlayışı ve refah devletinin sosyal politikaları eleştirilmeye başlanmış, devletin ekonomik işlevinin minimize edilmesi düşüncesi baskın hale gelmiştir. Ekonomik işlevi minimize edilmiş devletin yerini alacak olan piyasa bir yandan ekonomik verimliliği artırırken diğer yandan siyasi özgürlüğü güvence altına alacaktır. Bu düşünceyle birlikte aynı anda ulusal gelenekler ve piyasa toplumunun gerektirdiği eylemlerin sergilenmesi hususunda baskıcı politikalarla bütünleşmiş, devletin ekonomi alanında minimize edilmesi gerektiğini öne süren unsurlarla, devletçi otoriter kavramlar birbirlerine eklenmiştir (Özkazanç, 2007: 43). Bu süreçte mülkiyet halkları ön plana çıkarılmış, siyasal süreçlerden mümkün olduğu kadar soyutlanmış bir devlet tahayyülü gün yüzüne çıkmıştır. Öyle ki temsili

demokrasi kamusal malların ve hizmetlerin metalaştırılması ve özelleştirilmesinin önünde yavaşlatıcı bir etken olarak görülmektedir. Yani sömürünün gerçekleştirilebilmesi adına süreyi uzatır ve üstelik bu ikna süreci sermaye adına maliyet demektir. Siyasal işleyişin olabildiğince dışarısında kalacak ve sadece mülkiyet haklarını öncelik olarak alacak devlet işleyişinin meydana getirilebilmesi için katılımın yurttaş anlayışından sivil topluma ve piyasaya, ulusal düzeyden yerele kaydırılma anlayışı ortaya çıkmıştır (Tol Göktürk, 2006: 81). Bugün yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve merkezi yönetimin sınırlandırılması, özgürlük ve demokrasi söylemleriyle birlikte alınıp kutsanmaktadır. Yerinden yönetimle ilgili arka plana itilen husus ise bu özgürlük ve demokrasi söylemlerinin kentlerin sınıf ilişkileri göz ardı edilerek değerlendirilmesidir. Liberalizmin devlet biçimi olan ulus-devlet ve o dönemlerin demokrasi algısı olan milli şuur düşüncesinde olduğu gibi, özgürlükler ve demokrasi kimin lehine işlediyse, yerel yönetimlerin, kentlerin özgürlük ve demokrasi talepleri yine belli bir grubun lehine olacaktır. Güç giderek yerele intikal ettiğinde, ekonomik ve siyasal seçkinler özgürlük ve demokrasiden en çok faydalanan kesim olacaktır. Doğal olarak güçsüz olan kesimlerin hayatlarında olumlu manada bir değişiklik olmamakla birlikte, yerel yönetimlerin tahakkümü altına girebilir ve daha da güçsüz konuma gelebilirler (Şengül, 2003).

Sermayenin hareketliliği, ulus-devletin kamusal hizmetlerden ve ekonomik aktör konumundan giderek uzaklaşması, yerel girişimcilerin önderliğinde, yerel birimlerin mekânsal işbölümünde merkezi bir idarenin aracılığı olmadan iyi bir yer edinebilme amacı ile çözüm önerileri üretilmeye başlanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kentler uluslararası piyasa ile doğrudan eklemlenmiş bir hale gelmiştir. Bu ülkelerde daha önce emeğin yeniden üretiminde üstlendikleri misyon geri planda bırakılmış, sermayenin desteklenmesi adına bir müdahale anlayışı benimsenmiştir (Şengül, 2003). Şüphesiz yerinden yönetimin, yerel idarenin güçlenmesi şehirlerin uluslararası piyasaya doğrudan bağlanmasını sağlayacak ve kapitalizm adına işler daha hızlı gerçekleşebilecektir. Daha önceki özgürlük ve demokrasi mücadelelerinde olduğu gibi, özellikle Fransız Devrimi buna örnek gösterilebilir, bütün bu söylemler ulus çapında kitlelerce savunulmuş ancak elde edilen başarı belli bir grubun çıkarına olmuştur. Bugün aynı biçimde milli kültürle beraber aynı zamanda yerel kimlik ve

kültüre sahip olan bölgelerde yerelleşme, ulus-kimliğinden sıyrıлма, kitlesel bir özgürlük ve demokrasi mücadelesi anlamını taşımaktadır.

Devletin kamusal hizmetlerden geri plana düşmesi ve kamusal hizmetlerin sağlanması amacıyla ülkenin her köşesinde bulunan varlığının yavaş yavaş yitirilmesi ile birlikte, giderek kaybolan milli kültür ile beraber giderek ağırlık kazanmaya başlayan yerel kültürle, cemaatleşme, etnik ya da mikro milliyetçilik gibi eğilimler ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin ulusal-devlet dâhilinde meydana getirdiği engellerden ve sınırlamalardan hoşnut olmayan küresel ile yerel arasındaki ulusal devleti aradan çıkarmaya çalışan “küresel” sermaye için bu kimliklerin ön plana çıkması elverişli bir ortam yaratmaktadır. Ulus-devletin sağlamış olduğu haklar ve güvenceler ile yaratmış olduğu aitlik duygusunun yerini yerel bir aitlik duygusu almaya başlamıştır. Bu da yerel anlamda yeni sağın yaratmış olduğu milliyetçiliktir (Tol Göktürk, 2006: 106). Kamusal hizmetlerin piyasalaşması ve meta haline gelmesi neticesinde ortaya çıkacak olan toplumsal sorunların çözümü ve maliyeti yeniden ancak daha farklı manada canlandırılan ve yüceltilen kimlikler vasıtasıyla topluma yüklenecektir (Tol Göktürk, 2006: 106). Daha önceleri bir ulusa ait olmanın bir ulusun parçası olarak var olabilmenin bedelini savaşlarla, ulus için çalışmayla ve vergilerle ödeyen halklar, bu kez yerel kimliklere sahip olabilmenin koşulu olarak yeni mücadeleler vermek durumunda kalacaklardır.

Küreselleşme ile bütün dünyada yaşanan gelişmeler yeni siyasal anlayışları, toplumsal ve ekonomik ilişkileri meydana getirmiştir. Ekonominin özerkliğinde gerçekleşen bütün değişimler, piyasa ekonomisinin önündeki bütün engelleri, kısıtlamaları ortadan kaldırmak adına, yeni demokrasi ve özgürlük anlayışları ve yeni kimlik olgularını ortaya çıkarmıştır.

Batılılaşma, Amerikanlaşma yahut evrenselleşme kavramları ile ele alınan küreselleşme, bu kavramların hangisiyle ele alınırsa alınsın, kültürel farklılıkların ortadan kalkması ve kültürel homojenleşme sürecine denk düşecektir. Neticesinde Amerika, Avrupa ve genel olarak Batı, aynı maddi ve zihinsel altyapıya sahiptir. Ayrıca bugün evrenselleşme, topluluklar arasındaki kültürel farkların ortadan kalkmasıysa eğer, bu Batı teknolojisinin ve kültür endüstrisinin sayesinde. Dolayısıyla bu kavramda diğerlerinden ayrı tutulamaz. Kısacası Batı'nın maddi ve

zihin altyapısı XVI. yüzyıldan beri duraksamadan yayılmaya devam etmektedir. Ancak kuşkusuz araçlar gelişti, eskinin araçları insanın bedeni üzerinde doğrudan egemenlik kurarken, bugünün yeni tahakküm silahı olan teknoloji ile düşüncelerini dönüşüme uğratarak (Kazgan, 2009: 4) bedenin üzerinde egemenlik kurabiliyor. Bu en azından bir gelişmedir. Çünkü en azından insanın ele geçirilebilecek bir zihne, düşüncelere sahip olduğunu gösterir ve insan bedeninin ele geçirebilmesi için önce zihni tutsak edilmelidir. Bu açıdan bakıldığında insanlık ilerlemiştir. Çünkü çağın silahları yeni bir “hegemonya” ile bunu ziyadesiyle başarılı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Kaldı ki bir anlamda küreselleşmenin amaçlarından biri de budur. Sömürü görüntüsü vermeden sömürüyü gerçekleştirebilmek amacı güdülmektedir.

Diğer toplumlara bir ışık olabilmek ve onları karanlıktan kurtarmak Amerika'nın resmî ideolojisi olan demokrasinin ve Amerikan değerlerinin bütün dünyaya yayılması ile gerçekleşecektir. Modernleşme kuramından küreselleşmeye dönüşen yeni tahakküm felsefesi bir anlamda Batı değerlerinin bayraktarlığının Avrupa'dan Amerika'ya geçişi olarak yorumlanabilir. ABD bu evrenselcilik siyaseti aracılığıyla eski sömürge bölgelerinin denetlenebilir ölçüde serbestleştirilmesi ve dünya ölçüğünde bir sömürü görüntüsü vermeden bir denetim amaçlanmaktadır. Bu bir nevi denetimli serbestliğin yahut öznesiz sömürünün gerçekleştirilebilmesi adına, sömürsüzleştirme siyaseti anlayışı ortaya çıkmıştır (Kissinger, 2000: 13). Eskiden bilginin gücü somut bir şekilde varlığını hissettirirken, bunlar çağın silahlarıyla doğrudan gerçekleşen eylemlerdir ve doğa bilimlerinin dünyaya egemen olması ile gerçekleşmişlerdir, bugün aynı biçimde ama daha soyut bir şekilde kültür bilimleri toplumsal dünyanın kapılarını aralamaktadır. Böylelikle toplumsal dünyada egemen olmak daha sistemli bir hal almış olmaktadır (Altun, 2002: 90). Kültürün kendi evrimi ve yayılmacılığı içerisindeki görüntüsünün en büyük işlevi bunun failden bağımsız bir şekilde gerçekleştiği algısı yaratmasıdır. Evrimci / ilerlemeci felsefe kendini en somut biçimde gösterirken, bunlar doğrudan tahakküm ve sömürüydü, modernleşme kuramının işaret edişiyle, Batı'nın kurumsal kimliğinin, siyasi ve ekonomik anlayışının uluslararası camiada dayatılması ile gerçekleşmekteydi. Bu anlamda kısaca denilebilir ki ortada bir özne vardı ve her

halükârda özümsemeye çalışılan “değerler” aynı zamanda bir düşmanlık algısını yaratmaktaydı.

Küreselleşmeyi modernleşme kuramından ayıran en önemli unsur belki de bu noktadadır. Küreselleşme modernleşme kavramına yüklenmiş olan pozitif içeriklerden ve emperyalizmin olumsuz çağrışımlarından bir nevi arındırılmış olmakta ve işleyen süreç öznesiz, nötr bir kavram olarak sunulmaktadır (Altun, 2001). Böylelikle özelde Amerikan genel anlamıyla Batı dünyasının ideolojileri, siyaseti, ekonomisi görünmez kılınmakta ve süreç öznenen arındırılarak doğal bir işleyiş olarak sunulmaktadır (Arnason, 1993).

Kültür küresel çapta homojen bir hal alıyorsa, kuşkusuz bu üretimin ve üretim ilişkilerinin biçimi ile alakalıdır. Örneğin, avcı toplayıcı toplumda mağaralara tarımla ilgili resimler çizilmemiştir. Bu tarım toplumu için de geçerlidir ve onlarda avlanmayla ilgili bir sahneyi resmetmemişlerdir. Bugünün ekonomisi de farklı bir toplum tipini resmetmektedir.

Bugün insanların ürettikleri ile kazançları neredeyse aynı anda dünya ekonomi sistemine dâhil olmaktadır. Eskiden emek üzerinde doğrudan tahakküm kurulurken, bugün bu farklı araçlarla, örneğin kitle iletişim araçlarının sayesinde yaratılmış olan var olmak için tüketmeye sıkı sıkıya sarılmakla gerçekleştirilmektedir. Bugün dünyanın hemen her yerinde bu var olma eğilimi artıkça, sistemle bütünleşme de bir o kadar hızlı olacak ve aynı oranda insanlar giderek daha da bağımlı hale geleceklerdir.

Neoliberal ekonomi politikaları ve onun yeni Protestanlığı olarak adlandırılabilir neomuhafazakârlık, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan özgürlük mücadelelerinin ve refah devleti politikalarının sorgulanmasıyla ortaya çıkmış iki kavramdır. Neoliberalizm söylemiş olduğu şey, esasen bir nevi ekonominin özerkliğine, kendi dinamiklerine ve işleyiş yasalarına geri dönmektir. Yani yeni bir “*laissez faire*” durumudur. Yeni muhafazakârlığın söylediği şey ise kontrollü bir tüketim, yani sermayenin varlığını koruyabilmesidir. Bu politikaların bu şekilde uygulanışı küresel olarak yorumlanamayabilir. Ancak etkileri küreseldir. Dünyada sadece Batı toplumuna has olan kapitalist üretim biçimi XVI. yüzyıldan bu

yana sermayenin kendi kültür hinterlandında genişlemektedir. Yeni muhafazakârlık söylemi bu açıdan çevre ülkeleri değil Batı'yı ilgilendiren bir husustur. Bu sermayenin daha güçlü bir şekilde geri dönmesiyle ilgili bir savunma anlayışıdır. Ancak neoliberal politikaların çevre ülkelerle olan ilişkisi daha somut bir şekilde görülebilir. Bir devletin içerisinde ekonomik sisteme yeni dâhil olanlar bir anda kendilerini geri kalmış bir konumda bulmuşlardır. Refah devlet anlayışı bu dezavantajı bir nebze olsun giderebilirdi ancak neoliberal politikalarından sonra fert kendisini doğal seleksiyonun içerisinde bulmuş olacaktır. Hayatta kalabilmek adına her türlü mücadeleyi sergileyecek, -bunlar ahlaki yahut gayri ahlaki ya da hukuk kurallarının dışındaki eylemler olsun- var olabilmek için bütün değerler önemsiz hale gelecektir. Bu süreçle birlikte küresel bazda bireylerin kendi toplumlarından bir kopuş ortaya çıkar. Bu, toplumun, devletin, yerleşik bütün yapıların, yerleşik ahlak ve milli kültürün, sorgulanmasına yol açar. Bu manada kopuş küresellik arz eder. Neoliberal politikalarından ötürü en çok eleştiriye maruz kalacak yapı kuşkusuz ulus-devlettir. Çünkü insanların pek azı yapılan eylemlerin küresel çapta bir politika olduğu düşünür ve suçu neoliberal anlayışa yükler. Temelde insanların sorgulayacağı şey devletin kendisi ve sergilemiş olduğu eylemler olacaktır.

Kapitalizmin özerk yasaları doğrultusunda bir düşünceyle hareket edildiğinde, sermayenin tasarrufu anlamında yeni muhafazakârlığın Batı dünyası dışında uygulanamayacağı görülebilir. Merkez dışındaki sermaye ve mülk sahibi olan ulus-devletlerin lüzumsuz harcamaları (kamu hizmetleri, sosyal yardımlar, eğitim vb.) ve sahip olduğu sermayeyi iyi kullanamamasından ötürü özellikle çevredeki ulus-devletlere yeni bir politika olarak dayatılmaktadır. Bu söylem ilk işleviyle sermayenin biriktiği, yani Batı'ya has bir uygulama olmak zorundadır. Çünkü sermayenin sürekli genişleyen pazardan kârla geri dönerek sürekli artması ve yeniden yayılmasıyla bir döngünün gerçekleşmesi gerekmektedir. Sermaye Batı'dadır ancak pazar Batı'nın kendi toprakları da dâhil olmak üzere bütün küredir. Pazar Batı'da olduğu gibi bir sermaye birikimine giderse, üretimde artış gösterirse, bu durum ülkelerin hiyerarşideki yerlerinin sarsılmasına yol açar. Oysa neredeyse Sanayi Devriminden başlayarak, tam anlamıyla II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler bir ülkenin kendi içinde sınıflara bölündüğü gibi, hiyerarşik şekilde sıralanmaktadırlar. Batı ekonomisi dışındaki ülkeler "proleter uluslar" (Başkaya,

1994: 41) olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda bu proleter ulusların emeği küreselleşmenin kültürel ayağıyla birlikte, artan şekilde sömürölmeye başlanmış, bu uluslar tüketici uluslara dönüşmüşlerdir. Bu ulusların ürettikleri yeniçağın sömürü araçlarıyla -ki üretim tarzları da aynı zamanda sömürödür- var olmanın yeni koşulu olarak tüketim gerçeğinin zihinlere nakledilişı ile birlikte çarçabuk merkeze geri dönmekte, bu uluslar asla sermaye birikimde bulunamamaktadır.

Tüketim toplumu kavramı tüketici uluslar olarak tekrar yorumlanabilir. Dünya ölkeleri iş bölümü bağlamında örgütlenmiş ve küresel ekonomi neredeyse organik bir bütün halini almıştır. Kaldı ki küreselleşmenin temel vizyonunun da bu olduğu söylenebilir (Kakışım, 2016: 93). Bir ölkenin içerisinde olduğu gibi, dünya ölçeğinde ölkelerin sınıflanması gerçekleşmiştir. Adam Smith iş bölümünün sadece ulusal bazda örgütlenilmesini değil, uluslararası bir iş bölümüne ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Schilling, 1971: 341). Wallerstein kapitalist sistemin sürekli sermaye birikimi arayışı ile dünyaya yayıldığını; işbölümü sonucunda da hiyerarşik bir sistem ortaya çıktığını belirtir. İşbölümüne dayanan hiyerarşik sistem merkez ölkelerin çıkarlarına yönelik olarak işlemektedir. Wallerstein'a göre, merkezin dışında yer alan yarı çevre ölkeler, eski sınaî merkezlerindeki ücretlerin yükselmesiyle birlikte yatırıma cazip hale gelirler ve önceleri merkeze ait olan işlevleri yerine getirerek bir nevi orta sınıf gibi hareket ederler (Ragin ve Chirot, 1999: 299). Merkez ve yarı çevrenin dışında kalan çevre yahut çeper ölkeler sömürünün doğrudan ve daha baskın bir şekilde gerçekleştiği ölkelerdir. Wallerstein'a göre “dünya kapitalist sistemiyle bir kez bütünleştikten sonra, çeperin kaderi salt durgunluktan çok, *aktif geri bırakılmışlık*”tır (Ragin ve Chirot, 1999: 294).

“Kapitalizmin başarısı çekirdek ile çeper arasında bir iş bölümünün yaratılmasına ve sürdürölmesine bağlıdır” (Ragin ve Chirot, 1999: 294). Ulusların inşası sürecinde en büyük rol homojen bir kültürün temini ve işbölümü olmuştur. Bugün ölkeler nezdinde gerçekleştirilmeye çalışılan ise, ölkeler bazında bir işbölümünü temin edebilmektir. Küreselleşme ise dünya çapında homojen bir kültürün ve işbölümünün inşası anlamına gelir.

Bu uluslararası iş bölümünde elbette ki “ego”nun gelişme önceliği ve seviyesine göre hiyerarşik bir yapı ortaya çıkacaktır. Bu durumda Batı dışındaki ülkeler ancak proleter yahut tüketici uluslar olarak nitelenebilirler. Kuşkusuz bir esnaf müşterisinin ekonomik anlamda zayıflamasını istemez ancak aynı zamanda gereksinimlerini kendisinin karşılayabileceği, üretebileceği konuma erişmesini de istemez. Bu iş bölümünün sarsılmasına yol açacaktır.

Kapitalist ekonominin evrimi kurumsallaşmıştır. Her ülkenin fertleri kitle iletişim araçlarıyla birlikte kendilerine sunulan Batı dünyasının cazibeli kültürüne öykünmektedir. Modernleşme kuramının diğer toplumların algısına işleme hedefinde olduğu yaklaşımı hedef dâhilinde karşılık bulmuş, diğerleri tarafından özümşenen bu kavramın felsefesiyle birlikte artık diğer toplumlar nezdinde de Batılı olmayı, Batılı gibi yaşamayı gerçekleştirebilmenin yolunun kapitalist olmaktan geçtiği düşünülmektedir. (Başkaya, 1994: 87). Yani genel anlamıyla bu süreç, kapitalist ekonominin yaratmış olduğu bütün kurumsal yapıların temini ve değerler bütünüün özümşenmesi olarak yorumlanabilir. Onlar Sanayi Devrimini gerçekleştirip modern olamadılar belki ama post-modern çağa adım atabildiler. Bunda teknolojinin ideolojileri dönüştürecek kadar gelişmesinin katkısı büyüktür. Castells’a göre küreselleşme 1970’lerden itibaren enformasyon toplumunun ortaya çıkması ve gelişmesi ile ilişkilidir. Bugünün insanlığı küresel ağlarla birbirine bağlıdır. Castells’in tabiriyle, tüketim toplumu ile birlikte aynı zamanda “ağ toplumu” ortaya çıkmıştır ki, zaten temelde bu iki olguda birbirleri ile ilintilidir. Castells kapitalist dönüşümü, sanayileşmecilik ve devletçiliğin krizini, bilgiye dayalı ekonominin doğuşunu, “ağ toplumu”nun ortaya çıkışıyla birlikte ele alır (Yeşilorman ve Koç, 2014). Bu kavram, ağlar oluşturma düşüncesiyle, merkezsiz hiyerarşi içermeyen, yatay ilişkilerin baskın olduğu bir toplumsal yapılanma düşüncesini içerir (Yeşilorman ve Koç, 2014). Bu ağlar aracılığıyla zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde birbirine bağlanan insanlık bir anda kendini Batı dünyasının içerisinde buluvermektedir.

Dünyayı bir “küresel köy”e çeviren kapitalizmin evrimiyle birlikte gelişen teknolojidir. Ve elbette bu teknolojiyi üreten hangi kültürse onun kültürü küresel ağlarla birlikte dünyanın diğer geri kalanına sirayet edecektir. XVI. yüzyıldan beridir

giderek hâkim olan kültür ve bilgi, şüphesiz Batı kültürü ve onun ürettiği bilgidir. Enformasyon yahut bilgi toplumu kavramı o yüzden Batı düşüncesinin liberal ve ilerlemeci geleneğiyle uyumludur. Bu kavram Aydınlanma'nın rasyonellik ve ilerleme inancını korumaktadır (Kumar, 2013: 15). Bu hâkim kültür ve bilgi üretiminin herhangi bir hiyerarşik vurguya gereksinimi yoktur. Çünkü ilerleyiş kurumsallaşmıştır ve sisteme dâhil etme süreci rızayla gerçekleştirilmektedir. Öyleyse burada bir krizden söz edilemez. Bu tarihsel bir süreçtir ve bütün bunlar ekonominin özerk işleyişiyle birlikte meydana gelen gelişmelerdir. Bir araç haline gelen kültür ve sanatın avama ulaşması –ideolojik hegemonya ve meta olarak iki ayrı işlevi birlikte görür- ile birlikte, belli bir coğrafi sınırlar içerisinde kalmış Sanayi Devri kültürünü büyük manada aşan şekilde, Batı'nın kültürü her zamankinden çok egemen kültür haline gelmektedir. Bu anlamda en büyük işleve sahip post-modernizm “seçkin kültürü kitle kültüründen ayrı tutan modernistlere karşı verilmiş çağdaş bir tepkiydi” (Gümüş, 2015: 19). Bu kültür belki yeni bir demokrasiyi işaret edebilir ve farklı manada bir eşitlik durumunu yaratabilir. Önceleri belli bir elit gruba has olan değerler, sanat ve kültür, bugün herkese ulaşır durumdadır. Bu da avamda gerekli şartlar oluştuğunda, yeteri kadar Batılı olduğunda ve kapitalist ekonomi yeteri kadar özümsemiğinde erişebilecekleri bir konum olduğu algısını yaratır. O sebeptendir ki, post-modernizm aynı zamanda yeni demokrasi olarak değerlendirilebilir. Batı'nın öykünülen yaşam tarzına erişmenin önündeki statik yapılar bu yeni demokrasiyle aşılabilir. Bunlar milli kültürler, geleneksel toplum ve ekonomi ve yurttaşlarının hepsine bir biçim vermeye çalışan ulus-devlettir.

Yeni muhafazakârlık sermaye sahiplerinin ellerindeki gücü mümkün olabilecek en iyi verimlilikte kullanılmasını salık verirken, aynı zamanda ulus-devletin topluma vermeye çalıştığı yeni biçimsellikle tepkileri üzerine çekmesine yol açar. Daha çok çevre ülkeleri bağlamında ulus-devletler sosyal refah ilkesinden vazgeçerken, diğer yandan militarist söylemleri ve genel anlamda toplum nezdinde ahlak temelli muhafazakâr vurgular sergilemektedir. Halka bir yandan teknolojik aygıtlar vasıtasıyla Batının cazibeli yaşantısı, özgürlüğü, sunulurken, diğer yandan halk devletin kısıtlayıcı uygulamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Zamansız ve mekânsız bu dünya sisteminin içine doğan, ulusal değerlerin bir önemini kalmadığı dünyada çoğunluğun, Batı dünyasının kürenin her yerine sirayet eden cazibeli

kültürüne kapılacağı muhtemeldir. Bugün birey kendisine dayatılan ahlak kavramını temellendirebileceği bir geçmişe sahip değildir. Bu temellendirmeyi yapmada herhangi bir rasyonel unsur da bulamaz. Üstelik bugün ahlak kavramı oldukça göreceli bir içeriğe sahiptir.

Ortak bir geçmişten ve gelecek hayalinden yoksunluk bireyi bir anın içerisinde sıkışmış halde bırakmaktadır. Birey giderek toplumla ve milli kimliğiyle olan bağı yitirmektedir. Ortak bir kültür, ortak değerler, ortak bir geçmiş ve gelecek kavramına sahip olan ulus-devlet örgütlenmesi bir çözülme sürecine girer. Küreselleşme ile birlikte devletin üstlendiği rol yaşanan bütün gelişmelerle farklı bir boyuta erişmiştir (Cebeci, 2008). Bugün devletin rolü ulus-devlet yapılanmasında olduğu gibi görece eşit yurttaşlığın imkânlarını temin edebilmek değil, “ekonomi oyunu”nun kurallarına göre hareket etmektir. Eşit yurttaşlık imkânlarından faydalanamamak yahut ekonomik anlamda böylesine bir yurttaşlık tanımına gereksinim duymamak, bunlara güvenlik ihtiyacı da eklenebilir, ulus-devlet yapısında bir devlet örgütlenmesinin varlığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Buna İspanya’da Katalonya bölgesi ve İtalya’nın kuzey bölgesindeki şehirler örnek gösterilebilir. Ülkelerinin neredeyse en zengin kesimini oluşturan bu bölgelerin merkezi idareden gelecek ekonomik desteğe ve Avrupa’nın içinde bulunduğu sükûnet ortamından dolayı güvenlik gereksinimleri bulunmamaktadır. Katalonya bir bağımsızlık talebinde bulunurken, İtalya’nın kuzeyindeki şehirler daha otonom bir şekilde hareket etmeyi talep etmektedirler.

Bu süreç dünya rol modelliğinin Amerika’ya geçişiyle birlikte ele alınabilir. Amerikan kültürü ve toplumu eklektik bir yapıya sahiptir. İçinde barındırdığı farklılıklara rağmen Amerikan üst kimliğiyle homojen bir birliktelik ortaya çıkmıştır. Böyle bir birlikteliğin benzeri olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da Avrupa üst kimliğiyle oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve sonrasında ortak ekonomik geçmişle birlikte, ortak kültür çerçevesinde Avrupa Birliği ortaya çıkmıştır. Bir anlamda Amerikan kültürünün tüm dünyaya yayılması olarak yorumlanan küreselleşmenin ilk etkilerinin öncelikle Batı üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Belki de tam anlamıyla bir Amerika örneğinin oluşturulabilmesi için

Avrupa uluslarının ulus kimliklerinden giderek uzaklaşmaları gerekmektedir. Kentlerin bu özgürlük mücadeleleri böyle bir çaba ile ilişkilendirilebilir.

Rönesans'ta olduğu gibi kentler yeni feodal baron olarak adlandırılacak ulus-devletten bağımsızlığını elde edebilmek için mücadele etmektedir. Yine aynı şekilde birey yüceltilmekte, farklılıklar kutsanmakta ve farklılıklar özgürlükle doğrudan ilişkilendirilip desteklenmektedir. Öyle ki bütün ulus-altı kimliklere kendilerini ifade edebilmeleri ve farklılıklarını olabildiğince sergileyebilmeleri adına küresel çapta bir destek verilmektedir. Küreselleşme ile birlikte etnik, dinsel, mezhepsel ve diğer kimlikler daha fazla üzerinde durulan konular haline gelmişlerdir (Kakışım, 2016: 96). Kısaca ulus-devlet yapılanmasından çözülmeyi gerçekleştirecek her türlü farklılaşma kutsanmaktadır. Ekonomik formasyon anlamında bir farklılık söylemine karşı olacak yaklaşım ise merak uyandırmaktadır. Farklılıkların kutsanma düşüncesinin Batı'nın kökeninden gelen kapitalizmin önündeki engelleri aşma adına kullandığı bir araç olduğu söylenebilir. Farklılıklara verdiği önem, bir zamanlar doğrudan sömürdüğü toprakların kültürlerini ve dillerini nasıl yok ettiğiyle ilgili bir değerlendirme ile kavranabilir. Ancak bugün Batı oldukça tevazu sahibidir.

Bugün belki ulus-devlet kapitalizmin önünde yıkılması gereken son kaledir. Ve bunun adına çağın imkânları doğrultusunda işine yarayabilecek her unsuru bir araç olarak kullanmaktadır. Bunlar farklılıkların, yerelliğin kutsanması, bireyselliğin, bencilliğin ön plana çıkarılması olsun, kitle iletişim araçları ile toplumlar bir çözüme adına manipüle edilmekte, alt kimliğiyle birlikte bütünleşebileceği bir dünya vatandaşlığı düşüncesi yaratılmaktadır.

Kapitalizmin ulusal olarak merkezsiz bir hale gelmesi, yurtsuzlaşması ve gelmiş olduğu soyutluk düzeyi, bir ulusun yahut bölgenin küresel kapitalizmin merkezi olarak belirtilmesini imkânsız kılmaktadır. Bu durumla birlikte, küresel kapitalizm daha önceki biçimlerinden nitelik olarak farklılık taşımaktadır. Küresel kapitalizmin nitelik olarak farkı, kapitalist üretim biçiminin erişmiş olduğu küresel soyutlukta ve ulusaşırı şirketlerin aracılığı ile birbirlerine bağlanan merkezsiz kentlerin oluşumlarındadır (Yeğenoğlu, 2002). Ve bugün bir ironiyle sol siyaset merkezsizleşmeyi ve yerelleşmeyi sermayeye karşı bir direniş olarak sunmaktadır (Yeğenoğlu, 2002). Öyle ki bütün bir özgürlük mücadelesi egemen sınıf olarak

yorumlanan devletin şahsına yapılmaktadır. Bunun benzerleri Batı'ya karşı henüz ulus olma sürecinde olan ülkelerde yaşanmıştır. Bu söylem Batı'ya karşı anti-emperyalist ancak içeride oldukça totaliter unsurlar içeren bir söylemdir. Temelde yerel burjuvazinin varolma mücadelesi sergilediği bir dönemde ortaya atmış olduğu anti-emperyalist söylemlerle milliyetçi söylemler iç içe geçmiştir. Bu doğrultuda ortak bir düşmanla mücadele edebilme adına halk kendi içindeki çelişkileri, eşitsizliği mazur görecek, ortak düşmana karşı ve ortak payda adına mücadele edecektir.

Günümüzde ulus-devlet neredeyse bir emperyalist unsur olarak algılanmaktadır. Yerel dillerin, kültürlerin ve değerlerin baskılayıcısı, kimlikleri tek bir potada eritmeye çalışan baskın bir karakter, hatta içerisinde görece farklı kültürlere sahip olan bölgelerdeki kaynakların sömürücüsü olarak görülmektedir. Ve yine, bir tekerrür ile halklarda eşitsizliğin, yoksuzluğun yahut yeteri kadar özgür olamamanın müsebbibini saptırılmış ve güdümlenmiş hedeflerde aramaktadır. Oysa nasıl bir ulus olabilmek halkın üzerindeki sömürüyü ortadan kaldırmadıysa, eşitsizliği gidermediyse, temelde bu yerli burjuvazilerin kendi menfaatleri uğruna bir söylence haline gelen milliyetçilikle işlenmiştir, bugün mikro kimliklerin, yerel kültürlerin ve bağımsızlığın yüceltilmesi farklı bir çıkar ilişkisinin dışında algılanmamalıdır.

Görmezden gelinen içsel çelişkiler ve eşitsizlikler ile birlikte, yerelden ve yerel kimliklerden kapitalizme karşı yönlendirilen eleştiriler bir bakıma yine kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Küresel kapitalizm, bir taraftan daha önce ortaya çıkmış yapıları çözüp küresel ilişkileri yeniden biçimlendirirken, diğer taraftan da daha işlevsel bir manipüle aracı olan yerele ilişkin duyarlılığı geliştirmektedir. Sermayeye karşı yerel olanı bir direnç unsuru olarak konumlandırmaktadır (Yeğenoğlu, 2002). Böylelikle kendi içinde kendi karşıtlığını yaratarak herhangi bir alternatif söyleme karşı bütün kapıları kapatmış olur. Bu her zaman için böyle olmuştur. Kendi evren algısının, bilim anlayışının, ekonomi formasyonunun, kültürünün ve kurumlarının dışındaki her yaklaşım ve oluşum bilim dışı, ilkel olarak tanımlanmıştır. Yapıya aykırılık teşkil edebilecek bütün oluşumların ve düşün sisteminin önüne geçebilmek adına kendi muhalefetini kendi içinde yaratmıştır.

Dün dünyanın geri kalanına sunulan ilerleme ve varolabilme reçeteleri bugün sunumu ve yapı olarak farklılık taşıyormuş gibi dursa da içeriği ve amaçları açısından benzerlik taşımaktadır. Bu ulus-devlet biçiminde bir yapılanma iken, bugün bu yapıdan ve yurttaşlık biçiminden vazgeçilmesi salık verilmektedir. Bütün bunlar gelişmişliğin ve ilerlemenin gereklilikleri olarak sunulmuştur. Oysa ne modern devlet Batı dünyasının dışında kalanlara böyle bir gelişmişlik sunabilmiş ne de yeni reçeteler olan, küreselleşmeyle birlikte dönüşen devlet yapılanmaları ve yurttaşlık tanımları böyle bir gelişmişliği ve özgürlüğü sunabilecektir. Öyle ki kapitalist ülkelerin başarıları diğer aktörler tarafından asla tekrarlanamaz. Bu başarının arkasında XVI. Yüzyıldan II. Dünya Savaşı sonrasına kadar neredeyse beş yüz yıllık bir çatışmanın tarihi yatmaktadır. Bu egemen küresel aktörler uluslararası arenadaki yerlerini neredeyse kesintisiz bir çatışmadan başarıyla çıkabilmelerine borçludur. Halkları da öyledir ki, yurttaş olabilmenin bedelini kendi benliklerinden vazgeçip, belki de hayatlarının tüm alanını bir ulusa atfederek elde etmişlerdir. Bu, o ülkelerin sermayedarları için de böyledir. Bir an adına duraksamanın bedelinin bilincinde olarak sürekli bir güç elde etme mücadelesinin içerisine girmişlerdir. Herhangi yeni bir aktörün, bu ister bir devlet yapılanması, sermaye grupları yahut başka biçimdeki yapılanmalar olsun, bu arenada kendilerine yer edinebilmeleri mümkün görünmemektedir. Hele ki aynı ekonomik formasyona sahip ve dolayısıyla doğrudan bağımlı olan halleriyle.

Günümüzde tahakkümün öznesiz gerçekleştiği söylenebilir. Bir zamanlar kaynağını doğa yasalarından ve doğal işleyişten alan tahakküm, günümüzde bilimin, kültürün ve teknolojinin kendi evrim çizgisindeki seyriyle öznesiz bir tahakküme dönüşmüştür. Buna direnmek neredeyse doğal olana direnmekle eş tutulur. Ancak belli bir yerde öznenin belirişi var ki, esasen dünya toplumlarının üzerindeki hâkimin, erkin ve egemenin yerini belirleyebilir. Öyle ki bu bir zamanlar, barbar, ilkel, geri kalmış olarak yorumladığı halkların kültürüne şu an için müsamahalı bir erk gibi hoşgörülle yaklaşmaktadır. Dünün ilkel halkları bugün otantik olarak yorumlanarak Batı'nın lütfuna nail olmaktadır. Bu lütuf belki ırkçılığın an itibariyle erişmiş olduğu son düzeydir ve günümüzde buna çokkültürcülük denilmektedir (Kakışım, 2016: 141). Bugün Batı erki tarafından hoşgörülen hatta desteklenen anomi olguları, cinsel eğilimlerden mezheplere yerel dil ve dinlere ve

etnik azınlıklara kadar varan bir değişiklik arz etmektedir. Kuşkusuz bu liste daha da uzatılabilir. Ancak listenin içerisinde yer almayacak olan belki yegâne ve yine belki gerçek manada bir anomi vakası olacak olan Batı kültürü ve onun ekonomi biçimi kapitalizmin haricinde, farklı bir ekonomi formasyonunun düşüncesi ve onunla birlikte şekillenen kültür olacaktır. Diğerleriyle üstünlük mesafesini koruyarak müsamaha gösterdiği farklı eğilimler, yerleşik yapıları çözmekte ve eşitsizliğin sebebini tektipçi anlayışlara, yerleşik kültürlere indirgeyerek, eşitsizliğin temel nedeninin üstünün örtülmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreçte özgürlük ve eşitlik adına neredeyse kimlik olgusundan gayrısı konuşulamaz hale gelir. Böylelikle “gerçek” Ötekiler’in (Kakışım, 2016: 141) bütünleşecekleri herhangi bir yapı olmadığı gibi kendilerini ifade edecek alanlardan da yoksun bir halde gerçek manada bir anomi durumunun içerisinde yer alırlar. Eşitsizliğin ve özgürlükten yoksunluğun kökeninin hakiki manada her ifade edilişi, eskinin masalları yaftalamalarıyla karşı karşıya kalacaktır.

Kurgulanmış özgürlük mücadeleleriyle birlikte kapitalizm kalkış noktasından itibaren kesintisiz ve her geçen gün hızına hız katarak yoluna devam etmektedir. Çünkü günümüz özgürlük mücadeleleri –bu dünde böyleydi- insanı esareti altına alan egemenlik mücadelelerine karşı değildir, bilakis gerçeğin üzerine örterek egemenlik sürecine destek olmakta ve insan, esaretinin temel nedenini görmekten bir adım daha uzaklaşarak neredeyse kurtulması imkânsız bir esarete düşmektedir. Bu belki bir açıdan insanı rahatlatır. Böyle bir özgürlüğün bilincinden yoksun bir şekilde kurgulanmış hayatının anlık mutluluklarına dalarak hayatını sürdürebilecektir.

Geçmişin milliyetçilik söylemi de uluslara özgürlük ve bağımsızlığı vadetmekteydi. Batı’ya karşı ama ona öykünerek kendi çıkarları uğruna çevre burjuvazisinin ırk, ortak dil ve tarih gibi popülist söylemlerin kullanılması ile halkların kitlesel olarak örgütlenmesi anlamına gelen bir ideolojiydi (Kakışım, 2016: 124). Bir gereksinim dâhilinde ortaya çıkmış işlevsel bir beşer dinidir. O da bugün geçmişin masallarından, içgüdüsel bir tepki ve sığınak olarak yorumlanmaktadır. Bu boyutuyla diğer bütün araçların olduğu gibi, kitlesel manada milliyetçilik tarih sayfalarında geçmişe dair bir yeryüzü dini olarak yerini alacaktır. Bugün belki

kendini müdafaa ve gücü koruma adına küreselleşmeye karşı bir tepki olarak tekrar sığınabilir. Dün Batı'nın ekonomi silahıyla Batı'ya karşıt bir kültür oluşturarak elde edilecek bağımsızlık yanılgısı nasıl bir tutsaklık yarattıysa, aynı biçimde özümsemiş bir tarihle bu sürece direnme çabası, bu kez bir yok oluşa sürükleyebilir. Neyse ki doğal seleksiyon yerini rasyonel eyleme bırakmıştır. En nihayetinde dünya ölçeğinde burjuva bütün bu değişime rasyonel bir tepki verebilecek kadar Batılıdır. Bu burjuvanın devleti olan ulus-devlet içinde geçerlidir. Özellikle Doğu'da egemen bir sınıf olan devlet, bir ulusun devleti olma söyleminden vazgeçerek rasyonel bir karar vermiş olacaktır. Bu onun egemenliğini başka bir safhada sürdürebilmesi için bir koşuldur. Kendini yaratan gerçekliğin dışına çıkabilme ihtimali belki gerçekliğin toptan bir reddiyle gerçekleşebilirdi. Bu esasen en çok birey ve toplumlar için geçerlidir. Hakikatin dejenere edilişi de belki en çok bu sebeptedir.

Her “milli” ekonomi, organik bir bütünlük teşkil eden yapının, yanı bütünüün parçalarıdır (Başkaya, 1994: 33). Öyleyse bu bütünlük toplumlar için de geçerlidir. Böylelikle denilebilir ki, bugün önündeki bütün dağları deviren kapitalizmin, küresel manada dünya vatandaşı olma vasfına erişmiş neo-burjuvazinin önünde feodal baronlar gibi duran ulus-devletin ve eskinin söylencelerinden milliyetçiliğe sığınan ulusal aktörlerin direnebilme ihtimali olası görünmemektedir. Bu belki Batı kültürü ve onun ekonomisinin dışında bir dünya tahayyülünün pratikte karşılık buluşuyla mümkün olabilirdi. Ancak bugün rasyonel eylem, bu devlet aktörü, toplum ve birey için de geçerlidir, “uyum yasası”na tabi olmak gibi görünmektedir. Ve “mülkiyet oyunu”nun kurallarına göre oynamak olarak.

Kuşkusuz Batı'nın devlet aygıtı varolmaya devam edecektir. Bu temelde kapitalist sistemin varlığını sürdürebilmesi adına olmazsa olmaz bir unsur olmasındandır (Habermas, 2008: 19). Varlığı birçok açıdan kaçınılmaz olan bu aygıtın en temel görevi egemenliğin görünmez ellerinin görünmezliğini sürdürmektir. Hayatın “olağan” akışında o da ortada görünmeyecek, varlığını belki de en somut ve şiddetli haliyle “gerçek” Ötekilerin gerçek isyanlarında olağanca gücüyle hissettirecektir. Üstelik “oyun”a dâhil edilmesi gereken birçok yığın vardır ki, bu açıdan da onun varlığı kaçınılmazdır. Ancak bütün süreç dâhilinde açıkça görünen, milli-devlet olgusunda gerçekleşecek bir ayırım ve çözülmenin millet

kısmında ve milletin aleyhine gerekleŖeceėidir. Ve boyelikle milletten soyutlanmış devlet yoluna kendi başına devam edecektir. Batı kapitalizmi XVI. Yzyıldan bu yana siyasi ve toplumsal yapıları dnŖtrerek ve onlara yeni biimler vererek yoluna devam etmektedir. Devletin alacağı yeni hal ise yine kapitalizmin evriminde aranmalıdır.



SONUÇ

Batı coğrafyası XVI. Yüzyıldan beri muazzam bir dönüşüme sahne olmuş, o günlerden bu yana Batı sözcüğü coğrafi bir terim olmanın ötesine geçmiş, bir “uygarlığı”, kültürü yansıtacak şekilde, ideolojiler üstü bir anlama bürünmüştür. Öyle ki bütün modern ideolojiler hangi şekilde ele alındıkları önemli olmaksızın her halükârda kendilerini yaratan gerçeklikle bir şekilde bağdaşmaktadır. Batı’ya tepki olarak sığınılan milliyetçilik, kapitalizmin karşısında yer alan Batı sosyalizmi ve diğer ideolojiler, yine Batı kültürel aklının gerisindeki gerçekliğe hizmet edecek yönde, toplumların ve ulusların piyasa ekonomisinin içerisine bir şekilde dâhil olmalarına yardımcı olmuştur. Hatta komünizm bile Batı ilerleyişinin, evriminin dışında ele alınamamakta, nihai hedefe ulaşabilmek adına bütün yergilere rağmen yaşananlar bir uygarlaştırma projesi, insanlık evriminin önündeki geçilmesi gereken aşamalar olarak görülmekte ve harici bir düşünceye yer verilmemektedir. Batı’ya karşı bir intikam duygusuyla sığınılan milliyetçilik düşüncesi, ama yine Batı’nın gelişmişliğine öykünerek, Batı’ya karşı fakat Batı gibi olma retoriğini içermektedir. Batı tarzı üretimle ve Batılı gibi tüketerek ondan bağımsız bir felsefe oluşturmak, böylelikle özgün bir hayatın tahayyülünü kurmak pek mümkün görünmemektedir.

Bugün çağdaşlaşma denilen şey, bir denkleme söylemidir ki, bu bütünüyle kanlı bir tarihin meşrulaştırılmasını gerektirir. Öyleyse kendini geri kalmış addeden bir toplum, geri kalmışlığının kökenini yeterince çatışmamış olmasında aramalıdır. Ancak neyin nasıl olduğundan ziyade önemli olan onun sunumundaki başarısıdır. Bu öykünme de muhtemelen bundan kaynaklanmaktadır. Batı, kendi toplumunu bütünleştirmede dışarıda aradığı anti-tezini, kendi toplumsal ve siyasal yapısının çözülmesi adına, kendi içinde yaratmayı başarmıştır. Bugün bu eylem çift yönlü işlemektedir. Kendi içinde ve dışarıda yine kendine öykünerek oluşturulan yapıları, farklılık söylemlerini ve bireyciliği kutsayarak çözmeye çalışırken, aynı zamanda yeniden ele aldığı Doğu karşıtlığıyla yeni bir Batılı bütünleşmeyi gerçekleştirme gayesindedir. Bu tarihi tekerrür ile kendilerini atfettikleri kökenlerinin ve egosantrik bakışın tekrar ve tekrar uyanışına şahit olunmaktadır. Evvelinde Doğu-Batı karşıtlığı yahut kendilerinin dışındakileri barbar olarak niteleme, sonrasında Müslüman-Hıristiyan karşıtlığına bürünmüş, modernleşme ile birlikte küçük görmenin söylemsel içeriği, geri kalmış toplumlar nitelemesine dönüşmüştür. Bu dünyaya

kendi merkezinden bakış Batı toplumunun dönüşümü ve evrimi ile birlikte eş zamanlı bir ilerleme sürecinde çağımıza kadar gelmiştir.

Bütün bir geçmiş yaratılan medeniyet algısıyla meşrulaştırılmakta, insanların egolarına ve arzularına yönelik sunumlarla dünya toplumları nezdinde gönüllülük esasına dayalı bir tarih onaylanması gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda bilim ve teknoloji belki de en önemli işleviyle çalışmaktadır. Öyle ki çıkar temelli din savaşları muazzam bir dönüşüm ve reform olarak sunulabilmektedir. Sömürü savaşları olağanüstü vatanperver bir mücadele olarak kendi toplumlarının ve dünyanın algısına işlenebilmektedir. Haçlı Seferleri ise kutsal toprakları barbar ve talancı Müslümanlardan kurtarmanın kutsal mücadelesi dışında başka hiçbir amaca sahip değildir. Batı'nın bütün tahakküm kurma mücadelesi yeryüzüne bir uygarlaştırma projesi olarak sunulmaktadır. Tarihi yazmak öyle görünüyor ki onu gerçekleştirmekten daha elzem görünmektedir. Bu emperyal bir güç olma adına kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bilim burada tahakkümün hem fiziksel hem de zihinsel araçlarını başarılı bir şekilde üretmektedir. Belki en muhalifler tarafından bile, bilimin bu ilerleyişi takdirle karşılanmaktadır. Öyle ki burada düşülen muazzam yanılgı, bilimin ve kültürün tahakküm ilişkilerinden bağımsız, sanki kendi tarihine sahipmişçesine bir ilerleyişe sahip olduğu algısıdır.

Bilim ve kültürün algılanan gelişmişliğe neredeyse tüm dünya toplumları tarafından bir öykünme söz konusudur. Geline nokta varana kadar süreç çıkar ilişkilerinden bağımsız bir şekilde tek başına ele alınıp aynıyla tatbikinin gerçekleştirildiği müddetçe gerçekleştirilebilecek olgular olarak algılanmaktadır. Dün evrimci / ilerlemeci anlayışla doğa ve Batı-dışı toplumların üzerinde kurulacak tahakkümle erişilebilecek uygarlaştırma projeleri, akabinde modernleşme kuramı ile Batı kurumsal ve toplumsal yapısının bizatihi nakli ve uygulanışıyla erişilebilecek bir merteye olarak sunulmuştur. Bu ödev bir erk konumundaki Batı tarafından dünyaya dayatılmıştır. Temelde bunun uygulanabilir oluşu sözde özgürlüğe ve gelişmişliğe öykünmede yatmaktadır. Bütün bunlara erişmede bir koşul olarak sunulanlar medeniyete, özgürlüğe kavuşmak için benliklerden taviz verilmesini gerektirmekte, bu süreçle birlikte dünyanın geri kalanı Batı'nın çeperi olarak onun tarihine eklemlenmektedir. Ödenecek bedel aynı zamanda muhalif duyguların ve alternatif

medeniyet kurma düşüncelerinin doğmasına sebep olmuştur. Batı'ya hayranlıkla ancak aynı zamanda düşmanca olan bakışta, ödev ve sorumluluklar yükleyen, medeniyet dayatan öznenin ortadan kalkmasıyla düşman görünmez kılınmıştır. Bu öznesiz uygarlaştırma projesi günümüzde küreselleşme ile gerçekleşmektedir. Üstelik buna karşı bir direniş oluşturulabilecek, düşman olarak addedilebilecek olan somut bir aktör ortada görünmemektedir. Bütün bir karşıtlık ancak tarihin olağan akışına, belki de yel değirmenlerine karşı oluşla algılanacaktır.

Bir zamanlar ulusun benliğini yansıtan, devlet anlamında gelişmişliğin ve ilerlemenin nihai hali olan modern zamanların devleti ulus-devletin kurumsallaşan evrimle birlikte geleceği merak uyandırmaktadır. Gelişmişliğin ve bağımsızlığın timsali ulus-devletin varlığı günümüzde sorgulanmaktadır. Bu muhtemelen onun piyasa ekonomisi dâhilinde işlevselliğine olan gereksinimin ortadan kalkmasıyla ilgilidir. Kendi toplumunu örgütleyen, tektipleştiren ve piyasa ekonomisine dâhil eden ulus-devletin varlığı, dünyadaki inanılmaz insan ve kültür hareketliliği dahilinde içinde bulundurduğu halkların artık verili kimliklerle tanımlanamayacağı bir ortamın doğmasıyla tartışmaya açık hale gelmiştir. Zaman içerisinde tahakkümün bütün aracı kurumları bir evrim geçirmiş, misyonunu tamamlayan bütün kurumlar tarihin sayfalarındaki yerlerini almışlardır. Üstelik dün onlara atfedilen bütün kutsiyetlerini yitirerek. Bunlar kurumsallaşmış dinler, imparatorluklar, krallıklar olsun, tüm bu güç odakları ekonominin evrimi ile birlikte yerlerini çağın kutsallarına bırakmışlardır. Bu dün ulus-devletti. Bugün bir dünya medeniyetinden bahsedilmektedir. Yeni kutsiyet dünya uygarlığına yüklenilmekte, yeni yurttaşlık ise kendi kimliklerini belirleme yetisine sahip olan bireylerin dünya yurttaşı olmaları şeklinde sunulmaktadır. Dünyanın vatandaşları küresel değerlerin karşılık bulduğu bireyler, dünya medeniyeti ise bireylerin benliklerinin yansıdığı bir tezahür olacaktır. Bu ulusların yurttaşları ve ulus-devlet içinde böyleydi. Ancak yansıyan yegâne şey, gelişmiş egoların tezahürlerinden başkası değildi.

Dünya medeniyeti ulus-devlette olduğu gibi, yine gelişmiş egoların karakterleriyle şekillenecektir. Bu hiyerarşi daha öncesinde olduğu gibi ancak dünya ölçeğinde mülkiyetin ölçeğinde sıralanacak, en azından ikiyüzlülükten bir nebze daha uzak bir şekilde geri kalanların yurttaşlık tanımı tüketici vasfıyla buluşacaktır.

Çağın yeni yurttaşlık bedeli belki de bu olsa gerek. Varolabilmenin koşulu olarak tüketmek. Günümüzde hayatın her alanındaki yansıması böyle değil midir? Hiçlikten varolmaya insan sahip olmayla erişebilmektedir. Ve bu hiçliğe düşmeme adına her gün tekrarlanması gereken bir eylemdir.

Bugün doğal seleksiyon küçük by-pass operasyonları dâhilinde işlemektedir. Üstelik bu arkasındaki güçler sezilen ama ispatlanamayan taşeronların aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu belki hiçlerin fiziki olarak da yerlerini varolabilme umudunu taşıyanlara bırakmasıdır. Ancak geriye kalanların yahut doğal seleksiyondan başarıyla çıkanların öğrenecekleri çok şey vardır. Kuşkusuz onların sisteme dâhil olmaları yine bir örgütlülük çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Üstelik bu gerçek failin gizlenmesi adına da bir işlevsellik barındıracaktır. Dünya medeniyetine varana kadar geçilecek süreçte çağın yeni devleti bu dönüştürme eyleminde önemli bir rol üstlenebilir. Öyle ki tarihin yasa koyucuları bunu böyle salık vermişlerdi. Evrimini kendi başına gerçekleştirme ihtimali olmayan halklar, doğal seleksiyonun başarılı halklarının tarihine kendilerini eklemleyeceklerdi. Bu yine iki açıdan işlevseldir. Bütünleşme ve çözülmeyi beraberinde getirecektir. Tarihleriyle bütünleştikleri yapılara kendi kültürlerini nakledebilme imkânı doğacaktır. Böylelikle dâhil oldukları halkların küreselleşmeye karşı direnç oluşturabilecek kültürleri bir dönüşüme girerken, tarihe eklenmiş halklarda bir dönüşüm içerisine girip “oyun” a hazır hale getirilmiş olurlar. Aynı biçimde devlet ulus kimliğinden sıyrılıp, “mülkiyet oyunu” nun kurallarına geri dönerek, varlığını ancak “oyun” un sınırları dışına çıkıldığı takdirde gösterebilecektir. Onun yeni görevlerinden biri de – ki bu uluslararası bir rol biçmedir- küresel ölçekte gerçekleşen ekonominin özerk ilerleyişinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak olacaktır.

Evrim çizgisine kendi çabalarıyla erişebilecekleri araçlardan yoksun olan halkların evriminde belli bir seviyede olan toplumlara olacak dahli gönüllü kabullerle nasıl gerçekleştirilebilecektir?

İlahi kutsiyetinden arındırılmış, laikleştirilmiş Hıristiyan teolojisinin ilahi bir kutsiyetle yeniden ancak çağa uygun bir şekilde sahne alınışına tanık olunmaktadır. Bunda Doğu’daki yükselen radikal İslam’ın etkisinin büyük olduğu düşünülebilir. Batı diyalektiği elbette sürekli olarak bir ötekinin ve düşmanın varlığını

gerektirmektedir. Bu onların zamanında yadsıdıkları inanç sistemlerinin ana felsefesini oluşturmaktadır. Böylelikle dünya ölçeğinde saflar sıkıştırılmakta, aidiyet formları bu karşıtlıklar neticesinde belirlenecek bir hale hazırlanmaktadır. Ulus kimliklerinden ve ulusal düzeyde belirlenen düşmanların ötesinde, makro hiziplerin dâhilinde gerçekleşecek bir çatışma ile yeni kimlikler belirlenir hale gelecek gibi görünmektedir. Bugün kurumsallaşmış kültürleri çözebilme adına Batı tarafından otantik olarak yorumlanan alt kültürler bir erkin müsamahalı edasıyla yine Batı tarafından hoşgörülle karşılanmaktadır. Burada kültürlerine kendinden değer algısıyla bakmakta olan halklar bu değere kayıtsız kalmayarak yerel kimliklerini olabildiğince gün yüzüne çıkarabilme çabası içerisindeyler. Oysaki bu otantik kültürleri ve kendilerine biçtikleri kimlik algısı sadece işlevsel bir araçtır. Yeni bir bütünleşmeyi gerçekleştirebilme adına çözülmeyi sağlayacak araçlardan biridir.

Çözülen parçaların bütünleşecekleri yeni yapıları ve edinecekleri yeni kimlikleri belirleyecek olan, ilk tarihi eylemden buyana bireyi, toplumu ve siyasi yapıları şekillendiren, insanın doğa üzerindeki tahakkümüdür. Buna insanın insan üzerinde kurduğu hâkimiyette dâhildir. Her şey doğaya ve dolayısıyla ekonomiye verilen biçimle şekil almaktadır. Bu zorunlu bir ilişkidir. Bu ana kadar bütün siyasi yapılar toplum ve bireyler rasyonel eylem olarak ekonominin aldığı her yeni halde bir uyum sürecine girmek durumunda kalmışlardır. Bu uyumun herkes tarafından başarıyla gerçekleştirilebildiği söylenemez. O yüzden tarihin çöplüğü belki her yerden daha kalabalıktır. Bu kez rasyonel eylemin ne olduğuna dair öngörüler, sistematikleşen içgüdülerin evriminde aranmalıdır. Bu devletin, toplumun ve bireyin alacağı yeni hali belirleyecektir.

Muhtemelen insanlık vakti geldiğinde tarihin çöplüğünü boylayacak yeni kutsallar ve söylencelerle karşılaşacaklardır. Bunlar toplumları bir arada tutmak, yönlendirmek ve geleceğe dair bir umut adına işlevseldir. Ayrıca bu egemenliğin ve tahakkümün meşrulaştırılması için gereklidir. Her devrim söylenceleri, mitleri, o çağın ekonomi-politiğini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (Ed.).(2014). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2013). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M., & Levent, K. (1991). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akça, G. (2005). "Postmodernite ve Ulus Devlet". *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2).
- Alemdar, K. (2001). *İletişim ve Tarih*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Altun, F. (2001). Küreselleşme: Söylem ve Gerçek. *Tezkire*(18), 88-98.
- Altun, F. (2002). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Arıkan, G., & Poyraz, T. (2003). Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen "Öteki" Tanımları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 61-71.
- Armaoğlu, F. (1992). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Cilt 1). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arnason, J. (1993). Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernlik. (M. Küçük, Çev.) *Birikim*(49).
- Aron, R. (1986). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (K. Alemdar, Çev.) Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Aslan, S., & Yılmaz, A. (2001). "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm". *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108.
- Ateş, S. Y. (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, T. (1989). *Siyasal Tarih I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bahçe, H. (1999, Aralık). Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(4), 3-14.
- Bakırtaş, İ., & Tekinşen, A. (tarih yok). *Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası*. dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/697/649 adresinden alınmıştır

- Başkaya, F. (1995). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliceçay, & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, Y. (2007). "Postmodernizm Üzerine". *Baykara Dergisi, Sonbahar(5)*, 37-39.
- Bozkurt, V. (2005). *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Bumin, T. (2010). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Calhoun, C. (2007). "*Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları*" *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. (E. Göker, Ü. Tatlıcan, & G. Çeğin, Dü) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme Hayır Marksist Bir Eleştiri*. (Ş. Pala, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Callinicos, A. (2007). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*. (Y. Tezgiden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Capra, F. (2009). *Batı Düşüncesindeki Dönüm Noktası*. (M. Armağan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cassirer, E. (2005). *İnsan Üstüne Bir Deneme-Devlet Efsanesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cebeci, K. (2008). "Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü". *Sayıştay Dergisi(71)*, 23-39.
- Cevizci, A. (2016). *17. Yüzyıl Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Corm, G. (2011). *Avrupa ve Batı Miti Bir Tarihin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cornforth, M. (2009). *Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Coser, L. A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*. Ankara: De Ki Basım Yayımlar Ltd. Şti.
- Coşkun, İ. (2012). Modernleşme Kuramı Üzerine. *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 289-314.

- Çetin, H. (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Çiğdem, A. (2004). *Bir İmkan Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, T. (1989, Ekim). "Fransız Devrimi'nin Sesi. *Birikim Dergisi*(6).
- Ercan, F. (2001). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erkan, A. Ü. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Esgin, A. (2001 , Aralık). "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2).
- Febvre, L. (1995). *Rönesans İnsanı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, A. (2014). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Göze, A. (2009). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gülenç, K. (2016). *Frankfurt Okulu Eleştiri Toplum Ve Bilim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gümüş, S. (2015). *Modernizm ve Postmodernizm Edebiyatın Dünü ve Yarını*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletin Akîbeti*. (M. Beyaztaş, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Harari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2012). *Devrim Çağı*. (B. S. Şener, Çev.) Dost Yayınevi.
- Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer, M., & Theodor W., A. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (N. Ü.-E. Karadoğan, Çev.) İstanbul: Kabanlıcılık.
- Huberman, L. (2015). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Jameson, F. (1994). *Postmodernizm Ya Da Ge Kapitalizmin Mantiğı*. (N. Plümer, ev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kakışım, C. (2016). *Sınıf, Etnisite ve Kimlik Sosyalist Paradigmanın Evrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kakışım, C. (2017). Aydınlanma Felsefesi, Modern Devlet ve Türkiye: <https://asoscongress.com/2017alanya/> adresinden alınmıştır
- Kapani, M. (2015). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Kartal, Z. (2015, Ağustos). Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 231-244.
- Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kissinger, H. (2002). *Diplomasi*. İstanbul: TİB Kültür Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2013). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koçabaş, Ş. (2002). *Fizik ve Gerçeklik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 149-179.
- Kongar, E. (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma - Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Maillet, J. (1983). *18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi*. (E. Tokdemir, ev.) İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Markus Raskin, N. C. (2012). *Postmodernizm ve Rasyonalite Bilim ve Postmoderniz Tartışmaları*. (T. D. Sevin Altıneki, ev.) İstanbul: bgst Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Narski İ, S. (2013). *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3, Pozitivizm*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Nietzsche, F. (2003). *Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne-Bir Kavga Yazısı*. İstanbul: Say Yayınları.

- Omay, U. (2007). Tüccar Sınıfın Protestan Hareketi Desteklemesinin Maslow'un ihtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(52), 232-243.
- Özcan, E. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış*, 197-214.
- Özcan, Z. (2003). *Alev Alıtlı ile Türkiye ve Dünya Turu*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Özel, M. (2007). Çağımız Çevre Sorunlarının Düşünsel Temelleri Üzerine Bir Yaklaşım. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 207-226.
- Özkalp, E. (2014). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özkazanç, A. (2007). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası*. Ankara: Dipnot Kitabevi.
- Öztürk, N. (2006, Mart). "Ekonomide Devletin Değişen Rolü". *Amme İdaresi Dergisi*, 39(1), 17-38.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri*. (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2016). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Proudhon, P.-J. (2016). *Mülkiyet Nedir?* İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ragin , C., & Chirot, D. (1999). *"Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji"*. (T. Skocpol, Dü.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Rodinson, M. (1983). *Batı'yı Büyüleyen İslam*. (C. Meriç, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sander, O. (2014). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Schilling, K. (1971). *Toplumsal Düşünce Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak, & A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Slattery, M. (2017). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

- Smith, P. (2001). *Rönesans ve Reform Çağı Bir Sosyal Arkaplan Çalışması*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Agorakitaplığı.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şenel, A. (1998). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. . Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şengül, T. (2009). "Yerel Devlet Sorunu e Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler". *Praksis*(9), 183-220.
- Tol Göktürk, E. D. (1996). *Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*. İstanbul: SAV Yayınları.
- Torun, İ. (2002). Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlâk". *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 89-98.
- Uçar, M. (2011). "Post- Ulusal Yurttaşlık ve Etik". 12 13, 2017 tarihinde www.etikturkiye.com/etik/siyasetetik/4MetinUCAR.pdf adresinden alındı
- Ülker , A. Ü. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Wallerstein, I. (2003). *Dünya Sistemi*. (A. Frank, & B. Gills, Dü) Ankara: İmge Yayınevi.
- West, D. (2016). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Wiseman H, V. (1966). Magna Carta Efsanesi. *Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı*.
- Yakut, K. *Fransız İhtilali*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yeğenoğlu, M. (2002). Küreselleşen Dünyada Çokkültürcülük ve Konukseverlik. *Toplum ve Bilim, Bahar*(92), 120-137.
- Yeşilorman, M., & Koç, F. (2014). Bilgi Toplumunun Teknolojik Temelleri Üzerine eleştirel Bir Bakış. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 117-133.

ÖZGEÇMİŞ

1987 Zonguldak doğumlu olan Barış ERTUĞRUL, orta öğretimini Açık öğretimde tamamlamış, 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olmuştur.

2015-2016 güz döneminde Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim dalında başladığı Yüksek Lisans eğitimini devam ettirmektedir.

Sosyoloji disiplininin dışında, sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla, özellikle sosyal psikoloji ve Doğu felsefesi ile ilgilenmektedir.